

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Факультет філософії та суспільствознавства

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 37
(том 1)

Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, історії, психології та педагогіки

Вінниця
«ТВОРИ»
2021

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
Г94

*Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету філософії та суспільствознавства
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №7 від 01.02.2021 р.)*

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, факультет педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України

Долінська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України

Глушко Т.П. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків

Крагель К.О. – голова Студентського наукового товариства факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова

Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв

Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова

Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв

Політевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв

Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова

Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, почесний декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України

Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski

У збірнику подано наукові статті за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та практика» (29 січня 2021 р.), яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій ZOOM.

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України та Польщі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Рецензенти:

Лаченко І.О. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Розова Т.В. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного полтехнічного університету

Упорядники:

Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова

Можгин Віктор – міжфакультетські кандидатські культурологічні студії, Факультет міжнародних і політичних досліджень, Ягеллонський університет в Кракові

За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несе автор

Г94 Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 37 (том 1). – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. – 168 с.
ISBN 978-966-949-755-0

ISBN 978-966-949-755-0

© Автори статей, 2021
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2021
© Видавництво «ТВОРИ», 2021

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAHOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophy and Social Science

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 37
(volume 1)

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

Vinnytsia
«TVORY»
2021

Conference proceedings was approved for publication by the Academic Council of the Faculty of Philosophy and Social Sciences of National Pedagogical Drahomanov University on February 1, 2021, protocol № 7

Members of Scientific Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Faculty of Pedagogy and Psychology of National Pedagogical Drahomanov University, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of National Pedagogical Drahomanov University, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department of Philosophy and Social Science of National Pedagogical Drahomanov University, Meritorious Worker of Education of Ukraine

T.P. Hlushko, Doctor of Sciences in Philosophy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of National Pedagogical Drahomanov University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations

K.V. Krahel, Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy and Social Science of National Pedagogical Drahomanov University

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

H.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

M.A. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Philosophy and Methodology of Humanities of the Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of National Pedagogical Drahomanov University, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, honorary Dean of the Faculty of special and inclusive education of National Pedagogical Drahomanov University, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski

This collection features scientific articles based on materials of the V International scientific conference “Scientific research: current research, theory and practice” (December 04, 2020), on the basis the ZOOM video conferencing service.

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine and Poland address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Reviewers:

Lapchenko I.O., PhD in Psychology, Associate Professor, Chair of the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

Rozova T.V., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Cultural Studies, art history and philosophy of culture Department of the Odessa National Polytechnic University

Compiled by:

Rusakov Serhii, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies and philosophical anthropology of National Pedagogical Drahomanov University

Możgin Wiktor, mgr, Wydziałowe Kulturoznawcze Studia Doktoranckie, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

The author is responsible for the accuracy of the facts and correctness of citation.

Humanistic Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 37 (volume 1). – Vinnytsia: TVORY, 2021. – 166 p.

ISBN 978-966-949-755-0

ISBN 978-966-949-755-0

© Article authors, 2021
© National Pedagogical Drahomanov University, 2021
© TVORY, 2021

ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС У ВИМІРІ ХХІ СТОЛІТТЯ

THE INFLUENCE OF CULTURE ON HUMAN LONELINESS: GLOBAL PROJECTIONS

Malimon Vitalii,

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Administration
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
vmalimon@ukr.net*

Loneliness is a universal human experience recognized since the dawn of time, yet it is unique for every individual. Understanding what might lead people to feel lonely and what keeps some people stuck in loneliness is crucial for the development of well targeted successful interventions to prevent and mitigate the effects of loneliness [6]. The factors that influence the extent to which people feel lonely are, broadly speaking, those that affect desired or actual social relationships.

The majority of the evidence tends to suggest lower levels of loneliness in individualistic compared to collectivist countries [2] although there is some evidence to the contrary [7]. Evidence from studies that measure individualism-collectivism at the individual (rather than country) level also reveal mixed findings [4].

As individualism and collectivism imply different ideals about how individuals should be embedded in social relationships, they may imply distinct risks for loneliness. Specifically, less demanding ideals in individualism should imply the risk of lower actual social embeddedness; more demanding ideals in collectivism should imply the risk of higher perceived discrepancies from such ideals. Two cross-sectional survey studies in five European countries (Study 1: Austria, $N = 239$; Study 2: Italy, Portugal, Sweden, The Netherlands, total $N = 860$) revealed that higher collectivism was related to *lower* loneliness. Individualism indeed implied lower social embeddedness, but collectivism did not imply higher discrepancies from ideal embeddedness [4].

Segall, Lonner and Berry reviewed the connection of psychology and culture and pointed out that «*culture and all that it implies with respect to human development, thought and behaviour should be central, not peripheral in psychological theory and research*» [9, p. 1108]. It was pointed out that researchers must take cultural differences and influences into account when designing research if they truly wish to discover interpersonal differences. While most loneliness research was conducted in industrialized countries, we can safely conclude that the negative implications of loneliness are experienced cross culturally. It is conceivable then, that the difference amongst cultures and the way people's social relations are organized within them will result in cross-cultural variations in the way people experience and cope with loneliness.

Cultures differ in the form and meaning of social behavior and ascribe different values and meaning to interpersonal relationships. Cultures are often classified as varying in levels of individualism and collectivism, but it remains unclear which of those types of cultures has a higher prevalence rate of loneliness. Cross-cultural comparisons of social relationships are most often made by reference to the concept of individualism vs. collectivism. Individualistic cultures

place high value on self-reliance and are associated with loose social networks, primarily dominated by chosen relationships; collectivist cultures encourage interdependence and are patterned by tighter social networks, dominated by family and other ingroup members.

Those discrepancies are likely to be due, at least in part, to the theoretical and methodological complexity of cross-cultural comparisons, which lead to disputes about what qualifies as culture and introduces ambiguities in the interpretation of the data. Cultural differences are sometimes studied by comparing the responses of individuals with different cultural ancestry, but resident in the same country. However, that approach confounds culture with minority status, which can in itself affect loneliness [5].

As such, cultural and societal norms surely affect the manner, timing, and experience of loneliness. Attempts to describe and define loneliness are simply incomplete without considering the culture that the person lives in. In Northern Europe family and community ties are weaker than in the Mediterranean and Eastern European countries. Chinese feel lonelier than Americans, and tend to blame themselves if they felt their social network was lacking, attributing that lack to their inability to create a solid supportive social network. Americans, being used to directing their attention to themselves and their own personal development, were less likely to hold themselves responsible for their loneliness, but instead, blamed external factors if they did not possess the kind of social network they desired [8].

Research shows that for some *Black, Asian and Minority Ethnic* (BAME) people, cultural factors play a role in their loneliness. Some BAME communities have large family networks yet people within them may nevertheless experience loneliness due to having less involvement with peers, or activities that interest them. There is also an identified link between loneliness and the relatively high levels of poverty experienced by some BAME groups [1].

In an interview about loneliness, former surgeon general Vivek H. Murthy told Vox that culture bore much of the blame: *«In many Western societies, there's a lot more freedom to be who you are and a more open embrace of different identities. But the structures that ensure that people feel like they're part of a community are limited»*.

There is evidence that the more individualistic a society is, the more lonely its citizens tend to be; and there is considerable correlation between «individualism» and the West: The United States and Britain both rank very high on that score. But loneliness is a public health crisis in the non-Western world, too. Nationally representative surveys find that roughly 28 percent of Chinese over 65 feel lonely – with some indications that the figure is rising (as is an increasingly individualistic mind-set). In India, a national survey in 2017 of 15,000 older citizens, conducted by the Agewell Foundation, found that 48 percent were lonely; the figure was even higher in cities [3].

Thus, autonomy and choice with regard to interaction partners have greater implications for well-being in individualistic societies whereas traditional social bonds are more potent in collectivistic societies.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Connecting with culture to reduce loneliness amongst ethnic minority communities.
URL: <https://www.ageuk.org.uk/our-impact/policy-research/loneliness-research-and-resources/>

connecting-cultured-to-reduce-loneliness.

2. Dykstra P. A. Older adult loneliness : Myths and realities. *Eur. J. of Ageing*. 2009. № 6. P. 91–100.

3. Five myths about loneliness. URL: https://www.washingtonpost.com/outlook/five-myths/loneliness-isolation-elderly-health-problems-myths/2021/01/08/10b732ae-509c-11eb-b96e-0e54447b23a1_story.html.

4. Heu L. C., van Zomeren M. & Hansen N. Lonely alone or lonely together? A cultural-psychological examination of individualism-collectivism and loneliness in five European countries. *Pers. & Social Psych. Bull.* 2018. № 45. P. 780–793.

5. Loneliness around the world : Age, gender, and cultural differences in loneliness. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191886920302555>.

6. Qualter P., Vanhalst J., Harris R., Van Roekel E., Lodd G., Bangee M., Verhagen M. Loneliness across the lifespan. *Persp. on Psych. Science*. 2015. № 10. P. 250–264.

7. Rokach A., Orzeck T., Cripps J., Lackovic-Grgin K. & Penezic Z. The effects of culture on the meaning of loneliness. *Social Indicators Research*. 2001. № 53. P. 17–31.

8. Rokach A. Loneliness, Gender & Culture : a mini review. URL: <https://norcaloa.com/PYBT/archive/PYBT-102023>.

9. Segall M. H., Lonner W. J., Berry J. W. Cross-cultural psychology as a scholarly discipline : On the flowering of culture in behavioral research. *American Psychologist*. 1998. № 53. P. 1101–1110.

MANIPULACJA W MEDIACH SPOŁECZNOŚCIOWYCH

mgr lic. Damian Zakrzewski,

doktorant Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
krzaku9@gmail.com

Media społecznościowe są najbardziej popularnymi serwisami internetowymi na świecie. Dzięki możliwości komunikacji oraz dzielenia się swoimi myślami, zdjęciami czy filmami biją wszelkie rekordy popularności. Role jaką ogrywały kiedy duże tytuły prasowe czy telewizje przejęły media społecznościowe. Świadczyć o tym może fakt, że każda z dużym firm medialnych posiada konto na jednym, a najczęściej, na wielu serwisach społecznościowych. Dzięki temu mogą być w stałych kontakcie ze swoimi odbiorcami, którzy zdecydowaną większość czasu spędzanego w sieci poświęcają właśnie na tego typu serwisy.

Przy okazji wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych rozgorzała dyskusja nad rolą i znaczeniem mediów społecznościowych. Refleksję nad tym zagadnieniem spowodowało zablokowanie urzędującego wówczas prezydenta USA Donalda Trumpa we wszystkich najpopularniejszych serwisach społecznościowych. W ślad za tym działaniem korporacje kontrolujące takie serwisy zaczęły na dużą skalę blokować inne konta osób fizycznych czy instytucji, które kojarzone są z konserwatywnym światopoglądem. Takie działanie nie ominęło także instytucji w Polsce. W związku z tym wiele osób podjęło dyskusję na temat wolności w mediach społecznościowych.

Popularność mediów społecznościowych, a co za tym idzie, ich znaczenie w dzisiejszym społeczeństwie sprawia, że należy zwrócić uwagę nie tylko

na korzyści i możliwości jakie oferują takie serwisy, ale również zagrożenia. Jednym z największych zagrożeń, zwłaszcza w przestrzeni medialnej, jest manipulacja. Dlatego też niniejszy artykuł zajmie się tą tematyką w kontekście mediów społecznościowych.

W kolejnych częściach tej pracy przedstawione zostaną terminy związane z manipulacją w mediach, mediami społecznościowymi oraz teoriami wpływu mediów na odbiorców. Analiza będzie główną metodą badawczą przyjętą na potrzeby tej pracy. Z uwagi na obszerność materiałów jakie znajdują się na licznych serwisach społecznościowych i ograniczone możliwości analizy w tak krótkim artykule, przeanalizowane zostaną wybrane treści przedstawione na profilu katolickiego portalu Deon.pl. Przedstawione zostaną także reakcje odbiorców na omawiany materiał.

Tematy dotyczące manipulacji w mediach, mediów społecznościowych i ich wpływu na odbiorców, doczekały się wielu naukowych opracowań. Tematy te są chętnie podejmowane przez badaczy. W niniejszym artykule niektóre z nich zostaną wykorzystane do przedstawienia problemu i analizy wybranych treści.

Wyniki badań i wnioski płynące z tego artykułu będą mogły posłużyć do uzupełnienia czy wykorzystania ich w dalszych badaniach zarówno nad wpływem mediów społecznościowych na odbiorców jak i samej manipulacji. Dodatkowo zostanie ukazana także świadomość odbiorców treści w mediach społecznościowych. Analiza i zwrócenie uwagi na problem manipulacji przysłużyć może się także powstawaniem kolejnych projektów czy prac na ten temat.

Wpływ mediów na odbiorcę

W jednym z opracowań na temat mediów społecznościowych można przeczytać, że ich definicję z naukowego punktu widzenia należy przytoczyć dzieląc pojęcie „mediów społecznościowych” na dwa człony. Media rozumiane są jako środki społecznego przekazu. Jeszcze do niedawna prym w tej kategorii wiodły prasa, radio i telewizja. W ostatnich latach taką rolę przejął Internet, w którym odnaleźć można każdy z wymienionych wyżej mediów.

Pod określeniem „społecznościowe” należy rozumieć budowanie społeczności skupionych wokół danego zagadnienia. Szybki rozwój nowych technologii umożliwia ciągle pogłębianie więzi jakie towarzyszą kształtowaniu takich społeczności. Dzięki kolejnych rozwiązaniom technicznym możliwe jest prowadzenie dialogu w obrębie takich grup.

Media społecznościowe należy określić zatem jako miejsce, w którym tworzone są społeczności. To, co wyróżnia media społecznościowe od tradycyjnych to prowadzenie dialogu w ich obrębie.[1, s.174] Tradycyjne media umożliwiały jedynie odbiór treści i przekazywały informacje. Media społecznościowe poza tą funkcją umożliwiają także odpowiadanie na dane treści oraz prowadzenie dyskusji w obrębie społeczności.

Biorąc pod uwagę możliwości mediów społecznościowych oraz ich rosnącą popularność należy spojrzeć na ich możliwości oddziaływania na odbiorców. Na potrzeby tego artykułu można wyróżnić podstawowe teorie wpływu mediów na odbiorców. Dzielą się one na trzy grupy: teorię psychologiczną, socjologiczną oraz kulturową. W ich skład wchodzi także szczegółowe rozróżnienia. Teorie te pokazują jak odbiorcy podchodzą do mediów i przedstawianych w nich treści. Są one kluczowe w podejściu do problemu manipulacji.

Teoria psychologiczna mówi między innymi o tym, że treści pochodzące

z mediów kojarzone są ze stanami emocjonalnymi człowieka (teoria uwarunkowania), odbiorcy unikają informacji sprzecznych lub innych niż te tożsame z jego wiedzą i oczekiwaniami (teoria dysonansu poznawczego) oraz zwraca uwagę na spójność i łączność postaw odbiorcy i nadawcy.

Druga z podstawowych teorii oddziaływania mediów nazwana jest socjologiczną. W jej skład wchodzi teorie określające zakres działania mediów ze względu na czynniki społeczne czy demograficzne. Zauważono, że ludzie z tej samej grupy społecznej reagują bardzo podobnie na określony przekaz czy informację.

Trzecia z podstawowych teorii – kulturowa, zajmuje się badaniem wpływów mediów w kontekście danej kultury. Sprawdza ona między innymi jak przekaz medialny wpływa na kulturę. Próbuje znaleźć odpowiedź na to czy kultura jest poprzez media umacniana czy ulega destrukcji.[2, s.354]

Przedstawione teorie pokazują, że media mają bardzo duży wpływ na postawę człowieka. Co więcej, człowiek ma naturalną skłonność do wybierania przekazów i narracji odpowiadającym jego opiniom i światopoglądowi. Biorąc pod uwagę to, że współczesne społeczeństwa niemal od najmłodszych lat dorastają otoczone mediami[3, s.28] to człowiek może być kształtowany za pomocą mediów przez całe swoje życie. Kiedy wyrasta się ukształtowanym przez konkretny przekaz medialny, w późniejszym życiu naturalnie kieruje się ku narracji, która ukształtowała np. system wartości czy postrzeganie świata. Dlatego tak ważne jest świadome korzystanie z mediów, ale także świadome ich tworzenie. Wielkim niebezpieczeństwem tak silnego oddziaływania na odbiorców jest manipulacja medialna czyli celowe i skryte działanie mające na celu zniekształcenie pewnego obrazu rzeczywistości. Wykorzystuje ona wszelkie możliwe środki do osiągnięcia swojego celu.[4, s.113] Skutki manipulacji mogą nieść za sobą konsekwencje w postaci niszczenia autorytetów, zmiany zachowań czy bezrefleksyjnego podejścia do danych zagadnień. Potęgę manipulacji najbardziej obrazowo pokazują lata 30 i 40 w Niemczech. Wtedy to, wykorzystując siłę przekazu mediów, do władzy doszli naziści z Adolfem Hitlerem na czele. Budując w odpowiedni sposób przekazy kierowali swoimi rodakami i w ten sposób przekonywali nawet do okrutnych i bezwzględnych twierdzeń. Efekty takiego postępowania są powszechnie znane. Dlatego też demaskowanie, przedstawianie i mówienie o tego typu zabiegach mogą powodować, że będą one mniej skuteczne.

Manipulacja w mediach społecznościowych

Profile w mediach społecznościowych służą nie tylko do pisania w nich treści czy wymiany poglądów, ale przekazywania także odnośników do własnych stron internetowych. Takie czynności wykorzystują między innymi portale internetowe. Jednym z nich jest katolicki portal informacyjny Deon.pl. Uostępnił on na swoim profilu link do artykułu, który poddany zostanie analizie.

Artykuł pt. „Żona nie może odmawiać seksu mężowi? Niebezpieczne związki katolików z kulturą gwałtu” został opublikowany na portalu deon.pl 2 grudnia 2020 roku. Autorka podjęła się oceny działalności i treści nauk wygłaszanych przez dra inż. Pulikowskiego. Publikacja wywołała bardzo duże emocje wśród czytelników serwisu deon.pl, ale także i innych twórców zajmujących się tworzeniem treści poruszające problemy wiary.

Język, którego autorka tekstu używa na łamach portalu deon.pl charakteryzuje duża emocjonalność oraz kolokwializm. We wstępie można

przeczytać ocenę fragmentu wypowiedzi Jacka Pulikowskiego i komentarz, którym redaktor opatrzyła te słowa.

Co ma zrobić kobieta, gdy nie ma ochoty na seks? „Masz poprosić, a nawet uprosić, żeby mąż sam zrezygnował!” – uczy znany katolicki mówca. Tak szkodliwe, ideologiczne bzdury trudno nawet komentować(...) Gdy w zeszłym tygodniu w debacie publicznej pojawił się projekt ustawy o zmianie definicji gwałtu i temat zgody na seks, Natalia Białobrzeska, prowadząca popularny kanał na Instagramie Drużyna B, udostępniła fragmenty konferencji Jacka Pulikowskiego. Mówcy nie muszą przedstawiać, doktor inżynier budownictwa, który katolickiej bańce znany jest jako – z zupełnie niezrozumiałych dla mnie powodów – autorytet w kwestii życia rodzinnego, zwłaszcza sfery seksualnej. W udostępnionym przez Natalię wykładzie pt. „Co jest normalne we współżyciu małżeńskim?” mówi on właśnie o kwestii odmawiania seksu.[5]

Zacytowany wyżej fragment początku artykułu pokazuje, że autor tego tekstu przede wszystkim stara się zdyskredytować autorytet Jacka Pulikowskiego przedstawiając go jako inżyniera budownictwa i dodając własny komentarz „katolickiej bańce znany jest jako – z zupełnie niezrozumiałych dla mnie powodów – autorytet w kwestii życia rodzinnego, zwłaszcza sfery seksualnej”. Dyskredytowanie oponenta jest jednym z często stosowanych zabiegów manipulacyjnych.[6] Taki zabieg pojawiający się już na początku tekstu ma za zadanie poddać w wątpliwość kompetencje autora omawianej publikacji. W związku z tym odbiorca tych treści, nieznający dorobku Jacka Pulikowskiego, może odnieść wrażenie że nie posiada on wiedzy na temat życia małżeńskiego i sfery seksualnej, szczególnie z punktu widzenia magisterium Kościoła katolickiego.

Tymczasem Jacek Pulikowski, jak można przeczytać na temat autora w sieci, od 44 lat jest mężem Jadwigi. Jest ojcem 3 dzieci. Od około trzydziestu lat czynnie zaangażowany w działalność Duszpasterstwa Rodzin. Razem z żoną Jadwigą służą swoją wiedzą i doświadczeniem wielu małżeństwom w kryzysie i przygotowują młodych do założenia rodziny, prowadzą kursy przedmałżeńskie. Zawodowo: dr inż. Jacek Pulikowski jest nauczycielem akademickim na uczelni technicznej – Politechnice Poznańskiej. Ponadto prowadzi zajęcia na Podyplomowym Studium Rodziny na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Mimo łatwego dostępu do tych informacji autorka tekstu nie przedstawia ich, stosując ogólnikowe twierdzenia.

W dalszej części swojego artykułu autorka przytacza dwa cytaty z jednej z konferencji wygłoszonych przez Jacka Pulikowskiego:

Jak powinno to, zdaniem Pulikowskiego, wyglądać w katolickim małżeństwie? Następująco: „Żona nigdy nie powinna odmówić mężowi współżycia, gdy on proponuje. Jeszcze precyzyjniej: mąż nigdy nie powinien czuć się odrzucony i odrącony. To nie jest łatwe. Mamy swoje urazy, mamy swoje lęki, przewrażliwienia na tym punkcie i bardzo łatwo go zranić. Wobec tego odpowiedź: „nie” – dlaczego? – „bo nie” jest absolutnie nieuprawniona. Odpowiedź: „nie, bo nie mam ochoty” też jest absolutnie nieuprawniona. To nie od ochoty ma zależeć.” Później dodaje, co robić, kiedy kobieta – mimo wszystko – nie ma ochoty na seks: „Masz go poprosić, a nawet uprosić, żeby sam zrezygnował! Bo ty naprawdę nie możesz. Wybacz, ale ja naprawdę nie mogę. Nie gniewaj się, ale ja naprawdę nie mogę. Nie, bo nie, won chamie niemyty... nie wolno w ten sposób! Drogie panie, jeżeli powiesz szczerze, że naprawdę

nie możesz – możesz powiedzieć na przykład, że jestem śmiertelnie zmęczona, przelóżmy na jutro.”

Zacytowane wyżej fragmenty dają odbiorcy wrażenie, że autor tych słów nakazuje kobiecie na współżycie z mężem pomimo wszystko. Dają wrażenie, że kobieta ma być traktowana w związku przedmiotowo i jej potrzeby nie są istotne w odróżnieniu od potrzeb męża. Wybrane fragmenty mają potwierdzać tezę zawartą w tytule artykułu. Tego typu działanie jest kolejnym z elementów manipulacji nazywany fragmentacją. Polega on na dobieraniu wygodnych dla osiągnięcia swojego celu fragmentów, uniemożliwiając tym samym odbiorcy poznanie pełnego obrazu rzeczywistości.[7, s.68-72] Dla pełnego zobrazowania kierunku myśli autora wystarczyło przytoczyć także inne cytaty okalające przytoczone w artykule fragmenty. Takie fragmenty przytoczyła w komentarzu pod artykułem strona „Edukujemy Deon”:

Jest to fragment długiego wykładu wyrwany z kontekstu. Opisany i wybrany wybiórczo fragment poprzedza cytat: „Jeżeli JEDNO Z MAŁŻONKÓW proponuje ten wyraz miłości to drugie, jeżeli jest to tylko możliwe ma się zgodzić. A jeżeli jest to niemożliwe to niech odrzuci założenie, że sam powinien wiedzieć dlaczego, czy sama powinna wiedzieć. Jeżeli jest to niemożliwe to wy tłumaczyć.”

Wcześniej Pan Pulikowski mówił (wybiórcze fragmenty – jak lubicie najbardziej: Na podstawie wykładu o prawie naturalnym „Kobieta ma kształtować relacje międzyludzkie (...) Bez kobiety mężczyzna nie nauczy się tego. Oczywiście barierą jest to, że mężczyzna nie chce się uczyć bo wydaje mu się, że jest mądrzejszy. Akurat w tej dziedzinie Panowie nie jesteśmy mądrzejsi, uczmy się”

„Zmuszanie do czegośkolwiek, mówię tu przede wszystkim do nas – mężczyzn, jest sprzeczne z miłością. To ma być akt miłości!”

„Mężczyzna może proponować różne dziwaczne rzeczy, ale jeżeli Tobie nie będzie to odpowiadało to się nie zgódź bo skrzywdzisz jego. Kobieta ma być przewodniczką. Ona ma mu pomóc, że nie tędy droga. Zobaczcie jakim delikatnym językiem trzeba powiedzieć to aby do niego dotarło i go nie uraziło”

„Czy kobieta może odmówić mężowi współżycia? Musi! Ale żona nigdy nie może odmówić mężowi współżycia gdy ten proponuje. Jeszcze precyzyjniej: MAŻ NIGDY NIE POWINIEN CZUĆ SIĘ ODRZUCONY, ODTRĄCONY. A TO NIE JEST ŁATWE”

Wpis zamieszczony pod artykułem oddaje zupełnie inny sens wypowiedzi i narracji tworzonej przez Jacka Pulikowskiego. Zakładając dobre intencje autorki artykułu, tj. nie manipulowanie dla osiągnięcia swojego celu, wystarczyłoby przytoczyć któryś z krótkich cytatów zamieszczonych w komentarzu do artykułu. Taki zabieg spowodowałby, że odbiorca tego tekstu będzie posiadał znacznie szerszy i pełny obraz intencji autora słów. Jednak w przypadku przytoczenia wybranych cytatów należy mówić o manipulacji.

W dalszej części swojego tekstu Dominika Frydrych wraca do przedstawienia Jacka Pulikowskiego, niejako uzupełniając notkę przedstawioną na początku tekstu.

Tych szkodliwych bzdur – to najłagodniejsze określenie, które przychodzi mi do głowy – nie mówi przypadkowy, anonimowy człowiek. To głos autorytetu, wyraźnie słyszalnego w polskim Kościele, jednego z audytorów Synodu o rodzinie z 2015 roku. Człowieka od lat zapraszanego na rekolekcje dla par, prowadzącego kursy przedmażeńskie, głoszącego konferencje, którego książki i audiobooki

wciąż są wydawane i cieszą się dużą popularnością. Dzięki temu bezkrytycznemu obiegowi, tworzy się określona, dominująca narracja o seksie. W tym wypadku można ją śmiało określić jako wsparcie dla kultury gwałtu.

Przytoczony wyżej fragment tekstu po raz kolejny pokazuje zamierzenia autorki tekstu. W pierwszym fragmencie tekstu poddane w wątpliwość zostały kompetencje autora nauk. Następnie wybrane zostały fragmenty, z których można odnieść wrażenie iż autor wspiera i propaguje wyższość mężczyzny i uprzedmiotawia kobietę. Następnie, co widać w wyżej przytoczonym fragmencie, Jacek Pulikowski przedstawiony jest jako autorytet Kościoła. W ten sposób udowodniona zostaje teza o „związkach katolików z kulturą gwałtu” zawarta w tytule artykułu. W ten sposób autorka dyskredytuje powagę i autorytet Kościoła na podstawie wytworzonej przez siebie narracji.

W kolejnych fragmentach artykułu autorka przekonuje kobiety do ich praw, neguje gwałt, pisze o mężczyznach starając się obalić wytworzoną we wcześniejszych fragmentach, narrację o dominujących seksualnie mężczyznach. Język, który używa autorka znany jest z próby feminizacji wszelakich nazw lansowany przez środowiska lewicowe i feministyczne. Jako przykład takich zwrotów można wskazać terminy „seksuolożka” czy „psycholożka”.

W akapicie podsumowującym swój tekst autorka radzi, aby nie słuchać katolickich ekspertów i nie szukać pomocy w Kościele czy u księży.

Nie słuchajcie porad katolickich samozwańczych ekspertów – zamiast tego szczerze porozmawiajcie. Z problemami w sypialni nie idźcie najpierw do księdza, ale do seksuologa albo do terapeuty. Niekoniecznie tego z certyfikatem od proboszcza – po prostu do specjalisty / specjalistki; etyka zawodowa nakazuje szacunek wobec waszych przekonań, nikt nie będzie was do niczego zmuszał – a jeśli będzie, macie do czynienia z kimś niekompetentnym i działającym nieetycznie. Ale przede wszystkim słuchajcie samych siebie. Jesteście ważni i ważne.

W ten sposób otwarcie i jawnie, po zdyskredytowaniu Kościoła i Jacka Pulikowskiego, manipulacje przytaczanymi naukami, autorka podważa katolickich ekspertów i deprecjonuje znaczenie oraz kompetencje ludzi tworzących Kościół katolicki.

Podsumowanie

Artykuł ten, choć nie wprost zamieszczony na portalu społecznościowym, jest przykładem manipulacji i wykorzystywania do tego celu mediów społecznościowych. Przedstawione teorie oddziaływania mediów na odbiorców pokazują jaką siłą one dysponują. Zamieszczone w artykule elementy manipulacyjne są często stosowanymi praktykami w dążeniu do osiągnięcia zamierzonego celu. Warty zauważenia jest także odzew użytkowników, którzy zareagowali na jego treść i ujawnili procesy manipulacyjne.

Choć przedstawiony przykład jest zaledwie wycinkiem znacznie większego obrazu rzeczywistości, to w pełni pokazuje niebezpieczny kierunek, w którym prowadzona może być narracja na popularnych serwisach. Choć dany przekaz trafia zwykle do jednej społeczności która, zgodnie z teorią socjologiczną, jest spójna w odbiorze treści, to nawet w takim przypadku mogą zostać ujawnione przykłady manipulacji.

Z podanego przykładu należy wyciągnąć wnioski dotyczące wagi krytycznego odbioru wszelkiego rodzaju treści. Ujawnienie przez użytkowników portalu kłamstw zawartych w artykule spowodowały liczny odzew środowisk

зwiązanych z przekazami dotyczącymi wiary. Owoc tej analizy może zostać wykorzystany do pogłębienia badań na takich przypadkach, a także skłaniać do refleksji nad kolejnymi możliwościami przeciwdziałania manipulacji. Media społecznościowe z uwagi na swoją popularność są medium za pomocą którego takie praktyki mogą być często realizowane.

Przypisy:

[1] K. Fabijak-Czerniak, Internetowe media społecznościowe jako narzędzie public relations w: Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych niepewności, (Red.) K. Kubiak, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa 2012.

[2] M. Laskowska M., Oddziaływanie i wpływ mediów audiowizualnych: zarys problematyki w: Studia Elckie 14, Elk 2012.

[3] Zob. A. Wawrzonkiewicz-Słomska, E. Cholewa, Oddziaływanie mediów na dzieci i młodzież w: Problemy współczesnej pedagogiki 3(1), Tarnów 2017.

[4] A. Lepa, Pedagogika mass mediów, Łódź 2000.

[5] deon.pl/kosciol/komentarze/zona-nie-moze-odmawiac-seksu-mezowi-niebezpieczne-zwiazki-katolikow-z-kultura-gwaltu,1066933 [dostęp 21.01.2021 r.]

[6] Zob. M. Karwat, O złośliwej dyskredytacji. Manipulowanie wizerunkiem przeciwnika, b.m.w. 2007.

[7] A. Lepa, Świat manipulacji, Częstochowa 2013.

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У ЗВО НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ

Пономаренко Віталій Володимирович

*доцент кафедри філософії НПУ ім. М.П. Драгоманова
v.v.ponomarenko@npu.edu.ua*

Проблема викладання філософії в ВНЗ з недавніх пір стала доволі актуальним питанням. Зрозуміло, що це відбувалося не просто так. Тобто, поки не постало питання про скасування викладання філософії як обов'язкового предмету, самі «філософи», а точніше сказати, викладачі філософії, не сильно переживали з цього приводу. Більш того, вони місцями навіть не дуже дбали про дидактичні методики викладання, так і в про те, що вони читали на своїх парах. Ми ні в якому разі не хочемо ще більш актуалізувати ті бюрократичні процеси щодо перевірок компетентності викладачів. Бо, місцями, це якраз і є одною з причин низької якості освіти: викладачі змушені більш хвилюватися за заповнення журналів, написання різноманітних звітів, правильне оформлення наукових програм, ніж щодо вдосконалення своїх знань і вмінь викладати свої предмети. Але все-таки питання постало гостро як в Україні, так і на теренах Пострадянського простору.

І всі як один кинулися на захист свого способу існування. Одні писали апології, які могли конкурувати з громіздкими трактатами Середньовіччя [4], інші вплутувалися в дискусії: з одного боку з чиновниками [5], які намагалися заощадити витрати на освіту, урізавши викладання загальних

дисциплін, а з іншого, з «колегами» по викладацькому цеху, які критично ставилися до викладання філософії [6], особливо на природознавчих спеціальностях.

Але, на жаль, більшість статей на цю тематику об'єднує хіба тільки те, що години у викладачів філософії віднімати не правильно. І що філософію як предмет необхідно залишити. Можливо, і не саму філософію, а предмети, «які забезпечують такий елемент загальної компетентності випускника, як «світоглядні і громадянські якості, морально-етичні цінності»[5]. А якщо і «знімати» години, то не в повній мірі, а якщо і в повній, то ні в якому разі не для аспірантів, які мають такий іспит, як філософія. Щоправда, і він зазнав певні метаморфози, але ще досі залишається обов'язковим. Виявляється, філософи теж «торгуватися» вміють!

А от з приводу аргументації, навіщо взагалі потрібна філософія, то вона абсолютно різна. І ми б не сказали, що вона не переконлива, але досить розмита. Її взагалі складно розглядати як аргументи на користь однієї науки, настільки вона різнопланова, і навіть, місцями, суперечлива. Якщо узагальнити, то з цієї аргументації взагалі складно зрозуміти сутність предмета філософії. Тому ми і вирішили звернутися з цим питанням до головного авторитету по частині філософських знань, автору найдоконалішої системи – Георгу Вільгельму Фрідріху Гегелю, 250 років від дня народження якого нещодавно святкувала вся філософська спільнота.

Важливим є і те, що він водночас був викладачем філософії. Кому, як не йому, розбиратися в цих питаннях краще за інших. Адже проблема відмови від філософії не нова. Вона була актуальна і за часів видатного філософа, що Гегель зазначає в своїй промові, яку він виголосив під час відкриття читань в Берліні 22 жовтня 1818 р. [1, с. 79-84]. Також Гегель зазначає, що вже тоді до цього причетні були місцями представники природничих наук: «Не залишається, ймовірно, без наслідків для учнів, і поради вчителів позитивних наук – не займатися філософією, під якою вони, мабуть, розуміють і логіку» [1, с. 571]. Але все ж Гегеля зосереджує свою увагу на тому, яку філософію викладати, а не про викладання її взагалі. Бо філософія філософії є великою різницею. І що, як мінімум, від викладання філософії, як і від інших наук, «потрібно ясність, поєднана з ґрунтовністю і доцільною діяльністю» [1, с. 419]. Тобто предметом філософії повинне залишатися мислення, з його закономірностями розвитку, описаними в «Феноменології духу» [2]. Ці закономірності можливо зрозуміти, вже маючи певний багаж наукових знань. Тобто не філософія повинна обслуговувати науки, як часто аргументують необхідність її вивчення в різних вишах в наш час. Цей процес знаходиться в діалектичній єдності: знання наук необхідно для вивчення філософії, без якої потім неможливо розвивати ці науки.

Тому головною метою філософської освіти у вищому навчальному закладі має стати оволодіння мисленням, суть якого в закономірностях, а не в розходженні, на основі яких побудовані багато сучасних філософських курсів. Щодо цього Гегель зазначає: «За загальною оманю, іншому здається, що думка лише тоді несе дух самостійності, коли вона відхиляється від думок інших людей ... Взагалі звідси йде прагнення до того, щоб у кожного була своя власна система і що вигадка вважається тим оригінальніше і цікавішою, чим більше вона не має смаку і божевільна, тому що саме цим вона в більшості випадків доводить своєрідність і відмінність

від думок інших людей» [1, с. 423]. Насправді ж це є найпримітивніша форма розумового мислення, яка ґрунтується на абстрактному, а, отже, помилковому, розумінні філософії. Справжньою ж метою філософії є розуміння ідеї діалектично, в її розвитку і взаємозв'язку, «як конкретного духовної єдності» [3, с. 59].

Але судячи з сучасної дискусії про необхідність викладання філософії, про це навіть ніхто не здогадується, а в основному стоять на позиції, що критикується Гегелем. Тому, напевно, з точки зору Гегеля, такий загальний курс філософії, який читається в основному на рівні абстрактного розумового мислення, здатний тільки дискредитувати філософію і відвернути молодь від філософії. І ті дискусії, які зараз йдуть щодо викладання філософії у вишах, ще раз це підтверджують. Нам здається, що всі ці дискусії Гегель охарактеризував би наступним чином: «хоча і було піднято багато пилу, хоча було проявлено багато зарозумілості, ворожості, зроблено багато особистих випадів, висловлено багато порожніх місць, – все це, однак, було уражено безпліддям, у цьому була відсутня суть питання, все це не могло повести до змісту і пізнання. Філософія могла бути задоволеною, що вона не замішана в суперечці, вона знаходиться поза сферою цих домагань, поза сферою нападок на особистості, так і абстрактних загальних місць, і якби її змогли заманити на цей ґрунт, на неї чекали б одні лише неприємності і невигоди» [3, с. 77]. І водночас не слід забувати й іншого: «Порожні і поверхневі уми швидко вирішують питання і поспішають висловити свою думку; але той, хто серйозно ставиться до предмета, який значний сам по собі і досягає задовільного стану тільки шляхом повного його розвитку, що вимагає довгого і наполегливої праці, той надовго занурюється в предмет і вивчає його в тиші» [3, с. 78]. Так що найкращим способом пізнання філософії залишається не просто обов'язковий курс філософії, а самостійне студювання філософських творів, в тому числі і «Феноменології духу» Гегеля. А викладачі філософії могли б допомогти студентам в цій справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гегель Г. Работы разных лет. В двух томах / Г. Гегель. – М. : «Мысль», 1972 г. – Т. 1. – 668 с.
2. Гегель Г. Феноменология духа / Г. Гегель. – М. : Наука, 2000 г. – 495 с.
3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – М. : «Мысль», 1975 г. – Т. 1. – 452 с.
4. Дацюк С. Чи потрібна філософія в Україні? [Електронний ресурс] / Сергій Дацюк. – Режим доступу : <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/499d89c155d54/>
5. Хома О. Філософія в університетах: бути чи не бути? [Електронний ресурс] / Олег Хома. – Режим доступу: <https://commons.com.ua/uk/filosofiya-v-universytetah/>
6. Чернавский Д., Никифоров А., Мамчур Е. Нужна ли вузам философия? (По поводу одной публикации) [Електронний ресурс] / Д. Чернавский, А. Никифоров, Е. Мамчур. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/nuzhna-li-vuzam-filosofiya/viewer>

ПОШУКИ РАЦІОНАЛЬНИХ ФОРМ СПРІЯННЯ РОЗВИТКУ КУСТАРНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В II ПОЛОВИНІ XIX ст.

Подрез Юлія Вікторівна

кандидат історичних наук, доцент

СумДПУ імені А.С.Макаренка

uliya.podriez@gmail.com

В дорадянську добу представники української діаспори зробили суттєвий внесок в розвиток багатьох галузей малого промислового виробництва на теренах російських губерній та областей, позитивно впливали на соціальний та економічний розвиток багатьох регіонів Росії, завдяки чому прискорювалася ринкова трансформація російської дрібної промисловості.

Основним фактором, що обумовлював активну участь етнічних українців у розвитку кустарно-ремісничої промисловості, стало створення в адміністративних межах багатьох російських губерній та областей регіонів компактного проживання українців, на яких українські громади заводили різноманітні малі промислові виробництва, формували великі кустарні осередки.

Вже на середину XIX ст. уряд імперії, розуміючи масштаби кустарного виробництва та його роль в економічному просторі, бере новий курс. Його суть полягала у пошуках ефективних методів стимулювання та поживлення приватного підприємництва. З 1866 р. цим напрямком опікується Департамент землеробства і сільськогосподарської промисловості Міністерства державного майна. Головними його завданнями були розробка і проведення заходів з розвитку в селянському середовищі «сільськогосподарської промисловості». Але на практиці у 1860-1870 рр. його діяльність зводилася, переважно, до дослідження форм, масштабів і географії кустарних промислів у різних губерніях імперії[8, с. 38].

Подібні завдання також вирішували Російське технічне товариство, Товариство для сприяння російській промисловості й торгівлі, Вільно-економічне товариство, Московське товариство сільського господарства та Російське географічне товариство. Організовані цими товариствами різні з'їзди, зустрічі, виставки поставали значними віхами у справі вивчення, пропаганди і сприяння кустарному виробництву та підштовхнули уряд до створення в грудні 1872 р. при Раді торгівлі й мануфактур особливої «Комісії з дослідження кустарної промисловості в Росії». До її складу увійшли представники міністерств фінансів, внутрішніх справ, державного майна і різних товариств - учасників «кустарного руху». Головою комісії було призначено професора технології Є.М.Андрєєв. Саме в Кустарній комісії поступово сконцентрувалася вся робота з визначення і вироблення заходів державного сприяння розвитку селянських промислів. Плани її роботи були широкі й різноманітні, але початку активної діяльності перешкоджав брак коштів [1, с.52].

Кустарна комісія також зробила перші кроки з подання різної практичної допомоги кустарям, на що казначейство у 1877-1886 рр.

виділило 132 тис. крб. Використовуючи ці кошти, комісія перш за все взяла участь у проведенні кількох виставок. Українські селянські промисли були відносно широко репрезентовані в 1882 р. на Московській всеросійській виставці, у 1886 р. - на Нижньогородській та Казанській, а в 1887 р. - на Харківській. За сприяння комісії також було створено декілька кустарних музеїв: Центральний Кустарний відділ при Музеї прикладних знань у Петербурзі (з 1879 р.) і регіональні в Москві (з 1885 р.) та Харкові (з 1886 р.) [2, Арк.69].

Перехід до нового етапу в кустарній політиці держави був пов'язаний з початком активних пошуків найбільш раціональної форми сприяння розвитку кустарної промисловості імперії. У 1887 р. Кустарну комісію було закрито, а її функції передано Особливій інспекції кустарних промислів, до якої увійшли представники тільки двох міністерств - державного майна і фінансів. У березні 1888 р. Олександр III затвердив рішення Державної ради щодо централізованого зосередження керівництва кустарною промисловістю в Міністерстві державного майна (МДМ). Сюди, поряд з Департаментом землеробства і сільськогосподарської промисловості, що вже курирував кустарні питання з 1866 р., увійшли Особлива нарада по кустарній промисловості і Центральний кустарний музей, створений у 1888 р. на базі Кустарного відділу Музею прикладних знань. В 1892 р. Особлива нарада по кустарній промисловості була перетворена на Комісію у справах кустарної промисловості. Причому в експозиціях останнього вагоме місце в цей час займала колекція виробів українських кустарів [3, Арк.7].

Держава щорічно виділяла щойно створеному кустарному відомству 35 тис. крб., з яких близько половини витрачалося на фінансування кустарнозаохочувальних заходів в українських губерніях. Наприклад, у Харківській губернії до середини 1890-х рр. зусиллями спеціалістів МДМ М.В.Пономарьова та М.П. Ваніна була проведена значна робота: окремих кустарним господарствам безкоштовно передані експериментальні верстати й обладнання; розповсюджені зразки виробів, рекомендованих спеціалістами МДМ до виробництва; подано допомогу місцевим земствам у створенні кількох кустарних навчальних закладів; відпрацьовані способи пільгового постачання промисловикам сировини; постійно пропагувалося виробниче, збутове та кредитно-фінансове кооперування, застосування нової техніки і технології. Найбільш вдалим серед цих заходів було проведення в 1887 р. у Харкові всеросійської сільськогосподарської виставки з кустарним відділом [4, Арк.141].

Економічна криза кінця 80-х - початку 90-х рр. XIX ст. підштовхнула російський уряд до нових кроків у розвитку кустарних промислів. Рішучий перехід держави до активних форм сприяння їх розвитку намітився з 1894 р., коли МДМ було перетворене на Міністерство землеробства і державного майна (МЗіДМ). Спираючись на наявний досвід у виконанні попередньої кустарної програми, це відомство розробило з ініціативи міністра О.С.Єрмолова нову «Програму заходів, спрямованих на розвиток і вдосконалення кустарної промисловості», яка включала кілька важливих напрямків. Для їх виконання МЗіДМ мало в розпорядженні штат з 17 кустарних техніків і спеціалістів при відділі сільської економії та сільськогосподарської статистики, Кустарний комітет, Центральний кустарний музей та інструкторські школи. На утримання цього апарату

щорічно виділялося близько 5 тис. крб. Однак загальне фінансове забезпечення програми в цілому було недостатнім, що визначило тактику дій МЗіДМ у 1894-1904 рр. - в першу чергу просувати вперед найбільш важливі з програмних положень. До таких було віднесено проведення кустарних виставок, що використовувалися міністерством як основна форма пропаганди селянських промислів. Уже за перший рік свого існування МЗіДМ організувало дві міжнародні та 39 загальноросійських і місцевих виставок з кустарними відділами на них [6, с.1321]. За 1901-1904 рр. було влаштовано ще 115 виставок. 3-поміж них особливо вирізнялася перша Всеросійська кустарно-промислова виставка, яка відбулася в Петербурзі у березні 1902 р. Серед інших на ній були нагороджені медалями українські промисловики В.Шелудько, Т.Колісник, С.Тарасенко [7, Арк.154].

У 1894-1904 рр. почалася робота зі створення єдиної державно-земсько-громадської структури, здатної ефективно координувати розвиток селянської промисловості. Реалізацією цього завдання займався створена МЗіДМ спеціальна Комісія з організації місцевих органів у кустарній промисловості, головою якої став Ф.М. Корольов, а члени - Є.О. Нарішкін, О.О. Ісаєв та ін. Вона сформувала центральний апарат системи «опікування» кустарною промисловістю, що складався з відділу сільської економії та сільськогосподарської статистики МЗіДМ (управляючий Д.О. Тимирязєв), Кустарного комітету (голова М.В. Пономарьов) і Центрального кустарного музею (директор М.М. Сокольський), при якому діяло кілька комісій («З поліпшення техніки і збуту кустарних виробів», «По розробці статуту для кустарних артілей» та ін.) і Довідкове бюро. Продовженням цієї центральної структури були її регіональні відділення - губернські, повітові й сільські кустарні комітети, які поступово формувалися в українських губерніях при активній підтримці держави [5, с. 53].

Прагнення уряду тісніше співпрацювати із земствами у сфері кустарних промислів також було продемонстровано скликанням у 1902 р. «Особливої наради про потреби сільськогосподарської промисловості», яка розробила велику кількість рекомендацій, використаних згодом урядом. Консолідація учасників загальноросійського кустарного руху також виявилася в ході роботи Першого з'їзду діячів по кустарній промисловості, що пройшов під головуванням Д.О. Тимирязєва у березні 1902 р. Прийняти на ньому рішення: організувати всеросійський кустарний банк і політехнікум, заснувати «Товариство сприяння кустарній промисловості», розпочати видання журналу «Кустарь» та ін.

Отже, всі зазначені заходи стали запорукою того, що дрібне промислове підприємництво стало відігравати досить важливу роль в становленні й розвитку ринкових відносин в дорадянській Росії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андреев Е.Н. Кустарные промыслы в России по исследованиям Комиссии для исследования кустарной промышленности в России. СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1885. 96 с.
2. Російський державний історичний архів. Ф. 1331. Комісія по дослідженню кустарної промисловості в Росії при Раді торгівлі й мануфактур. Оп.1. Спр.23. Арк.69.
3. Російський державний історичний архів. Ф. 398. Департамент землеробства. Оп.1. Спр.41. Арк.7
4. Російський державний історичний архів. Ф. 400. Кустарний музей. Оп.2. Спр.184.

Арк.141.

5. Сельскохозяйственные промыслы на выставке в Санкт-Петербурге. СПб.: Тип. В. Кишбаума, 1913. 71 с.

6. Хозяйство // Ежегодный сельскохозяйственный и экономический журнал. К.: Печатня С.П.Яковлева, 1907. №29. С. 1321-1324.

7. Центральний державний історичний архів України в місті Києві. Україна. Ф.2058. Особистий фонд проф. В.І.Савви. Оп.6. Спр.169. Арк.154

8. Шапиро Д. Кустарная промышленность и народное хозяйство СССР. М.-Л.: ГИЗ, 1928. 168 с.

УТОПИЯ: НЕДОСЯЖНИЙ ІДЕАЛ ЧИ ПРОЕКТ СИСТЕМНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ХХІ СТ.

Звягіна Аліса

студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

az26122000@gmail.com

Науковий керівник —

к.філос. наук, доцент Т.В.Труш

Моя доповідь буде присвячена розгляду універсальності утопії у соціально-політичному вимірі як ідеї цілеспрямованого видозмінення світоустрою. Чи не є вона небезпечною, можливо навіть тиранічною, ховаючись за гарною обгорткою бажаного?

З одного боку, утопія уможливає цілісне бачення, створюючи зразок, прагнення утілення якого стає запорукою постійного розвитку, а формула “світу, що створюється” [2, с.303] є аксіомою існування суспільства. З іншого ж боку, коли ставиться питання меж подібного перетворення, згадуються слова Робесп'єра: “Хто знає межі народного гніву?”. Можливо їх не існує? Безмежною є уява людини, що замальовує утопічну картину, однак діяння людини, як істоти смертної, є обмежені. Тоді, якщо визнати, що “межа” все ж існує, то закономірно виникає проблема її визначення. Найімовірніше, за відсутності можливості чіткого розрахунку, визначенням межі стає момент перетворення ідеї цілеспрямованої трансформації суспільства на його деформацію.

Справедливим є вислів Мангейма, що «те, що було утопією сьогодні, може стати дійсністю завтра» [1, с.121]. Справді, ще декілька десятиріч тому, сучасні технічні досягнення здавалися недосяжною фантастикою, однак сьогодні вони стали невіддільною частиною дійсності та елементом, який формує свідомість суспільства. Мова вже йде не просто про системне перетворення суспільства, а про втручання у саму природу людини та про перехід, за словами Хакслі, до “постлюдської” фази історії. Однак, перетнувши цю межу, чи не потрапить людина у ситуацію Аліси, яка впала у нірку кролика. Вона знала ким була раніше, але не розуміє ким або ж чим є зараз. Так, плекаючи мрію світу свободи та рівності ідеальних людей,

ми скоріше отримаємо зворотний ефект. Прикладом є спроби докорінного переродження суспільства ХХ сторіччя. Справедливо підмічає Фукуяма, даючи відповідь на власне запитання “де проводити червону межу?” [3, с.294]. Однак, ця межа настільки тонка, що перейти її легко, особливо за умов, коли ідеал перетворюється на рекламу, а дії диктуються економічним розрахунком. Тому, для того, щоб не втратити себе, “людяність” стає надзвичайно важливим елементом. Вона стає межею не лише в етичному, але й у біологічному плані. Отже, завжди буде існувати межа, яку не варто перетинати за будь-яких привабливих перспектив. Адже це може призвести до знищення людини та людства. Тож є ситуації, коли мета не виправдовує засоби її досягнення.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Мангейм К. Идеология и утопия. // Утопия и утопическое мышление. Антология зарубежной литературы. Пер. с разн. яз. / Сост., общ. ред. и предисл. В.А.Чаликовой. М.: Прогресс, 1991. – с.121
2. Тейяр де Шарден П. Гимн Вселенной. // Утопия и утопическое мышление. Антология зарубежной литературы. Пер. с разн. яз. / Сост., общ. ред. и предисл. В.А.Чаликовой. М.: Прогресс, 1991. – с.303
3. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотехнологической революции. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2008. – с. 294

CYBER ETHICS - HISTORICAL OUTLINE AND BASIC PROBLEMS

Kukier Joanna

PhD student at the Maria Curie-Skłodowska University

kukier.joa@gmail.com

At the end of the last century, a need arose to set a “new ethics computerization “[1] also known as” ethics of the future “or” ethics postmodern”. The question was whether the standards that accompanied the creation of it the concepts had already appeared before and did they introduce any novelty. Meditating on the duties of people living in a world full of technology arose out of need discovering awareness and explaining the ethics of computerization and computerization. We can get the impression that the information technology revolution is taking place initially it was self-coordinating. Does technological progress bring morality progress? Ethics or law have already regulated to a greater extent cyberspace. In the mid-1980s, the first ideas appeared on computerization and key views have been established. A decade later, with increased force, we can observe emerging thoughts on the subject computer ethics. In the next decade, the ethical concepts were already relevant to a broad understanding of computer ethics – cybernetics. Cybernetics is a neologism that defines one of the younger areas of ethics. It includes ethical considerations on technologies, computers and behavior human in the network and in a computerized society. Cyberetyka was founded on database of computer ethics, extending its research scope. In

Cyberetyce it contains up: computer ethics, netiquette and virtual awareness. Cyberetics takes care of human interaction with computer ethics, netiquette and mass media.

The aim of the article is to present the concept of cyberetics and a brief outline historical development of computer ethics.

CyberEthics - an explanation of the concept

Cyberetics consists of two words: *cyber* and *ethics*. *Cyber* - is a prefix placed before adjectives and nouns characterized by the relationship with technologies, computerization, virtual community eg. cyberspace, cybersex [2] from *ang.* cybernetics “. Ethics (Greek: *ethikos* having origin in the word *ethos*) is “the set of rules and norms of behavior adopted in a given period and in a given environment ”and“ the science of morality ”, adopted by the community [3].

The term cyberetics is often used to refer to an alternative society in on the internet. There is no form of a code of ethics or a legal body. Concentrates

attention to the possibilities and movements made by humans with computer. Cyberetics wants to help people use their potential computerization without violating moral boundaries. He pays special attention to respect for the other person and their different opinion in the spheres of religion, politics or business. The similarity of cyberetics to cybernetics can be considered intentional. The problems raised by cyberetics have a wide range due to the fact that it intertwines with other fields of science: computer science, psychology, sociology, philosophy, culture. Computerization brings many facilities to human life, but it does. There are also some dangers and doubts that I will try to describe in this paper. The IT revolution is not only technological, but above all ethical and social. It was analogous to changes in life man brought about by agriculture, the invention of printing, the steam engine or industrialization. Computerization is an empirical fact. Terrel Ward Bynum writes about computer revolution: “*Computer technology is the most powerful and the most versatile so far invented. For this reason, it changes everything - where and how we work, where and how we learn, where and how we shop, we eat, vote, receive medical help, spend our free time, drive wars, we make friends, we make love* ” [4].

The concept **of computer ethics** is not entirely correct, it is more accurate the term would be IT ethics. Ethical or philosophical reflection is not after all, it refers to the computer as a machine for performing certain tasks and entire networks transforming the modern world [5]. However, both of these definitions are already widely used, with a slight advantage of the former.

A new ethics is needed

Matthias Gatzemeier believed that the “**new ethics**” was meant to draw attention on the basis of ethical patterns, give them new boundaries and update the resulting ones so far, morals should deal with the new situations created through development of computerization and give them new values. This concept was not spared however, criticism. Professor Leszek Kołakowski believed that this term was very vague and everyone can understand it quite differently. In the text “Do we need a new one? ethics “writes: “*It is not clear, however, in what sense new technical issues however important they are, they change the moral side of human situations or create unprecedented conflicts* ” [6]. “New Ethics “ is not

innovative. variation of the given morality versus an innovative way of thinking and awareness of the need to capture a given topic through existing rules to yet undefined situations [1]. Gatzemeier believed that philosophy should go beyond its own conventions and stop

strive for abstract truth, finding oneself in established concepts moral.

Ethics of the future, as understood by Krystyna Górniak-Kocikowska, is ethics computer, which develops not only through computer changes, but also because it is meant for “computer age humanity.” This ethics seems to go beyond the positions presented. The author predicts that Basic standards around the world will transform and new ones will emerge ethical trends. There is a link with postmodern ethics here. It is not known in what direction will all these changes take?

Classical authors emphasize that it is important to formulate a clear position on computer ethics, however, themselves do not introduce clear arguments. Most of the texts discussed in this work were written many years ago, though it was not thought differently than today. Then as if the topic was forgotten, which now appears with double strength in the form of cybernetics. Views he will describe in this work cannot be regarded as a definitive solution and direction and a challenge for further research. Cybernetics, as part of their duties theoretical, is to define itself and define the boundaries of its particularity, your own status. Cybernetic issues (moral issues related to computerization) attempts are made to explain the principles of general ethics or to prove it specific unethical behavior. For this reason, errors often arise conservative thinking that in ethics everything has already been described and settled.

Cybernetics should avoid “contingent circumstances”, because if they appear only for a moment it makes no sense to try to explain them with standards. With the problem. We meet only partially new things and it does not refer only to the rules morality, but above all to the application of ethics in new fields. Cybernetics is special because it tackles problems for which it does not have unambiguous solutions using methods already known to ethics and not because that the constantly evolving sphere of computerization is unique. Philosophical reflections it is not only creating new views, but also assigning values and apply moral rules that already exist. General ethics by various methods explains ethical obligations, so it is no wonder that he tries in an analogous way explain ethical problems related to computerization [1].

A Brief Historical Outline of Computer Ethics

The computer in the second half of the 19th century became an indisputable fact of culture. It had appeared in community consciousness, movies, and literature long before that before it was intended for everyday use. At first it was thought about computers with a certain distance. They filled with delight, giving and showing new ones opportunities that were both terrifying. It should be remembered that this is the work of man - intelligent creator. The original ideas reduced our invention even to the rank of “electronic brain” [1].

The first books on this subject appeared in America in the mid-1950s **the forties**. The first scientist to deal with the influence of technology information technology to the world of human values was Norbert Wiener - considered the father computer ethics, understood as the field of scientific research. He has published numerous publications so that this topic began to be taken seriously by

scientists.

In 1948, while formulating the fundamental issues of the new what has become cybernetics. **Norbert Wiener** was ahead of his generation anticipating the difficulties of general computerization.

In the 1940s, Norbert Wiener introduced the concept of **cybernetics**. **Cybernetics is the science that synthesizes biology with computer science. In other words, it describes the relationship of relationships between living organisms and machines** [7]. It is a research discipline that defines information systems research. The first works describing this field were written in 1948. The most important works are: *Cybernetics, i.e. control and communication in an animal and the machine*, *Cybernetics and society*. Wiener writes: “cybernetics claims, that the structure of a machine or organism is an index of what that machine or that is the body can do. “ Indicates common elements for man and machine, such as:

- Construction of certain elements (e.g. synapses and switches);
- Use of information processes (e.g. information exchange);
- Organ functions (eg the brain) [1].

In 1950, Wiener publishes the book “The Human Use of Human Beings”, where he tries to outline the main ideas of computer ethics. In the book this author presents solutions to applied ethics and outlines values of human life and writes about the principles of justice in computerized world. Wiener’s scientific work in this field served as the basis for the research of computer ethics. The philosophical layer of N. Wiener’s deliberations seems to be even more adequate today than several dozen years ago.

In 1968, Donn Parker’s book, *Principles of Ethics*, is published in California in information processing (“*Rules of Ethics in Information Processing*”) in “Communications of the ACM”, where the author begins research on illegal and unethical use of computers. Provides examples of crimes as well unethical activities related to computer technologies. “*It seemed (...) that people were leaving when they entered the computer center your ethics behind the door; “writes Parker. The warm reception of readers motivates Parker to work further on this issue, thus creating a series books and articles that contribute to the growth of interest in this field knowledge. In the early seventies, Joseph Weizenbaum took on the task writing a book called “Computer Power and Human Reason,” where he defended the notion that humans are more than just “information processors”. This book until now it is considered a classic position in this field. She has inspired many I encouraged thinkers to research on computer ethics* [8].

In the late **seventies**, more precisely in 1978, **Walter Maner** compiles a set of computer ethics materials for distribution for student - ***Starter Kit in Computer Ethics***. This set is released as book in 1980. It includes a publication and suggestions for conducting classes for teachers and professors who would like to teach this subject. The author raises the following issues: suggestions for presentation issues, an explanation of why it is worth introducing this topic to the program university studies, a number of methodological advice, curriculum. They were there also codes of professional ethics. The author considered problems such as: behavior privacy, secrecy, anonymity, cybersecurity, cybercrimes. Maner is one of the first to raise an important topic of technology in

his book as addiction. He also contributed to the term computer ethics, which in it means: (...) *the area of applied professional ethics which he deals with ethical problems exacerbated, transformed or created by*

computer technology (...) [8]. Walter Maner from the seventies until eighties was driving diverse workshops at the university where he lectured. He also conducted numerous lectures and conferences in the field of computer ethics. He was totally engrossed in the topic he was developing at Old Dominion University. Norbert Wiener, Donn Parker, Joseph **Weizenbaum** and **Walter Maner** are key figures in the history of the emergence of computer ethics. They are pioneers without which would be impossible to develop in this field, therefore I decided to mention about them in this state of research.

The eighties exposed computer ethics as “problems social “. There was reflection on the social and ethical consequences of using information technology. To these consequences included: crimes that could arise through use computers, interfering with privacy (e.g. by accessing databases). It was in the 1980s that the first lawsuits took place.

During this period, he began working intensively in the field of computer ethics **Terrell Ward Bynum**. He collaborated with Maner, helped publish it *Starter Kit in Computer Ethics*. This was a time when many philosophers like and IT specialists, she did not consider computer ethics an important field for research. Bynum began university classes in computer ethics. He became editor in chief editor of “Metaphilosophy” and published a special issue of this monthly, devoted entirely to computer ethics. The material was made available for the first time on such topics to a wider audience. The eighties brings two important items that have become classics. The first is “ *Computer Ethics* ” **Deborah Johnson**, this book has become the most popular for over ten years a computer ethics textbook. The second is the columnist text by **James Moore** “*What is computer ethics?* “ Bynum together with Maner organized in 1991 a conference attended by: philosophers, computer scientists, sociologists, psychologists, lawyers, people from the business world, journalists. This resulted in numerous monographs, films, and materials for classes with students, which is now widely used. In Nineties the character of Walter Maner appears to us again. In 1995 he publishes a revised text entitled “ *Unique ethical issues in information technology* “ . He believes that computer scientists can be unprepared to deal effectively with purely ethical issues. Technologies Computers appear in almost every area of life and over issues No one has thought about ethical issues before. Research has shown that IT specialists, with their exact minds they are unable to recognize when they are in direct contact Engaged in the ethical issues of computing in his academic career. He took an active part in international conferences and is a member of an organization dedicated to this issue.

Scopes of computer ethics

Computer ethics has a fairly wide scope, which includes: applied ethics, computing sociology, technological evaluation, legal issues, as well as many related disciplines, and takes into account the concepts, theories and methodologies of these and all other disciplines related to the problem we are interested in. Terrell Ward Bynum in the popular text “Ethics and the IT revolution” proposes to consider computer ethics through four issues:

1. Computers in the workplace.

It seems inconceivable that we there were no computers in today's workplaces. In some cases may prove to be more effective than the work of the man who, yes, manages computer, but unlike a machine, he has to sleep, eat, get sick, he needs free time etc. Looking at the matter through the prism of economics, there are real the need to replace the work of a living unit with a computerized unit artificial. Computerization of society in addition to facilitating work can bring quite the opposite - dismissal. However, we don't have to immediately imagine wars between humans and intelligent machines. The prognosis for the future in this realm are not that bad. The computerized industry has, in fact, replaced capital human, but in return created additional jobs in other planes. New, specialized professions related to instrumentation and software, e.g. a system analyst, IT specialist, technology teacher computer dealer. We can conclude that there is progress technology filled the gap that he created himself [8]. You have to take into account that vanishing, purely artisanal professions can avoid computerization, but there will be fewer and fewer of them every year. If a certain profession is not excluded by technology it will probably be forced to comply modifications. For example, workers will be able to keep their jobs, but they will it consisted only in observing the machines (approving whether the machines meet their task.) In all this computerized confusion, it is essential moreover, to draw attention to the needs of the common man and surround him sense of security. Man can through the process of computerization accompany a sense of dread when not being able to catch up with the pace of the devices. Applies to especially the elderly who grew up in different technological realities. Health issues are also important (e.g. employers provide their own glasses to minimize harmful radiation from monitors).

2. Computer protection.

Hackers, viruses, virtual crimes are real threat to computer ethics. Physical aspects such as the possibility of theft, corruption and destruction do not raise any doubts. Terrel W. Bynum points out A. typically logical aspects and presents the following five spheres: *Privacy and data confidentiality, reliability - a guarantee that data and programs have not been left modified without proper authorization, reliable service, reliable - a guarantee that today's data and the way it works will be the same tomorrow, resource access control* [4]. Even faithful employees who have access to computer systems they should be kept under constant observation as virtual exceedances are made mostly by them.

3. Ownership of the Software. This issue is very problematic, because the software consists of distinct categories of property (copyrights, patents and trade secrets). You can own part of the program (e.g. boss a computer that is translated into the language of the machine or the image of the program, which we see on the monitor screen). Scholars believe that the patent process used on algorithms completely excludes math departments from general use.

4. Professional responsibility.

Professionals dealing with computer technology is respected in society, which is why a great responsibility rests on their shoulders due to the multiplicity of those connected professional relationship. IT professionals should avoid

conflicts interests. The resulting codes of ethics related to technology should be implemented in the IT studies program.

Summary

Several years ago, there were voices that computer ethics should touch all areas of life in which digital technologies are used, such as also all using these technologies or exposed to the effects of their use. Not only professional IT specialists, but different people profession. The impact of digital technologies is global, including research in the field of computer ethics, therefore, they should not be limited to a single one cultural circle. Computer ethics today is much more than that the same professional ethics. Even less is it not an American specialty, though American domination due to the very beginning of research in this field of research it is still very visible. The immediacy of technology means that what was just up to date and important is about to lose its significance. This is also true of building matters ethical norms and predictions. Imaginations about an „information highway” or about a dangerous one

development of “artificial intelligence” found no real reference. Fear of the reign of computers that could make decisions for us is unfounded. Computerization is only part of the postmodern intensification systems. All mass media undergo intensive transformations, expanding boundaries of their activities, unite and influence each other and create also new fields for ethics.

BIBLIOGRAPHY:

1. W.J. Bober, *Powinność w świecie cyfrowym. Etyka komputerowa w świetle współczesnej filozofii moralnej*, Warszawa 2008, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, s. 35, s.36, s. 123, s. 134, s.173.
2. Słownik Języka Polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/cyber;2553911.html>.
3. Słownik Języka Polskiego, http://sjp.pwn.pl/sownik/2557167/etyka_
4. T.W. Bynum, *Etyka a rewolucja informatyczna* [w:] Wprowadzenie do etyki informatycznej, red. A. Kocikowski, K. Górniak-Kocikowska, T. Bynum. Poznań 2001, s. 5.
5. A.Kocikowski, *Od redakcji* [w:] Wprowadzenie do etyki informatycznej, red. A. Kocikowski, K. Górniak-Kocikowska, T. Bynum. Poznań 2001, s. 5.
6. L. Kołakowski, „Mała etyka”, *Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań*, „Aneks”, Londyn 1984. s. 118.
7. A.Bógdał-Brzezińska, M.F. Gawrycki, *Cyberterrorizm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym społeczeństwie*, Warszawa 2003, s. 73.

АЛГОРИТМЫ, РАЗУМ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В СОВРЕМЕННОМ ФИЛОСОФСКОМ ДИСКУРСЕ

Артёмов А.В.

к.мед. наук, заведующий лабораторией

Литвиненко М.В.

к.мед. наук, доцент кафедры

Васильев В.В.

ассистент кафедры

нормальной и патологической клинической анатомии

Одесский национальный медицинский университет, г. Одесса,

Украина

Хотя современная научно-техническая мысль уже достигла уровня, позволяющего создавать компьютеры, не уступающие человеку во многих сферах интеллектуальной деятельности, единого ответа на вопрос об отличии человеческого разума от искусственного интеллекта (ИИ) пока не существует. Также нет философского решения вопроса относительно возможности создания мыслящего ИИ. Тем не менее, это не останавливает ряд авторов в стремлении приписывать мышление искусственно созданному интеллекту и превосходить приход эры т.н. технологической сингулярности, когда человек будет вытеснен роботами из привычной для него сферы умственной деятельности.

Однако последователи превратно понятого материализма иногда неправоммерно завышают научно-технологические возможности, полагая, что все то, что создано природой, может быть заново воспроизведено благодаря человеческой мысли, проникшей в суть явления. В ряду подобных заблуждений находится уверенность, что основной преградой на пути к созданию мыслящего ИИ является лишь незнание определенных алгоритмов разума. И когда необходимые знания будут достигнуты, это позволит человеку создать мыслящую машину также, как из набора неорганических и органических элементов смогли создать ген – фундаментальную основу живых организмов, на протяжении тысячелетий казавшейся непостижимой тайной природы.

Несомненно, что для постижения сути разума необходимо понимание того, каким образом на основе физических процессов возможно создание алгоритмов. Вместе с тем, создав алгоритмы рациональной деятельности в среде, которая отличается от биологических нервных сетей, не стоит полагать, что в подобной (небиологической) среде может быть создан разум, лишь с помощью алгоритмов. Однако здесь упускается из вида то, что сам разум появился не благодаря алгоритмам, а в результате физических процессов в биологической среде, при отсутствии каких-либо алгоритмов разумного поведения. Напротив, в каждой машинной программе того или иного разумного поведения или действия заложен алгоритм, в котором уже предусмотрены ошибки предшествующих исследований и наблюдений, так как такая программа создается благодаря уже существующему разуму человека.

Вера в искусственный разум основывается на допущении того, что

алгоритмы разумного поведения поддерживаются системой, в которой также заложены определенные алгоритмы. Проблема достижимости искусственного разума, впервые поднятая в философском ракурсе Альфредом Айером в 30-х, была перенесена в плоскость непосредственной экспериментальной проверки Аланом Тьюрингом в 50-х прошлого века[1]. На фоне несовершенных компьютерных технологий того времени английский математик предвосхищает время, когда будет невозможно отличить ИИ от настоящего. Тем не менее, вначале 80-х Джон Серл ставит под сомнение возможность экспериментальной проверки мыслящего, т.е. понимающего интеллекта с помощью какого-либо теста, основанного на идее Тьюринга. Концепция слабого и сильного ИИ, сформулированная Серлом, остается актуальной до сих пор. По мнению Дж.Серла и его сторонников, само допущение возможности создания программы, которая будет не просто моделью разума, но окажется в прямом смысле разумом, тождественным человеческому, находится за рамками материалистического понимания сознания [2].

Надо отметить, что сторонники разумного ИИ в своем споре также опираются на материализм как наиболее конструктивную философскую традицию. Например, распространено мнение, что если сознание является функцией высокоорганизованной материи, то оно может быть воспроизведено в виде поддерживающей эту функцию материальной структуры. Подобный подход, в духе т.н. материалистического функционализма, хотя и признает материальную природу мышления, но при этом считает, что биологический субстрат не определяет его суть. Поэтому функционалисты видят сущность мышления лишь как взаимосвязь нервных клеток, через которую строится алгоритм мыслительных процессов, и биологическая природа нервных клеток перестает быть определяющей. Так как алгоритм можно воспроизвести на любом ином материальном объекте, принцип инвариантности информации относительно своего носителя считается достаточно весомым аргументом в пользу возможности создания мыслящего ИИ.

Говоря о разуме как особой функции, имеющей свой воспроизводимый алгоритм, стоит обратиться к одному из фундаментальных логико-теоретических понятий, сформулированному в 1928 г. Д. Гильбертом как проблема разрешения. Действительно, если создание искусственного разума заключается в поиске особых алгоритмов, то в первую очередь надо посмотреть на неё как проблему математической логики. Так, согласно фундаментальной теореме К.Гёделя, сформулированной в рамках поставленной Д.Гильбертом проблемы, любая формальная (логико-математическая) система является неполной. Вместе с тем, признавая возможность алгоритмически решить проблему сильного ИИ, мы допускаем существование непротиворечивой логической системы, которая охватывает все функции, т.е. допускает алгоритмическое решение как интеллектуальных функций, так и того, что их создаёт, т.е. мышления. Тем самым допускается возможность создания формальной системы, логически замыкающей на саму себя (в которой, согласно теореме Гёделя, отсутствует невыводимая формула). Таким образом, постановка задачи создания разумного ИИ с помощью информационных технологий, основывающихся на математической логике, противоречит одной из

фундаментальных теорем самой логики.

Конечно, в рамках философского дискурса опровержение искусственного разума имеет только логико-теоретический характер. Однако, продолжая философскую традицию, необходимо отметить, что математическая логика является отражением материального мира. В этой связи необходимо также подчеркнуть психо-физиологические различия между разумом как структурным элементом личности и разумными действиями, высшим проявлением чего является человеческое мышление.

Разумные действия человека, которые также доступны для воспроизведения в ИИ, определяются разумом, хотя сам разум нельзя передать машинному интеллекту. В этом противоречии надо искать объяснение невозможности создания разумного, или сильного (по Дж.Сёрлу) ИИ, и здесь же кроется объяснение разума как уникальной материальной структуры, которая может быть реализована лишь в рамках биологической индивидуальности. Резюмируя приведенный выше краткий экскурс в проблему соотношения искусственного и человеческого разума, необходимо выделить следующие моменты.

Разум – не информационная программа, а система понимания, где понимание самого себя, своего существования и своей ценности выступает как необходимый элемент индивидуальности. Воспроизвести, повторить разум как новую индивидуальность возможно лишь в рамках процесса эмбрио- и онтогенеза. Предположить искусственное создание генетической основы индивидуума, конечно, можно, учитывая отсутствие молекулярно-биологических препятствий для создания гена. Однако такое решение проблемы искусственной индивидуальности не касается обсуждаемой темы, так как здесь имело бы место лишь повторение того, что мы наблюдаем в природе. Это своего рода аналог экстракорпорального оплодотворения, т.е. повторение природы, только начатое на более ранней стадии. Но и в этом случае индивидуальность – ни биологическая, ни психическая – не будет искусственно созданной. Искусственным может быть только генетический материал, дающий ход уже известным процессам. В любом случае, индивидуальность является итогом множества случайных процессов. В начале случайность предстает как цепь эпигенетических изменений (метелирование ДНК), создающих неповторимую биологическую индивидуальность даже среди генетически тождественных близнецов. Затем также случайно создаются паттерны нейронного взаимодействия, обуславливающие неповторимость восприятия и психической деятельности. Из этих известных медико-биологических фактов также можно сделать вывод о невозможности искусственного разума. Ведь если такой ИИ – разумен, он индивидуален, а если индивидуален – он не может быть запрограммирован, т.е. создан по заранее разработанному алгоритму.

Разум можно рассматривать как результат параллельного становления двух кибернетических систем, поддерживающих взаимодействие с одной и той же материальной средой, при котором обратная связь одной из кибернетических систем, становящейся основой самосознания, замыкается не на источнике исходной информации, а на другой кибернетической системе, поддерживающей разумное поведение.

Индивидуальность как основа разума появляется значительно раньше, чем разумное поведение. Появившийся на свет ребенок сразу же

выявляет эмоции в виде крика, т.е. отношение к окружению появляется до его понимания. В недооценке эмоциональной сферы - еще один недостаток, мешающий пониманию разума. Разумное – рационально, эмоциональное, напротив, как бы мешает рассудочной деятельности. Но при этом забывается, что развивающийся ребенок долгое время только эмоционален, и лишь затем разумен. Причем черты индивидуальности можно заметить ещё тогда, когда эмоциональный отклик является единственной реакцией на окружение. Нерациональное проявляется очень рано: ведь «нервное» поведение в утробе матери – уже можно считать первым проявлением эмоций, во всяком случае – не разума.

Таким образом, феномен разума может быть раскрыт на пути понимания раннего становления нервно-психических функций, когда нерациональное доминирует над разумным, и каким-то образом его формирует. Иначе говоря, не алгоритмы создают разум, а надрациональная (эмоциональная) организация первых паттернов в ЦНС становится основой, на фоне и, можно полагать, при участии которой формируется разумное поведение. На этом пути, мы предлагаем искать место алгоритмов в сфере разумного поведения и разума, как основы индивидуальности.

Литература

1. Айер А. Д. Язык, истина и логика (глава 6). // Аналитическая философия. Избранные тексты. М., 1993
2. Серл Дж. Сознание, мозг и программы// Аналитическая философия: становление и развитие. М., 1998.

ПРОСТІР КУЛЬТУРИ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Дерман Ліля Миколаївна,
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри дизайну та реклами,
факультету філософії та суспільствознавства
НПУ імені М.П. Драгоманова,
Liliya.derman@gmail.com
Кобилінська Марія Юрївна,
аспірант НПУ ім. М.П. Драгоманова

У сценічному мистецтві XXI століття стало періодом інновацій. У роботі розглядається використання сучасних технологій, що наповнюють театральне дійство особливою художньою семантикою, впливають на появу нових театральних професій тощо.

Ключові слова: театральне мистецтво, цифрові технології, онлайн вистави, діджитал одяг, мультимедіа.

У XXI столітті, яке часто пов'язують з появою Індустрії 4.0. або ж четвертою промисловою революцією, нові технології швидко змінюють середовище, в якому ми живемо.

Усі галузі адаптуються до сучасних технологій, вибудовуючи нові моделі взаємодії для вдосконалення комунікації. Завдяки сучасним технологіям збір та розповсюдження інформації відбувається надзвичайно швидко. Сучасне покоління, здатне практично миттєво обробляти великий потік візуальної інформації. Знання цифрових технологій та умінь ними оперувати стало необхідною умовою для досягнення успіху та необхідним засобом комунікації.

Театр XXI століття є системою, в якій відбувається поєднання різних видів мистецтв, що утворюють специфічну форму сучасного театрального мистецтва. Театральна комунікація – це процес передачі повідомлення за допомогою театральної мови від режисера до глядача. Театральне мистецтво та його місце у суспільстві, взаємодія глядачів, акторів, режисерів враховуючи особливості сучасного театру, відображено в роботах: В. Волкова, І.Гофмана, К. Станіславського, Г.Тарда, Н. Хренова. Дослідженням питань просування театральних проєктів в соціальних мережах присвячені роботи: М.Б. Вольфсона, Н.І. Єрмолової, Д.В. Сафіна, С.Н. Щербакова. Теорії соціальної взаємодії, соціальних і культурних комунікацій були висвітлені в працях М. Вебера, Г. Зіммеля, Р. Мертона, Т. Парсонса.

Необхідність соціокультурного аналізу театрального мистецтва, специфіка якого полягає у визначенні ролі театру в житті суспільства, його соціального призначення, ефективній діяльності в певних історико-культурних ситуаціях є беззаперечною. Театр – це соціокультурний інститут, який є певною формою взаємодії між соціальними спільнотами, основною метою якого є трансляція духовних цінностей, що реалізуються через емоційно-художню комунікацію.

XXI століття – стало періодом змін у сценічному мистецтві, в основі

якого руйнування стереотипних уявлень про театр; експеримент над змістом вистави, технологічна трансформація реальності у віртуальну, підвищення художньої виразності сценічного простору через різноманітні мультимедійні засоби тощо.

Спільнота театральних майстрів створює вистави залучаючи інноваційні постановки, що цікаві сучасному поколінню глядачів, враховуючи зміни в моделях комунікації та використовуючи нові технології. У нових умовах змінилися як театр, так і глядач. Навички акторів не переходять зі старих на нові діджитал технології, натомість вони розширюються. У мистецтві цифровізацію можна використовувати як потужний інструмент творчого процесу.

Сучасний театр становить собою взаємопроникнення жанрів, образів, смислових орієнтирів тощо. У новітньому просторі набувають популярності мультимедійні вистави, що з'являються під впливом культурних домінант та технологічних розробок. Вивчення сучасних тенденцій у театрі та трансформація театрального мистецтва є актуальним аспектом в соціокультурному контексті.

У таких постановках реалізація ідей вистави відбувається через використання мультимедійних засобів. Це проєкції, що відтворюють статичну та динамічну інформацію. Такий підхід трансформує традиційне театральне дійство надаючи йому нове технологічне забарвлення, можливості для режисера, художника по костюмам, стенографіста, декоратора тощо. Використання медіа засобів розширює можливості впливу на емоційне сприйняття глядачем спектаклю, який відрізняється від класичного варіанту динамікою, інтерактивністю, віртуальною реальністю. Завдяки цьому глядач не просто занурюється в атмосферу вистави, а й стає її учасником.

Аналіз мистецтва ускладнюється, адже в його основі є творчість, яка на думку культурологів вирізняється невизначеністю людської діяльності. Такий розвиток культури та мистецтва має спонтанний порядок. На нашу думку, у сучасному мистецтві набувають популярності голограми, що інтегрується у сучасну культуру, що не виключає їх появу у найближчому майбутньому й в театрі.

Особливої уваги заслуговує й театральний костюм, що часто називають «рухомою декорацією», яка безумовно є як елементом комунікативної, так і елементом візуальної культури. Сьогодні на ринку комп'ютерних технологій є багато програм, що дозволяють проєктувати одяг у віртуальній реальності. Мова йде про цифровий одяг, який можна розробляти та одягати на людину у діджитал форматі. Оскільки це технології, що прийшли на ринок нещодавно, то цілком ймовірно, що вони у майбутньому можуть з'явитися і на сцені театру.

Процес цифрової трансформації у театральному мистецтві часто вимагає й додаткового оснащення. Найбільш типовими доповненнями до цифрових сценічних технологій були: програмне забезпечення, пневматична автоматика та маршрутизатори. Дослідження, що стосується переходу театрів на оснащення сучасними автоматизованими чи діджитал ресурсами показують, що це переважно обладнання, що контролюється комп'ютером та може підвищити ефективність, точність переміщення декорацій тощо. Наприклад, це можуть бути такі системи автоматизації як

Creative Conners, популярність якої обумовлена послідовністю, вартістю та гнучкістю. Безумовно, що інтеграція в цифрові технології безпосередньо залежить від розміру організації, вартості обладнання та виробничих потреб. Серед програм, що дозволяють створювати тривимірні проєкції, які зараз використовуються для опери, та 360-градусні проєкції, часто використовують «Айседора», оскільки вона має помірну ціну.

Такі нові діджитал засоби як: комп'ютерні та медійні технології в сценографії, режисура мультимедіа, активно вивчаються сучасними дослідниками серед яких: Т. Астаф'єва, Н. Дворко, С. Діксон, Е. Пакуліна, В. Петров.

Конкуренція та локдаун, що пов'язаний з епідемією COVID 19 змусили шукати нові шляхи до залучення глядача в театр, щоб налагодити зв'язок із сучасною цифровою аудиторією. У цих умовах конкурентна перевага театральних проєктів визначається умінням реагувати на сучасні тенденції та реалії, що відбуваються у світі, в інформаційному громадському просторі. Саме інформаційний аспект та використання сучасних діджитал технологій набувають важливого значення, позаяк без застосування даних ресурсів, особливо в умовах локдауну, складно реалізувати будь-який театральний проєкт.

Одним із перших театрів, що відреагували на нові реалії пов'язані з COVID 19 був драматичний театр «Галія», що впровадив театральний Digital-проєкт, що дозволяє відвідувати вистави онлайн зі свого смартфона або комп'ютера. Репертуарний театр у Франції «Комеді Франсез», який також запустив онлайн-проєкт під назвою «Комедія триває». Зокрема, особливої актуальності набула провідна у світі цифрова платформа для перегляду вистав Digital Theatre, що транслює світові прем'єри.

В Україні театральна сфера також переформатувала свої вистави в онлайн формат. Так актриса Даша Малахова та продюсерка Наталія Чижова створили інноваційний арт-проєкт «Театр 360 градусів». Це проєкт вперше покаже відеOVERSII театральних вистав з інтеграцією в них 3D копій акторів і декорацій. Головна ідея такого проєкту – доступний театр що поєднується із сучасними технологіями в новому виді візуального мистецтва, що може дозволити розширити глядацьку аудиторію та впровадити новий діджитальний контент.

Існує й інший підхід, що стосується доступності театру онлайн, наприклад, театр імені Івана Франка під час локдауну відкрив доступ до архівних записів вистав. Національна оперета України транслювала онлайн вистави. Одеський театр музичної комедії ім. М. Водяного зробив онлайн театр на своїй сторінці у соціальній мережі тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дерман Л.М. Діджитал-проєктування та презентація колекції одягу як автоматизована граматики XXI століття. // Культура і сучасність : альманах. 2020. № 2. С. 118-122.
2. Дерман Л.М. Нові соціальні медіа в дизайні: соціокультурні та комунікативні аспекти. // Культурологічний альманах: Випуск 14. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 15 с.
3. Діксон С. Цифровий перформанс: історія нових медіа в театрі, спектаклі URL: <http://lib.vkarp.com/2013/04/10/диксон-стив-цифровой-перформенс-исто/> (дата звернення: 17.01.2021).
4. Пакуліна Е. Інтеграція мультимедійних технологій в простір театру) URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/integratsiya-multimediynih-tehnologiy-v-prostranstvo-teatra> (дата

звернення: 20.01.2021).

5. Русаков С.С. Спонтанний порядок функціонування мистецтва в артринку другої половини ХХ – початку ХХІ століття / С.С. Русаков // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. 2020. № 4 (49). – С.82-96

6. Тулузов І. Засоби екранної культури в сучасному сценічному мистецтві. Сучасні дослідження в галузі культури і мистецтва : зб.матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції,26.05.2019р. – Київ:КНУТКиТ імені І.К.Карпенка –Карого. С.56–58.

7. Чміль Г. Екранна культура: плюральність проявів. Харків: Крук, 2003. 334 с.

8. Юдова-Романова К.В. Технічні засоби оформлення сценічного простору. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2017. 314 с.

9. Causey, M. (2006). *Theatre and performance in digital culture: From simulation to embeddedness* (1st Ed.). New York: Routledge

10. Theatrical Productions and Digital Technology: Innovations in and Implications of Digital Production Technology in Regional Theatres Spring 2011 Lori Hager Arts and Administration Program University of Oreeon

TRANSHUMANISTIC MYTHOLOGEME OF ARTIFICIAL LIFE IN THE ANCIENT WORLD.

Gots Liudmyla Sergeevna

ORCID ID: 0000-0001-5832-2406

Ph.D in Cultural Studies, Associate Professor

Department of Cultural Studies and Information Communication

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kiev

milahobotya93@gmail.com

Mythological narratives of artificial life deserve close attention, as they contain the earliest transhumanistic intentions of humanity. In particular, there is every reason to believe that they can be a cultural universal. At the same time, only a few scientific researches have been carried out to reveal the presence or absence of ancient transhumanistic intentions in culture and analyze the ideals related to them. *The aim* of my study therefore, was to explore mythological transhumanism in the context of the problem of artificial life in the Ancient World. The analysis of mythological transhumanism, made in my article «Transhumanistic aspects of the Artificial Life mythologeme in the Ancient World» [1], has allowed to establish the validity of assumptions made by scientists who brought out an opinion that one should look for transhumanistic ideas as early as in the cultures of Archaicism and the Ancient World [3; 2; 4; 5]. *Novelty*. This was the first attempt of analysing the problem of mythological transhumanism in the culture of the Ancient World.

The following patterns have been discovered as a result of research. It has been found that myths about the creation of a human and folk tales about anthropomorphic creatures come to life are connected with animism, totemism, magical and religious ideas. It has been determined that mythologeme of creating artificial life by people with the help of certain technologies (whereby people perform the functions of demiurges or imitate gods), as well as by demigods or gods, became an understandable descriptive illustrative model of the advent of life as far back as in the archaic times. It has been established that numerous stories

about the transhumanistic act of creating artificial beings by human through technologies (magical, craft, technical ones, the art) serve as an invariant of the divine creation of artificial life, being a cultural universal. It has been demonstrated that the image of a craftsman, master, artist, inventor (and eventually a scientist) reflects archetypes of the demiurge – the Creator, the Magician. The image of an artificial creation is connected with the Doll Come to Life Archetype, the interpretation of a human body being a mechanistic object and related to the ancient Greek philosophy categories «mimesis» and «techne». The popularity of the ancient Artificial Life Mythologeme is also based on the universal idea stating that all living beings are automatic creations of the gods, “programmed dolls” in the religious and philosophical senses. It was found that the archaic consciousness does not see fundamental difference between the subjects, which create artificial life. In archaic myths it can be either a person or a demiurge – an ancestor or deity. The binary opposition «man – god» and «alive – dead» is blurred in archaic thinking. Along with the clarification of hierarchical power structures in the worldview, the mythologeme of the divine creation of artificial life begins to dominate. It has been established that the gods in the Ancient World Mythology treat their creations mainly in a utilitarian manner. People usually treat their modern surrogate creatures – mechanical «dolls» (robots, droids) in the same way. In the mythology of the Ancient World, the anthropogony of the demiurge is often regarded as unsuccessful: the demiurge is like a person and his actions are imperfect. It has been found that a particularly common mythological motive is the idea of prototypes of the first humans being incomplete creatures that caused the gods to complete them (to finish them up). It has been found out that this idea of incompleteness (unfinishedness), imperfections of a human cannot be definitively solved by the mythological “finishing” of a human by a demiurge. It is a certain archetypal image of an «incomplete person», a regular characteristic of a person’s ontological status. The archetypal image of the «unfinished man», widespread in ancient myths, echoes the ideas of modern posthumanists that human evolution should continue through the enhancement of «human nature» with high technologies. It has been proved that human identity and the status of “human nature” are represented in ancient myths quite variably in the following main ranges: a) as divine, b) as semi-divine, c) semi-animal, d) as a mix of human and demonic essence. *Conclusions.* The transhumanistic Mythologeme of Artificial Life in the Ancient World represents a progressive version of the Super Ego cultural model. It is ambivalently and ambiguously represented in the myths of the Archaic and the Ancient World: a) as a normal process for the gods and a human, b) as permissible for humans by the grace of the gods, c) as usurpation of divine credentials, a blasphemous pride, a challenge to the fate and the gods, threatening fatal collapse. At the same time, all artificial people and animals come to life, reproduce kind, find their place and role in the universe.

Keywords: mythological transhumanism, posthumanism, artificial life, Prometheus, the Creator archetype, the Magician archetype, Unfinished Person archetype, the Doll Come to Life archetype, cultural universal.

References

1. Gotz Lyudmila. Transhumanistic aspects of the Artificial Life mythologeme in the Ancient

World. *Culture of Ukraine*. Scientific journal of the Kharkiv State Academy of Culture, Issue 71 (2021).

2. Kovalevskaya Tatyana. Mythological transhumanism in Russian culture. *Bulletin of Slavic Cultures*, 1 (39), 13–26 (2016).

3. Ferrando □Francesca. Humans Have Always Been Posthuman: A Spiritual Genealogy of Posthumanism. *Critical Posthumanism and Planetary Futures*. New Delhi: Springer India 243–256 (2016.)

4. Franssen Trijsje. Prometheus Redivivus. The Mythological Roots of Transhumanism. In: Sampanikou E. (ed.) *Audiovisual Posthumanism*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing 27–49 (2017).

5. Mayor Adrienne. *Gods and Robots: Myths, Machines, and Ancient Dreams of Technology*. Princeton: Princeton University Press (2018).

ВУЛИЧНІ КУЛЬТУРИ ЯК КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ СУЧАСНОГО МІСТА

Гурова Інна Володимирівна,

кандидат історичних наук,

*докторант кафедри культурології та філософської антропології,
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*

Виклики, які постали перед українським суспільством у першій чверті ХХІ століття і суспільні перетворення, які наразі відбуваються в Україні, потребують нових підходів до розуміння ролі культури та аналізу нових культурних практик та їх ролі у трансформаційних та модернізаційних суспільних процесах.

Останнім часом поняття «культура» все більше стає функціональним, тобто розуміється як процес, як фактор розвитку суспільства і людини. А якщо культуру визначати в антропологічному сенсі як увесь спосіб життя суспільства, то з цього постулату випливає, вона твориться у процесі комунікації між членами цього суспільства і її наслідком є створення, поширення і засвоєння текстів культури, існування культурних практик та інституцій [1, 59].

Культурні практики як поняття популярної культури започаткували дослідники британського напрямку в культурології, який отримав назву Cultural Studies (Річрд Хогарт, Реймонд Вільямс, Стюарт Гол, Джон Фіске та ін.). Вони ж запропонували нову методологію дослідження культури, яка, з одного боку, усувала бінарну опозицію культури «елітарна-масова», і простежували її як складний суспільний процес, а з іншого боку, культура осмислювалась не як галузь суспільної діяльності, а важливий культурний простір, що продукує значення, цінності і смисли. Культура – це те, чим просякнуті всі соціальні практики в суспільстві, вона є їхнім комунікативним ядром.

У культурологічному дискурсі України проблеми функціонування популярної культури та культурних практик почали досліджувати відносно недавно, але вже склався певний напрям дослідження цієї проблематики

в НПУ імені М.П.Драгоманова, в межах якого культурні практики розкладаються як одна з форм соціального досвіду, як частина повсякдення і способу життя сучасної людини, як співтворчість фахівців та аматорів у певній галузі [2,3,4].

Одним із різновидів нових культурних практик є вулична культура. Поняття «вулична культура» ще не знайшло свого місця у наукових дослідженнях та словниках і перебуває у стадії становлення. Електронні видання, що розповідають про міську культуру в українському сегменті Інтернету («БЖ», «The Villfge» та ін.) визначають вуличну культуру (урбан культура, паблік арт) як *спосіб і свободу самовираження сучасної молоді в умовах міського простору, як філософію формування креативної особистості, яка здатна змінити місто, адже кожен може реалізуватися у будь-якій формі вуличної культури в своєму дворі, на своїй вулиці, у своїй школі, в парку свого міста* [5].

«Вулична культура», коли застосовується це поняття в однині, то воно означає як узагальнене поняття міської культурної форми самовираження людини, яка народжена з об'єднань молоді на вулицях міста. Вона здебільшого виростає з міських низів, зі спальних районів, у яких мало звичних культурно-мистецьких закладів (театрів, виставкових залів, кінотеатрів, музеїв тощо), бо вони розташовані переважно у центрі. Так, у Харкові відкрито вже три урбан-парки у спальних районах, які стали центром тяжіння для місцевих громад.

Водночас, коли вживається поняття у множині, як «вуличні культури», то тоді до його змісту входять усі можливі різновиди діяльності людей, що пов'язані спільними поглядами та інтересами, який можемо визначити як субкультури. Кожна з таких субкультур утворюється навколо добровільних об'єднань і має власне уподобання чи захоплення, визначає стиль мислення і життя її учасників. Такі вуличні культури можна розподілити за кількома напрямками: *спортивно-рухові* (стрітбол, стріт футбол, паркур, стріт воркаут, скейтбордінг, роллерблейдінг, bmx (райдери), трюковий самокат тощо), *музично-танцювальні* (брейкінг, емсі фрістайл, хіп хоп фрістайл, хіп хоп хорео, репери, денс холл, крапп, вікінг, локінг, хаус, бітбокс, діджеїнг, баттловий діджей, паті діджей, тернтаблізм, скрейч, бітмейкінг, папінг тощо); *модної індустрії* (стритвери, снікер культура); *стріт-арт* (графіті, постери, трафарети), *вуличного мистецтва* (вуличні театри, анімації у просторі міста, виставки тощо).

Вулична культура як і будь-які інші культурні практики народжується з творчості непрофесійних митців в атмосфері креативу та в умовах відсутності доступу до реалізації ініціатив у традиційних закладах культури. Це відбувається тому, що як зазначав Дж.Фіске, один із представників Cultural Studies, практики популярної культури реалізуються через творче використання «слабких» ресурсів, які надає система влади. У роботі «Розуміння популярної культури», дослідник стверджує, що в епоху індустріалізації й урбанізації, можновладці намагалися приборкати або надати поважності та респектабельності тілесним задоволенням, які розглядалися як загроза соціальному порядку, адже в атмосфері карнавальності, святкового світу відсутні будь-які ознаки соціальної ієрархії. Але сліди карнавального присутні і у практиках сучасної популярної культури. Вуличні культури можна схарактеризувати як такі,

що протистоять соціально-культурним інституціям, адже формуються поза їхнім впливом самостійно та без фінансових інвестицій та іншої підтримки. Так, у Дніпрі популярною культурною практикою стріт-арту став арт-проект «Слово на стіні», започаткований у 2016 році. Творці цієї ініціативи, Теплякова Анастасія та Яворська Євгенія визначили його місію як «поширення української літератури Придніпров'я шляхом нанесення цитат із творів українських письменників» [6]. У такий спосіб відбувається популяризація творчості поетів та прозаїків, уродженців цього краю: Олеса Гончара, Валер'яна Підмогильного, Олекси Тихого, Володимира Сіренка, Наталки Нікуліної, Ганни Світличної, Михайла Чхана, Миколи Чернявського та ін.

Ще один приклад вуличних культур являє собою Харківський «Центр вуличних культур», який діє за ініціативи Єгора Матюхіна з 2016 року і займається популяризацією вуличної культури серед широких верств населення. Центр займається розвитком вуличних культур переважно спортивно-рухового спрямування. Зокрема, у жовтні 2020 року відкрито вже третій урбан парк, розташований на бульварі Юр'єва. Він складається із семи локацій: стрітбол, стріт-воркаут, панна-корт для вуличного футболу, корт для вуличного футболу 3х3, паркур-траса, скейт-парк і памп-трек. Тут пов'язані один з одним практично всі види вуличних культур. Кожна локація проєктувалася людьми, які цим займаються: паркур-траса – паркур-атлетами, стрітбольний корт – Українською стрітбольною лігою, стріт-воркаут – командою Barstylers [7].

У 2020 році Є.Матюхін вів переговори з Українським культурним фондом (УКФ), результатом яких стало офіційне визнання на державному рівні вуличної культури як частини національної культури та оголошення лота «Вуличні культури» в межах грантової програми «Культура плюс».

Отож, вуличні культури започатковуються, розвиваються, змінюються та набувають нового сенсу на вулицях міста. Вони є частиною всієї створеної людиною культури, проте у межах більшого суспільства з відмінними від нього стандартами та моделями поведінки. Наявність у суспільстві великої кількості культурних практик, включно з діяльністю субкультур свідчить про демократичність цього суспільства, яке дає змогу людям творчо розвиватись та реалізовувати свої потреби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Гриценко О.* Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування: монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с.
2. *Меднікова Г. С.* Концепт «культурні практики» та його роль у трансформації сучасної культури. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. 2017. Вип. 37 (50). С. 30–39;
3. *Русаків С. С.* Масова та популярна культура: спільне та відмінне. Гілея. 2011. Вип. 49. С. 326–33;
4. *Гурова І.В.* Кулінарні практики в контексті дослідження популярної культури: український досвід // Філософія подієвої культури: теорія і практика: матеріали Всеукр.наук.-практ. конф. (Київ, 26-27 березня 2020 р.) Київ: КНУКіМ, 2020. 186 с. С. 50-52.
5. *Склярєва В.* Про вуличні культури на мапі України// Електронний документ. Режим доступу: <https://uaculture.org/texts/pravo-na-misto/>
6. *Піскун В.* Дніпровський стріт-арт «Слово на стіні». Електронний документ. Режим доступу: https://www.dnipro.librdp.ua/Slovo_na_stini
7. У Харкові відкрили найбільший у світі урбан-парк. Електронний документ. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3119320-u-harkovi-vidkrili-najbilsij-v-ukraini-urbanpark.html>

ПРИРОДА ПОДІЇ В ЕСТРАДНОМУ НОМЕРІ

Крипчук Микола Володимирович

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри режисури естради та масових свят

Київського національного університету культури і мистецтв

kripchuk@gmail.com

Сума запропонованих обставин малого кола уваги з однією дією визначається у сценічному мистецтві як подія, що має характер індивідуальної оцінки, точки зору. Це «факт, який відбувається в соціальному або особистому житті персонажа і спричиняє зміну у житті суспільства або людини» [2, с. 396].

В естрадному мистецтві подія також є основою естрадного твору – номеру. Однак це поняття повинно нести в собі істотну відмінність, яка обумовлена природою цього виду мистецтва.

Водночас відзначимо, якщо п'єса, що володіє набагато більшим за часом сценічним простором, ніж номер, розвивається від вихідної події через ланцюг великих подій до головної події твору, то в творі естрадного мистецтва, в зв'язку з його короткочасністю, як правило, можливо розкрити тільки одну подію, яку просто називають подія номеру.

Більш того, не можна не звернути увагу на те, що естрадний твір має специфічну та умовну драматургію. Глядачів необхідно готувати будь-яким способом до демонстрації головної події номера. Якщо публіка не зрозуміє, який «дієвий факт» потрібно оцінити в номері у виступі артиста, то вона не вступить з ним у творчу співучасть і тоді номер чекає фіаско.

В імпровізаційних номерах розмовного жанру, артист спільно з глядачами створює драматургічну основу події в процесі демонстрації мініатюри, а, отже, «дієвий факт» в мистецтві естради набуває іншого змістовного наповнення і має відрізнятися від «дієвого факту» в мистецтві театру.

Слід зазначити, що «подія в естрадному номері, може ґрунтуватися не тільки на фабульній, а й на трюковій складовій, на специфічних естрадних діях, які знаходять вираження у виразних засобах жанру» [1, с. 135].

Прояв майстерності артиста естради, в ряді жанрів, пов'язаний з подоланням фізичних і психічних можливостей людини, його зіткненням з умовами зовнішнього середовища.

Так, наприклад, в імпровізаційних номерах, які не мають вербальний вияв (степ-імпровізація, джазова імпровізація і т.д.), подія може відбуватися через найскладніший фінальний танцювальний елемент (або комбінацію елементів) або віртуозний музично-інструментальний пасаж. У таких мініатюрах саме виконавець стає автором драматургічної основи, що народжується на очах у публіки. Вона повинна бути заздалегідь підготовлена будь-яким чином до унікальності того, що відбувається на естраді, щоб вступити у взаємодію з артистом і оцінити його майстерність володіння прийомом імпровізації.

Розглянемо специфіку поняття «подія» в безсюжетних естрадних номерах, що побудовані на демонстрації техніки. Більш того, щоб в

номерах, які не мають сюжету, трюк або інший прояв техніки не були самоціллю, артисту необхідна допомога режисера, який, як правило, є автором драматургічної основи мініатюри. Режисер-драматург для поліпшення художньої якості естрадного твору може вибудувати подію, використовуючи ті засоби виразності, які властиві даному жанру. У таких номерах, найскладніший фінальний трюк (або серія трюків) і є виразником події естрадного твору. Як правило, цей прийом використовується в естрадно-цирковому жанрі (наприклад: виступ українського циркового артиста Ю. Щербини з силовим жонгливанням). Оголошення унікальності трюку дозволяє, перш за все, глядачам, як рівноправним партнерам артиста, «оцінити подію» цього номера.

У безсюжетних номерах спеціально створюється підготовча пауза, для того, щоб дати можливість глядачам оцінити головну подію номера: майстерність володіння виконавцем його технікою. Ця пауза може бути просто паузою, коли артист як би зупиняє виступ і кілька секунд концентрується перед виконанням віртуозного музично-інструментального пасажу, технічно складної танцювальної комбінації або трюку і, таким чином, привертаючи увагу глядачів до того, що відбувається на естраді. Ця пауза може бути насичена різними підготовчими діями. Наприклад, в естрадно-цирковому жанрі може йти перевірка реквізиту або снаряду, важкий снаряд (наприклад, штангу) виносять чотири людини, хоча можуть винести і дві, артист поправляє підкидний місток для майбутнього стрибка і т. д.; в оригінальному жанрі, припустимо, в номерах музичної ексцентрики, артист може «прикріплювати» до основного музичного інструменту будь-які додаткові дудки, свистки, і т. п.

До того ж, дії в підготовчій паузі не викликані необхідністю, вони спеціально вибудовані режисером для того, щоб глядачі змогли оцінити головну подію номера – виконання фінального складного трюку. З цією ж метою застосовується інший прийом – навмисний «зрив» виконання трюку. Наприклад, повітряна гімнастка може «зірвати трюк» для того, щоб підкреслити складність його виконання і, тим самим, сконцентрувати увагу глядачів на унікальності того, що відбувається. Таким чином, цей прийом привертає увагу глядачів до головної події номера – демонстрації унікального трюку.

Оскільки в безсюжетних номерах головним виражальним засобом є прояв виконавської техніки, для того, щоб глядачі змогли гідно оцінити головну подію номера, можливе застосування додаткових, асоціативних засобів виразності, якими виступає музика, сценічні шуми, світло, костюм-трансформер і т.п.

Отже, узагальнюючи все вищесказане, можна стверджувати, що природа події в естрадних номерах надзвичайно різноманітна, вона, перш за все, залежить від драматургічних можливостей того чи іншого жанру і відрізняється від звичних канонів події в драматичному театрі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов И. А., Виноградский И. А. Драматургия эстрадного представления. Санкт-Петербург: СПбГАТИ, 2009. 424 с.
2. Клековкін О. Ю. THEATRICA : Лексикон. Київ : Фенікс, 2012. 800 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕСІЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

*Гайдукевич Катерина Анатоліївна,
кандидат культурології, доцент
кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля
Київського національного університету
культури і мистецтв
k.gajdukevych@gmail.com*

Сьогодні event-індустрія в Україні є перспективним сегментом української сфери послуг, який стрімко розвивається і створює гідну конкуренцію іншим вітчизняним сферам. Значна частина ринку event-послуг належить організації та проведення весільних івентів. Внаслідок трансформації людських стереотипів в умовах глобалізації, а також поступового покращення добробуту населення, ринок весільних послуг активно розвивається та модернізується.

Сьогодні головними гравцями на ринку весільних послуг є весільні агенції. За даними головного весільного порталу в Україні «Hot Wedding», сьогодні в Україні функціонує близько 127 весільних агенцій, найбільша кількість яких зосереджена у Києві (40) та Львові (33) [3]. До найрейтинговіших українських весільних агенцій належать: «Весільна Імперія», «Галицьке весілля», «Майстерня свят», Adam&Eva, «BugeraLab», «DIPLOMAT», «KAZKOVO», «Marina Gabbana event group», «MARY Wedding Agency», «Oscar Event Agency», «ZEFIR» та інші. Спектр надання агенціями весільних послуг великий і різноманітний: святкове оформлення й декор, концептуальне рішення свята, проведення виїзної церемонії, складання бенкетного меню, підбір підрядників, постанова першого весільного танцю, послуги весільного стиліста, допомога в написанні тексту запрошень і клятв, пропозиція руки і серця, вибір весільної локації, технічне забезпечення тощо. Оскільки, організація та проведення весілля – процес складний і багатоманітний, середня вартість київського весілля у 2020 р. разом з декором, шоу-програмою, виїзною церемонією на 60-80 чоловік, але без бенкету, обходиться приблизно в 300-500 тисяч грн [5]. Варто відзначити, що зазначена вартість весілля для більшості українців є досить суттєвою, зважаючи на той факт, що середня місячна зарплата в Україні у листопаді 2020 року складала 11987 грн. [4]. Проте, задля того, щоб перетворити весілля на знакову та унікальну подію власного життя, українці готові витрачати на урочистості чималі кошти.

Будучи унікальним соціокультурним феноменом, весілля репродукує обряди, традиції, життєвий стиль конкретного суспільства. Намагання сучасної молоді дотримуватися весільних ритуалів, модернізувати їх відповідно до нових тенденцій і світових трендів, стимулювало виникнення окремої весільної індустрії, яка продукує розгалужену інфраструктуру. Окрім весільних агенцій, приватних осіб і весільних салонів, що популяризують свої послуги і супутні весільні товари, з'явилася значна кількість вітчизняних весільних журналів, що висвітлюють весільні тренди, моду, поради і рекомендації щодо організації та проведення весілля («Свадебный сезон»,

«Свадьба До и После», «Современная свадьба», «Bride», «Gorod Любви», «Real Weddings», «Wedding Magazine», «Fata»). Функціонують сотні блогів, присвячених весіллю і його окремим аспектам, зокрема: весільним букетам, декору, весільній моді, кейтерінгу, весільній сукні, локаціям тощо. У онлайн-форматі можна не лише обрати весільне меню, але й підібрати весільну локацію, артистів, весільну сукню, декор, зачіску тощо. У соціальних мережах (Facebook, Instagram, Telegram) наречені організують групи, блоги, у яких діляться власним досвідом з організації та проведення весілля, радять потрібних фахівців, а поява мобільних додатків, на кшталт My Wedding Musik, The kno Wedding Planner, Vera Wang on Weddings, WeddBook, Wedding Happy, Wedding Flowers Moodboard, WeddingWire, без особливих зусиль дозволяють не лише поетапно спланувати весілля, але й скласти графік святкування разом з контрольним списком із зазначенням дедлайну, відстежувати власні платежі, створити свою унікальну сукню, скласти свій список гостей, знайти весільних спеціалістів, підібрати ідеальний букет або музику для першого танцю.

Успішна реалізація весільного івенту не можлива без залучення весільних спеціалістів. Як показує практика, на ринку весільних послуг, існує попит на професії вузької спеціалізації, такі як: весільний декоратор, фотограф і відеограф, флорист, весільний стиліст, весільний координатор, ведучий весілля. Запит суспільства на ці професії дозволяє івент-менеджерам і весільним фахівцям спеціалізуватися виключно на весіллях і здобувати нові знання та необхідні навички. Наявність спеціалізованих весільних виставок, тренінгів, міжнародних форумів, конференцій, сертифікованих курсів з планування весілля та підготовки координатора-розпорядника весілля, дають підстави розглядати весільну індустрію не лише як окрему галузь івент-менеджменту, але й як сферу нової професійної освіти.

Всесвітня пандемія стала серйозним випробуванням на міцність практично для кожної української сім'ї. Проте, за даними Міністерства юстиції України, в період дії карантину (з 12.03 до 10.10.2020 р.) в Україні було зареєстровано в 6 разів більше шлюбів, ніж розлучень (107 069). Водночас за аналогічний період кількість розірваних шлюбів склала 16 475 [6]. Проте, тривалий локдаун та карантинні обмеження, спричинені наслідками всесвітньої пандемії, призвели до переосмислення весільних трендів у 2020 році. Інноваційним відкриттям року стало проведення весілля в онлайн форматі. Так, 24 квітня 2020 року у Львові, вперше провели онлайн-весілля під час карантину, до якого через інтернет долучилися 70 гостей з п'яти країн світу. Рішення щодо проведення прямої трансляції весільних урочистостей через інтернет вже не здаються такими екстравагантними і інноваційними, а організовані весільні фіри в Instagram, Zoom або Skype, яскраве тому підтвердження. Звичайно, справжніх вражень та емоцій онлайн-весілля не може забезпечити, проте допоможе заощадити сімейний бюджет і унеможливить ризик захворювання коронавірусною інфекцією. Альтернативними форматами святкування весілля можуть бути: весілля для двох, весілля на присадибній ділянці або весілля на природі.

Професійний успіх весільної агенції або весільного фахівця має супроводжуватися отриманням визнання не лише на місцевому, але й на всукраїнському чи міжнародному рівні. Попри складності та всесвітню пандемію, вже п'ятий рік поспіль, премія LUX Life 2021 Global Wedding Awards,

відзначає кращі аспекти весільної індустрії, починаючи від стаціонарних дизайнерів і закінчуючи дизайнерами весільних суконь та аніматорами для дітей [2]. На відміну від зарубіжного весільного ринку, українська весільна індустрія не може запропонувати жодної професійної премії в своїй галузі. Окрім щорічної премії ODESSA WEDDING AWARDS, у межах якої обирають переможців в 10 номінаціях серед молодих пар, які одружилися протягом поточного року.

Стрімкі інноваційні технології визначають перспективи розвитку весільної індустрії в Україні і в світі. Деякі технологічні весільні тенденції вже встигли стати нашою реальністю, а деякі ще перебувають у тестовому режимі. До переліку нових весільних трендів варто віднести: проектну обручку, яка здатна проектувати весільні фотографії на будь-яку тверду поверхню; весільні дрони, які здатні не лише робити круті фото та відео, але й скидати обручки біля вівтаря молодят; весільний букет GoPro (з прихованою відеокамерою всередині) для знімання крупних планів і найвідвертіших моментів; використання роботів, які транслюють ваше весілля в прямому етері або комплектують бари; 3D друківані прикраси на весільному торті або виготовлення цукерок дивовижної форми; селфі палиці та зарядні станції, що підтримують вечірку; прийом краудсорсингу, що дозволяє проектувати весільні фотографії на танцпол; світлові проєкції на весільний торт (від квітів до фотографій); перископічне весілля дозволяє транслювати івент у прямому потоковому передаванні через телефон або планшет; виїзди на весілля з автомобілями без керма, у найближчому майбутньому [1].

Варто відзначити, що затяжна пандемія не просто суттєво знизила темпи розвитку івент-індустрії в Україні, але унеможливила повноцінну роботу всієї індустрії. На думку засновника компанії Global Even Дениса Ринського, достатньо конкурентний ринок креативної індустрії зі щорічним оборотом у 2 млрд грн., у 2020 році зазнав збитків близько 1 млрд грн. Серед 1500 дрібних гравців івент-ринку приблизно кожне четверте агентство або перепрофілювалося, або взагалі закрилося [7]. Проте, не зважаючи на умови невизначеності та масштабні втрати, власники весільних агенцій дотримуються стандартів бездоганного обслуговування клієнтів, враховують їх побажання і вірять в успішну реінкарнацію весільної індустрії.

Отже, сьогодні інфраструктура весільних послуг в Україні розвивається досить потужно і різноманітно, що дає нам підстави говорити про весільну індустрію як про сектор сфери послуг, який не лише розвивається, але й професіоналізується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 Wedding Tech Trends Straight From the Future. URL: <https://www.theknot.com/content/wedding-technology-trends> (дата звернення: 22.01.2021).
2. Global Wedding Awards – Lux Magazine – Lux Life Magazine. URL: https://www.lux-review.com/lux_awards/wedding-awards/ (дата звернення: 25.01.2021).
3. Організація весілля в Україні: агентства. URL: https://hotwed.com.ua/vesilni-agentsiyi/kyuyiv/2?filter%5Bcity_id%5D=11 (дата звернення: 23.01.2021).
4. Середня зарплата в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/> (дата звернення: 24.01.2021).
5. Скільки коштує весілля в Києві у 2020. URL: <https://ioniya.wedding.ua/blog/poradi/skolko-stoit-svadba-v-kieve-2020.html> (дата звернення: 20.01.2021).
6. Сторінка Міністерства юстиції України у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/minjust.official/posts/1047764895645187> (дата звернення: 25.01.2021).

7. Чорновалов Є. Кинута галузь. Двохмільярдна івент-індустрія виявилася нікому не потрібною. URL: <https://thepage.ua/ua/exclusive/dvohmilyardnij-ivent-rinok-viyavivsvya-nikomune-potribnij> (дата звернення: 23.01.2021).

МАРІЯ СЛОБОДІВНА – АКТОРКА ТЕАТРУ ТОВАРИСТВА «РУСЬКА БЕСІДА» 1893–1902 РОКІВ

Циганик Мирослава Іванівна

доцент кафедри театрознавства та акторської майстерності

Львівського національного університету імені Івана Франка

glouchkom@gmail.com

Перше театральне товариство «Руська Бесіда» у Львові, яке засновано Юліаном Лаврівським у 1861 році на початок ХХ століття проходило один із складних періодів реалізації основної місії – «скріплення і піднесення національного духа». Театрознавець С. Чарнецький зазначив, що для українського театру у Львові хронологічний відрізок від 28 грудня 1892 року і до липня 1900 року став часом «невблаганної бурі в полотняному світі театральних куліс» [8, с. 110.], адже саме 28 грудня у Коломії І. Біберович здійснив передачу театру призначеному виділом товариства тимчасовому адміністратору Юліану Винницькому (1 січня 1893 р.–15 квітня 1893 р.). І з цього часу «наче на фільмовій стрічці міняються адміністратори, управителі, провідники, режисери, контролери, а у двох (недовготривалих) випадках і підприємці. Загальний заколот, невпинні спори і сварки, взаємні обвинувачування й доноси складалися на зміст життя й діяльності дітей музи... За жіночі ролі зчинялися не раз такі пекельні бучі, що доводилося відкинути вистави» [8, с. 110].

Саме після найкращої доби в історії галицької сцени, десятилітнього керівництва театром товариства «Руська Бесіда» І. Гриневецького та І. Біберовича, 1 січня 1893 р. на сцену виходить під артистичним псевдонімом Слободівна – Марія Слобода, донька Степана Слободи – поштового службовця з села Ульгівка колишнього Рава-Руського повіту на Галичині (тепер Республіка Польща), згодом – музиканта в театрі товариства «Руська Бесіда».

За період сценічної діяльності Марії Слободівни з 1893 по 1902 роки театр був під керівництвом Івана Гуляя (15 квітня – грудень 1893 р.), Андрія Стечинського, Костя Підвисоцького й Теодора Ольховського (1894 р.), Андрія Стечинського (1895 р.), Льва Лопатинському, Михайла Ольшанського (1896 р.), від 16 червня до листопада 1896 року театром управляв наддніпрянин Юрій Касиненко, з 1897 року театр переходить під керівництво С. Яновича разом із К. Підвисоцьким, а від 1 березня 1898 р. – Лева Лопатинського, та вже 8 липня «Руська Бесіда» призначила Тита Гембицького, який управляв театром до квітня 1900 р., по тому театр очолив Микола Заячківський, а у липні 1900 р. був уже на становищі директора Іван Гриневецький [8, с. 110–111].

Проте незважаючи на кількісну зміну керівництва, що також супроводжувалася й постійною зміною режисури, суттєво збагатився репертуар театру. Галицька сцена мала вагомі переваги над наддніпрянською, адже австро-угорська влада провадила ліберальну політику щодо української мови та культури загалом, на відмінно від Російської імперії. Тому театр «Руської Бесіди» активно впроваджував на українську сцену європейський класичний та український драматичний та музичний репертуар. «Широкий жанровий діапазон сприяв виробленню особливого типу галицького актора – естетично розвиненого і технічно оснащеного» [1, с. 1500], – зазначила дослідниця українського театру Г. Волицька.

Єдина професійна західноукраїнська трупа до початку Першої світової війни складалася з двох десятків акторів, які грали на сцені. Серед них були як і вже знамі актори галицької сцени, так і зростало нове акторське покоління серед якого професійно зростала Марія Слободівна.

Г. Волицька у статті «До питання загальноосвітнього цензу діячів театру Львівського товариства «Руська бесіда» в контексті едукативної системи австрійської Галичини кінця XIX – початку XX століття: типологічний аспект» зазначила, що у той час до театру приходила талановита молодь, яка традиційно не мала фахової освіти і науку акторської майстерності осягала допіру в процесі сценічної практики» [1, с. 1501].

Марія Слобода вийшла на сцену після «6 клас виділових» і VI класів української гімназії у Львові [1, с. 1501], а вже під час професійної акторської діяльності у листі від 1.III.1897 року звернулася до театральної референтури «Руської бесіди» з проханням видати їй характеристику для пред'явлення Крайовій шкільній раді, щоб скласти іспити на атестат зрілості (свідоцтво про закінчення середньої школи) [6, арк. 51].

Починала свою театральну діяльність Марія Слобода у польському театрі з невеличких ролей у мелодрамах, проте за короткий період часу перейшла до українського театру товариства «Руської Бесіди» за клопотанням її батька – Степана Слободи. Перші згадки про сімнадцятилітню акторку Марію Слободівну опубліковано в праці І. Франка «Руський театр» [7, с. 111] та на сторінках газети «Діло» за 1893 рік [5], у яких відзначено творчий потенціал та професійні акторські задатки. З 1894 р. Марія Слобода одна з провідних акторок галицької сцени, що привернула увагу публіки і театральної критики.

У статті-спомині рідного брата Михайла Слободи окреслено початки сценічної діяльності Марії Слободівни крізь призму тогочасного дитячого світогляду: «Неподвижно стояли ми, 5-, 9- і 12-літні брати “великої” сестри де то в кутку театральної салі, слідкували за подіями, будь-то би розуміли їх, але не розуміли її – рідної сестри. Вона була старша від нас, зовсім молодію вступила до театру, ми бачили і знали її куди більше зі сцени, як удома. Від самих ранніх літ гостювали часто у неї під час літніх феєрій, ходили кожний день до театру і з гордістю й подивом слідкували за її грою. У “Трицю” вона нам особливо подобалась. Десятки разів бачили ми її у тій ролі, переживаючи з нею її сценічну трагедію і затискали кулаки на Костя Підвисоцького – Хому – її ворога!» [3, с. 5].

У вересні 1894 року Марія Слободівна зіграла головну жіночу роль Ориси у прем'єрі комедії І. Франка «Рябина», а також Юлії в «Учителі» та Анну в «Украденому щасті» І. Франка [2].

За короткий час перебування на сцені Марія створила низку правдивих і зворушливих образів. Серед них Софія («Безталанна» І. Тобілевича), Маруся («Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці...» М. Старицького), Мотруна («Хата за селом» І. Крашевського), Юдита («Урієль Акоста» К. Гуцкова), Онисія («Влада темряви» Л. Толстого) та багато інших.

Театр товариства «Руська Бесіда», через проблеми з приміщенням у Львові, був змушений провадити активну гастрольну діяльність, з ним Марія Слободівна об'їздила всю Галичину, гастролувала в Польщі. Після гастрольної поїздки у місто Кіцмань Чернівецької області в газеті «Буковина» опубліковано оцінку акторської гри у виставі «Ой, не ходи, Грицю...»: «Гра панни Слободівни каже прямо забути, що се театр, що се сцена. Місцями дивишся і трясешся, нерви твої грають, скачуть... Сміло можна сказати, що вона першорядна драматична актриса у руським театрі».

Виконуючи роль Наталки з драми І. Котляревського «Наталка Полтавка», Марія Слободівна до сліз зворушила глядачів. Марія Заньковецька, яка в той час разом з М. Садовським перебувала в Галичині, на знак глибокої поваги подарувала Марії Слободівній сценічний костюм, в якому сама виконувала цю роль.

1893–1902 роки були роками величезного успіху й слави Марії Слободівни на сцені театру товариства «Руська Бесіда». Вона стала улюбленицею публіки. С. Чарнецький у статті «Тіни над життям...» згадував: «Молода Слободівна, обдарована великим талантом, голосом і вродою, була по вдачі втіленням доброти та глибокого чистого ліризму. З-поміж сотки роль, які відтворювала, кожному мусіла вритися в пам'ять постать Мотруни в “Хаті за селом”...» Слободівна була улюбленицею української публіки, яка свої симпатії до неї виявляла спонтанічно, гураганно, не все навіть в міру заслуги» [4, с. 7].

1901 року Марія Слободівна вийшла заміж за відомого західноукраїнського письменника, педагога, видавця і громадського діяча Антіна Крушельницького та назавжди залишила сцену й усе життя присвятила сім'ї, вихованню трьох синів, Богдана, Івана, Тараса та доньки Володимири.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Волицька Г. До питання загальноосвітнього цензу діячів театру Львівського товариства «Руська бесіда» в контексті едукативної системи австрійської Галичини кінця XIX – початку XX століття: типологічний аспект // Народознавчі зошити. – 2019. – № 6 (150). – С. 1499–1509.
2. Жіноче обличчя Львова. Марія Заньковецька. Марія Крушельницька (Слободівна) [Текст] : посібник / упоряд. Н. Письменна; ред. Д. Дигас; наук. ред. І. Лешнівська; ЛОУНБ. – Львів, 2020. – 16 с.
3. Слобода М. Замість грудки землі на могилу – рідній сестрі // Діло – 19 жовтня 1935 (ч. 279). – С. 5.
4. Тиберій Горобець. Тіни над життям // Діло. 31 липня 1935 (ч. 201). – С. 7.
5. Русько-народний театр... // Діло. – 29 вересня 1893 (ч. 218). – С. 3; Діло. – 12 жовтня 1893 (ч. 230). – С. 3.
6. Франко І. Руський театр. Іван Франко. Збір творів у 50-ти томах. – Т. 29. – Київ: Наукова думка, 1981. – С. 96–112.
7. Центральний Державний Історичний Архів у Львові. – Ф. 514. Оп. 1. Од. зб. 69. – Арк. 1–38.
8. Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світліни. – Львів: Літопис, 2014. – 584 с. +106 с. ілюст.
9. <https://zbruc.eu/node/102370>.

СОЦІОКУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСТА ЯК РІВНОПРАВНИЙ ЧИННИК ЙОГО РОЗВИТКУ

*Войцях Наталія Павлівна
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв*

Соціальна трансформація відображає динамічні процеси в розвитку суспільства. Трансформація українського суспільства забезпечила певні позитивні результати в орієнтірі щодо розвитку міст, але зазначимо, що соціокультурний простір українського міста потребує вдосконалення та додаткового вивчення. Соціокультурні відносини є одними з найспецифічніших чинників, що впливають на розвиток міста та здійснюють його перетворення, оскільки вони диктують потреби розвитку міста як матеріального так і нематеріального характеру. Важливою складовою соціокультурної структури міста є аналіз процесів творення та життєдіяльності міських спільнот, які виконують ряд культурологічних функцій. Загалом, територія міста виступає як соціокультурний простір, де відбувається взаємодія різних спільнот, індивідів, які своєю взаємодією постійно трансформують місто. До значення спільноти у просторі міста звертаються такі дослідники Ф. Тьонніс, Г. Зборовський, Б.Посацький, які визначають спільноту як базову основу трансформацій. Сьогодні особливо актуальним є погляд на місто як на простір, здатний продукувати знання про найпотужніші і найхарактерніші трансформаційні процеси: глобалізацію, метрополітанізацію, комерціалізацію та конс'юмеризацію, трансформацію структур культурної пам'яті і структур приналежності, джентрифікацію тощо.

Концепція «Міста для людей» Я. Гейла набуває все більшої актуальності, оскільки в новому тисячолітті вперше в історії людства більшою частиною населення планети стали мешканці міст, а не сільських районів. Тому ідеологія структури міст потребує нового переосмислення просторового середовища. Основною ціллю в майбутньому має стати акцент на потребах людей у містах.

Місто – це творіння не лише одного архітектора чи планувальника, а творча колективна діяльність усіх учасників його простору. Навіть якщо, генплан розроблявся автором чи колективом авторів, місто продовжує розвиватись і втілювати у життя свої пріоритети за новими програмами. Георг Зіммель і Макс Вебер, Вальтер Беньямін, Роберт Парк і Луїс Вірт, Анрі Лефевр, Едвард Соуджа, Саскія Сассен та інші розглядали концепцію міста як принципowo суспільно - просторовий процес.

Жозеп Субірос аналізує місто не тільки як функціональну структуру та адміністративний, економічний і комерційний центр, а як місто, що втілює трансляції певних кодів, цінностей, політичних та культурних правил, що полегшують сприйняття визначених форм колективного життя та соціальної згуртованості. Тобто, «кожне місто є такою собі «соціальною турбіною» і водночас духовним павутинням, мережею, міксом, простором, де різні за своїми характерами, звичками, виглядом та походженням, люди різних професій та занять живуть разом. Якщо такої гетерогенності немає, то немає й міста». Якщо у місті є ГЕТО, то це не місто, це антимісто.

Міста поділяються на великі, середні і малі міста, які у совою чергу розвиваються неоднозначно, оскільки масштабні проблеми мегаполісів на сучасному державному рівні можуть кардинально відрізнитись від проблем та потреб малих і середніх міст. Ірина Френкель зазначає, що зміни, які відбуваються у великих містах та пов'язані із покращенням інфраструктури, створенням нових робочих місць, що сприяють збільшенню доходів населення, не є свідками розвитку України, тому вагомими індикаторами стану держави є саме малі міста, в яких мешкає більш ніж 50 відсотків населення країни.

Для порівняння, Олаф Мартін описує велике місто як «теплицю», яке має велику енергію, але витрачає значний обсяг державних коштів, щоб дозволити собі розвиток культури. Він описує малі і середні міста як «сади», які орієнтуються на власну культурну інфраструктуру, але не можуть її так само забезпечувати, як великі міста. Проте вони можуть дозволити добровільні ініціативи, які стануть значним внеском у культурне життя.

Кожне з малих міст є унікальним утворенням зі своєрідним поєднанням історичних, об'ємно - просторових, культурних, антропологічних надбань. Невеликий масштаб і певна ізольованість малих міст тільки концентрує цю своєрідність, представляючи уважному приїжджому рафіновану колекцію продуктів своєї території. Саме цей набір або «код міста» є унікальним ресурсом особливості, якого є розкриття можливостей для творення локальних специфік (оптимізації міських структур, зміцнення зв'язків), інтенсифікації розвитку міста (культурного, соціально-економічного, туристичного, тощо).

К. Деркон у своїх дискусіях вбачав, що відповідальне спілкування та спільне мислення дає можливість фактично призвести до нових ідей і структурних змін, до яких так відчайдушно прагнуть у багатьох мисцях. Таким чином, процеси культурного розвитку дають можливість просувати потенціал мистецтва і культури в центр дискусії та чіткіше окреслити їх внесок.

Найбільш комплексно поняття “трансформація” досліджено Ю.Шайгородським. Він визначав поняття “трансформації” нейтральним стосовно оцінки динаміки суспільного розвитку. Воно дає можливість аналізувати не тільки прогресивні його тенденції, а й увесь спектр тенденцій соціальних змін, які можуть бути зворотними і незворотними, прогресивними та регресивними, революційними та еволюційними, цілеспрямованими і стихійними, системними та частковими тощо.

Отже, соціокультурна трансформація міста відбувається в межах своїх виявлених або виявлених можливостей, які можуть постійно змінюються або ігноруватися суспільством, тому його здатність до «адаптивного підходу» освоєння соціокультурного простору дає можливість розширенню поглядів не тільки на сьогодні, але і на майбутнє. Тобто будь-яка спільнота міста повинна бути готовою до нових змін, до нових переконань і поглядів, до нових символів, які об'єднують спільну мету. В процесі трансформації важливо орієнтуватись не на кінцевий результат, а на здатність суспільства постійно змінюватись, оскільки кінцеві результати не можуть бути останнім словом.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Місто й оновлення. Урбаністичні студії / Представництво Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні; Редкол.: С. Шліпченко, В. Тимінський, А. Макаренко, Л. Малес, І. Тищенко. — К.: ФОП Москаленко О.М., 2013. — 360 с.
2. SOCIOLOGY. Чинники трансформації соціального простору міста в соціологічному дискурсі О.В. Сенора Т
3. Зиммель Г. Социология пространства [Текст] \ Георг Зиммель \ Избранное: в 2 т. – М.: Юристъ, 1996. – Т.2. – 607 с.
4. PLAN Z – лабораторія трансформації. [Текст] Малі міста України. Київ 2016.

ЛЬВІВСЬКИЙ ФОТОГРАФ ЮЛІАН ДОРОШ – УЧАСНИК ВИСТАВОК УКРАЇНСЬКОГО ФОТОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА (30-ТІ РР. XX СТ.)

*Патрон Ірина Василівна,
аспірантка кафедри кінознавства Київського національного
університету театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого
patronira@gmail.com
Науковий керівник –
канд. мист., доц. Р.В. Росляк*

У листопаді 2020 року виповнилось 90 років від дня заснування Українського фотографічного товариства (УФОТО, УФТ) – спільноти українських фотоаматорів Західної України, створеної у Львові з метою об'єднати українських фотографів і пропагувати мистецтво та техніку фотографії серед українського населення. Перші спроби заснувати подібне товариство на теренах Галичини були зроблені ще перед Першою світовою війною, проте несприятливі політичні та економічні умови завадили реалізації цього наміру. В статуті УФОТО зазначено мету новоутвореного товариства, зокрема сприяти розвитку аматорської фотографії, «поширювати та плекати в найширших кругах громадянства замилювання до фотографічного мистецтва, а членам своїм дати науку та вказівки з діяльності фотографії» [1]. Для поставленої мети товариство, згідно статуту, влаштовувало періодичні зустрічі членів, на яких відбувалось читання лекцій з фотомистецтва, обговорювались актуальні питання галузі. Товариство утримувало фахову бібліотеку і читальню, майстерню для фотографічних потреб. Також до повноважень товариства входили організація виставок та нагородження кращих робіт, допомога членам у купівлі фотоапаратів та фотоматеріалів, видавництво друком наукових праць із фотомистецтва, організація публічних практичних курсів, відкриття своїх філій в інших містах [1].

Серед активних членів УФОТО був і двадцятидворічний фотограф Юліан Дорош, який ще під час навчання в Станіславській гімназії зацікавився фотографією і технічним прогресом. Окрім того, Ю. Дорош з 1921 р. член пластового куріня ім. Гетьмана Мазепи, що суттєво допомогло пластунові зреалізувати свої амбіції щодо фотографії. Ю. Дорош став одним з ініціаторів і активних учасників Українського фотографічного товариства,

вже в перший рік створення. УФОТО почало влаштовувати щорічні фотовиставки, які були визначними подіями в культурному житті Львова. Вже за місяць роботи, з 7 по 14 грудня 1930 року, в залі Академічного Дому у Львові відбулася Перша виставка української аматорської фотографії на теренах Галичини, на якій Ю. Дорош представив дванадцять своїх робіт: «На спочинку», «У рудокопні», «Цвіт яблуні», «Натюрморт», «Портрет», «Книга Старого Завіту», «Бібліотека Івана Крушельницького», «Фрагмент», «На пралі», «Дністрові мряки», «Чорноморці», «Над Дністром» тощо [2, с. 9].

У грудні 1931 року відбулась Друга виставка української фотографії УФОТО, на якій Ю. Дорош представив тринадцять світлин: «Вечірне небо», «Краєвид для декорації», «На водопою», «Раковецький замок (бромолій)», «Студія (бромолій)», «Хмари», «Виверт», «Хлопчики», «Дорога (бромолій)», «Пейзаж», «Композиція», «Портрет (передрук)», «Крізь вікно» [3, с. 5]. Також під час виставки Ю. Дорош продемонстрував широкій громадськості свій фільм «Раковець» (1931 року), який у статтях до журналів «Назустріч» [4] та «Світло і тінь» [5] він назвав своїм першим етнографічним кінотвором.

Під час Третьої виставки УФОТО, яка відбулась у листопаді 1932 року під назвою «Львів у світліні», Ю. Дорош представив дванадцять фотографій: «Стара порохівня», «Фасада Великого Театру», «Студія міста», «Сумерк (вул. Зелена)», «Ринок», «Автобусна зупинка», «Направляють дорогу», «Єзуїтський огород», «Піскова дорога на Квітківці», «Пейзаж», «Хмари», «Бібліотека І.К.» [6, с. 9]. Члени товариства УФОТО в 1933 році взяли участь у «Виставці Світового Поступу», що проходила в Чикаго (США), на якій Ю. Дорош показав фото «Віяльниця», що в майбутньому стало однією з найвідоміших його робіт [7].

У червні 1934 року УФОТО організувало П'яту виставку української фотографії, на якій Ю. Дорош був не лише як один із членів комітету виставки, а й представив дев'ять світлин: «Під липами» (тех. бромолій), «Лісничівка» (бром), «Криги і світло» (хльоробром), «Дністер зимою» (озоолій), «Портрет» (ціяностиця), «Базі» (бром), «Цікава Доня» (олій), «На тихому плесі» (передрук), «Сумерк» (хльоробром) [8, с. 7].

У 1935 році Ю. Дороша як фотографа та перекладача на літній період запрошують в експедицію варшавського «Товариства приятелів Гуцульщини». Після закінчення експедиції йому дозволено зробити для власного вжитку відбитки з негативів у експедиційних потребах. У листопаді 1935 року фотохудожник експонує ці світлини на виставці УФОТО «Наша Батьківщина в світліні», яку організовано спільно із туристично-краєзнавчим товариством «Плай». Близько ста високоякісних світлин, виконаних не без поради висококваліфікованих варшавських науковців, не тільки забезпечили першу грамоту й нагороду фірми «Перуца», а й привернули увагу ширших кіл громадськості до творчості молодого фотографа [9, с. 90].

У квітні-травні 1937 року Ю. Дорош взяв участь у Сьомій виставці української мистецької фотографії, яка відбувалась у Залі музею Наукового товариства імені Шевченка (вул. Чарнецького, 24), на якій фотограф представив п'ять світлин: «Світло науки», «Анничка», «Шваля», «Володар гір», «Поминки» [10, с. 3].

Загалом, УФОТО за період свого існування з 1930 по 1939 роки організувало 8 тематичних фотографічних виставок, які були важливими

культурними подіями в житті міжвоєнного Львова. Ю. Дорош як активний член Українського фотографічного товариства за час його діяльності сім разів брав участь у виставках фотографій УФОТО, виступав з доповідями, друкував статті на тему фотоафування, вів рубрики для фотоаматорів у різних львівських виданнях, один із редакторів фахового журналу «Світло і Тінь». Працелюбність та мистецький талант – основні чинники, що супроводжували весь творчий шлях Ю. Дороша, галицького інтелігента з камерою в руках. Його відданість справі і гостре бачення довколишнього світу залишило для нащадків неоціненний скарб – фото- і кінонадбання, які лягли в основу не лише західноукраїнського фотомистецтва та кінематографу, а й стали однією з чільних віх у формуванні та розвитку культури України загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ДАЛЮ. – Ф. 110. – Оп. 1. – Спр. 810. – Арк. 27.
2. Виставка української аматорської фотографіки (I, 1930, Львів). Каталог. – Львів, 1930 – 16 с., іл.
3. Друга виставка української фотографіки (грудень 1931, Львів). Каталог. – Львів, 1931 – 10 с., іл.
4. Дорош Ю. Раковець – моя перша фотографічна фільма / Юліан Дорош // Назустріч. – 1936. – № 4. – С. 5.
5. Дорош Ю. Мій перший етнографічний фільм / Юліан Дорош // Світло і тінь. – 1933. – № 1–2. – С. 6 – 12.
6. Третя виставка УФОТО «Львів у світліні» (листопад 1932, Львів). Каталог. – Львів, 1932 – 19 с., іл.
7. Гнатюк М. Народне мистецтво Покуття і Гуцульщини у світлинах Юліана Дороша / Михайло Гнатюк. – Режим доступу : <https://bit.ly/3асm44и> (дата звернення: 20.01.21). – Назва з екрана.
8. Вистава української фотографіки (травень-червень 1934, Львів). Каталог. – Львів, 1934 – 16 с., іл.
9. Коба А. Юліан Дорош – піонер української кінематографії в Галичині / Алла Коба // Наукові записки Львівського історичного музею. – 1995. – Вип. IV, ч. 2. – С. 82 – 96.
10. Сьома вистава української мистецької фотографіки (1937, Львів). Каталог. – Львів, 1937 – 8 с., іл.

OSTRZA BIFACJALNE Z WCZESNEGO OKRESU EPOKI BRĄZU, CZYLI RZECZ OSCHYLKU FUNKCJONOWANIA PROFESJONALNYCH WARSZTATÓW OBRÓBKI KRZEMIENNEJ

Zgurecki Wojciech

mgr archeologii, specjalizacja interstadium neolitu i epoki brązu
wojciech.zgurecki@gmail.com

Niniejszy artykuł przedstawia problem schyłku funkcjonowania specjalistycznych warsztatów krzemieniarskich na ziemiach polskich we wczesnym okresie epoki brązu w specyficznym zakresie produkcyjnym jakim są płoszcza. Te krzemienne ostrza bifacjalne w zależności od sposobu uformowania pod względem funkcjonalnym mogą być łączone zarówno ze sztyletami jak też grotami oszczepów/włóczni. Tym samym są to przedmioty bezpośrednio związane z typowo męskimi zajęciami (wojna; walka; polowania). Jednak nie przetrwały one próby czasu jaką było wprowadzenie do powszechnego użytku przedmiotów wykonanych z brązu.

Słowa kluczowa: Wczesny Okres Epoki Brązu, Ostrza bifacjalne, płoszcza, możliwości interpretacyjne, Wojciech Zgurecki.

Płoszcza, czyli krzemienne formy bifacjalne, występują w szerokim przedziale chronologicznym już od epoki kamienia. Czego najlepszym przykładem są pochodzące z paleolitu liściaki czy laurowate ostrza kultury solutrejskiej. Jest to jednak dalekie nawiązanie do ostrzy bifacjalnych z czasów neolitu, gdy ich produkcja nabrała wyraźnie profesjonalnego charakteru. Wówczas to zostały wytworzone dwa niezwykle duże centra surowcowo-kulturowe. Z punktu widzenia obecnych ziem polskich będą to ośrodki południowo-wschodni (wołyński) oraz północno-zachodni (jutlandzki). Wpływy ich przetrwały jeszcze długo do początków epoki brązu, a nawet przeszły swoistą metamorfozę produkując imitacje krzemienne naśladujące przedmioty metalowe. Pomiedzy tymi dwoma centrami ziemie polskie pełniły rolę kulturotwórczą stając się z jednej strony osią wymiany towarowej, a z drugiej inspirując powstanie nowych jakości kulturowych w początkach epoki brązu poprzez wymianę informacji o nich. Niniejszy artykuł ma na celu ogólne przedstawienie problemu jakim jest schyłek funkcjonowania specjalistycznych warsztatów krzemieniarskich na ziemiach polskich we wczesnym okresie epoki brązu w ich dość specyficznym zakresie produkcyjnym jakim są płoszcza. Te krzemienne ostrza bifacjalne w zależności od sposobu uformowania pod względem funkcjonalnym mogą być łączone zarówno ze sztyletami jak też grotami oszczepów/włóczni. Tym samym są to przedmioty bezpośrednio związane z typowo męskimi zajęciami (wojna; walka; polowania). Jednak nie przetrwały one próby czasu jaką było wprowadzenie do powszechnego użytku przedmiotów wykonanych z brązu.

Początki badań nad formami bifacjalnymi pochodzącymi z ziem polskich sięgają jeszcze wieku XIX. Wówczas to publikowane są prace m.in. Józefa Przyborowskiego (1873), Edmunda Stawiskiego (1874) czy Jana Zawiszy (1876), które odnoszą się do „*plaskich ostrzy oszczepów*”. Zbiory tych znalezisk były później zinterpretowane przez Gotfryda Ossowskiego (1886), który dokonał wśród nich rozróżnienia w oparciu o kształt i wartości metryczne ostrzy i trzpienia. W oparciu o formę ostrzy zauważył, że można wyróżnić groty stożkowe i liściowate dzielone dodatkowo na odmiany wąsko- i szerokolistne. Pod

względem funkcyjnym formy smukłe zinterpretował jako sztylety, z możliwością wykorzystania ich jako oszczepów lub dziuraków. Natomiast już krępe egzemplarze określał jako groty do dźwid lub włóczni. Podział ten został przyjęty i stosowany z nieznacznymi modyfikacjami w czasach późniejszych. Przykładem są prace Włodzimierza Antoniewicza (1936) czy Jana Machnika (1978). W ostatnim przypadku autor dokonał klasyfikacji płoszczy obejmującej typy o szerokim i liściowatym ostrzu oraz wyodrębnionym trzonku, ostrza posiadające niemal trójkątne kształty z silnie wyodrębnionym trzonkiem, ostrza laurowate ze słabo wyodrębnionym trzonkiem, ostrza romboidalne a także sztylety o krótkim trójkątnym ostrzu bardzo długim trzonku, a które przypisał kulturze strzyżowskiej. Podobnie przedstawia się kwestia w przypadku badań nad formami płoszczy z obszaru zachodnich ziem polskich. W tym przypadku jednych z pierwszych systematyk dokonali Kostrzewski J. oraz Cnotliwy E. Pierwszy z ww. w swej syntezie pradziejów Pomorza (Kostrzewski J. 1966, s. 27) dokonał podziału groty krzemiennej na formy o szerokim ostrzu z wyodrębnionym trzonkiem, wykonane z czarnego krzemienia (uważane przez badacza za importy z terenów centrum południowo-wschodniego[wołyńskiego]), a także egzemplarze bez trzpienia z ostrzem w kształcie „smukłego” liścia wierzby (badacz uznaje tego rodzaju wyroby za wytwór miejscowy). Drugi z autorów dokonał specyficznego podziału płoszczy, skupiając się na znaleziskach pochodzących z dawnego powiatu Kamień Pomorski. Wydzielili on egzemplarze posiadające rękojeści, które określił jako sztylety. Natomiast formy bez trzonka są przez niego opisane jako laurowate groty oszczepów (Cnotliwy E. 1966, s. 48-49). Spośród nowszych prób klasyfikacji płoszczy warto wspomnieć o pracach Kośko A. (1979) czy Czebreszuka J. (1996), ale także Bargiel B i Libery J. (1997; 2001).

Dla analizowanych płoszczy nie zawsze jest możliwość określenia gatunku surowca z jakiego były wytwarzane. W oparciu o badania autora, które związane są z przedmiotami mogącymi pełnić funkcję broni dla obszaru obecnych ziem Polski, zbiór płoszczy obejmuje ponad 55 sztuk. Wśród nich autor wyodrębnił-jedenaście surowców krzemiennych służących do ich wytwarzania, a które są zlokalizowane na obszarze Polski. Dominujące były tu: grupa krzemieni wołyńskich (32 sztuki), krzemienie szare (12 sztuk), krzemienie czekoladowe (5 egzemplarzy) oraz krzemienie świeciechowskie (3 sztuki). Pozostałe znaleziska odnotowane w badaniach autora to wyłącznie pojedyncze egzemplarze płoszczy wykonane z krzemieni brunatnego, kredowego, ożarowskiego, pasiastego, podlaskiego a także wyjątkowa forma wykonana na tzw. czercie.

Wśród wytwarzanych form autor wyodrębnił cztery podstawowe formy w oparciu o cechy morfologiczne i metryczne charakteryzowanych przedmiotów. W pierwszej grupie wyodrębniono okazy nie posiadające trzpienia o laurowatym ostrzu (formy te mogą cechować się posiadaniem: podwójnego ostrza, szerokiego ostrza posiadającego wyodrębnioną podstawę), a także egzemplarze o trójkątnym ostrzu (formy te mogą posiadać wklęsłą podstawę lub wypukły wierzchołek z prostą podstawą). Drugą grupę reprezentują egzemplarze zaopatrzone w trzonek cechujące się poszerzonym ostrzu (formy te mogą posiadać krótki trzpień, wyraźnie wyodrębniony od ostrza trzpień, zaznaczone pseudoszwycy, pogrubiony trzpień) oraz z ostrzem trójkątnym (formy te mogą posiadać krótki lub dobrze wyodrębniony trzonek). Do grupy trzeciej zakwalifikowano formy pośrednie płoszczy, zaś do ostatniej (czwartej) grupy egzemplarze zachowane fragmentarycznie. Niemal w każdej z wyróżnionych grup występowały płosz-

cza wykonane z krzemieni wołyńskich, pomijając te nieokreślone gatunkowo. W przypadku 55 ww. egzemplarzy wykonanych z krzemienia nieokreślonego gatunkowo, aż 25 zostało przeznaczonych na formy bez trzpienia a pozostałe – z trzpieniem. Wśród form wykonanych z krzemienia wołyńskiego proporcje te wyglądają całkiem odmiennie, gdzie na 29 egzemplarzy aż 24 z nich reprezentują formy z trzpieniem zaś pozostałe są egzemplarzami bez trzpienia. Pozostałe surowce występują lokalnie na ziemiach polskich i łącznie stanowi grupę liczącą 28 sztuk. Stosunkowo najliczniejszą ich grupę stanowią tzw. krzemienie szare (12 egzemplarzy), przy czym cztery z nich nie posiadają trzpienia a pozostałe już zaopatrzone w uchwyt. Z kolei dla płaszczy wykonanych z krzemienia czekoladowego zaledwie jedno płoszcze odpowiada ostrzom bez trzpienia, zaś pozostałe formom pośrednim (3 egzemplarze). Z kolei egzemplarze wykonane z krzemienia narzutowego gromadzą stosunkowo nieliczną grupę liczącą zaledwie trzy sztuki. Ostatnią nieznacznie liczniejszą grupą są płaszcza wykonane z krzemienia święciechowskiego (3 egzemplarze), gdzie wystąpiły 2 sztuki bez trzpienia i 1 egzemplarz łączony z formami pośrednimi. Wspominane powyżej znaleziska wykonywane były z konkretnych gatunków surowców, które występowały w złożach lokalnych. Obecność ich na terytorium nie związanym z obszarami ich wydobycia może mieć związek z ich importem, a więc także wymianą towarową. Mając powyższe na uwadze autor w badanym przez siebie zbiorze rozróżnił dwie grupy surowcowe. Są one głównie powiązane z dwoma największymi centrami surowcowymi, tj. południowo-wschodnim (wołyńskim) jak też północno-zachodnim (jutlandzkim). Inne mniejsze zgrupowania surowców krzemiennych występowałyby w rejonie ujścia Odry, w okolicach cieśniny Wilekiego Bełtu (Czebreszuk J. 2001, ryc. 2), Pomorza, na nizinie Śląska (obszary wokół Wrocławia), na terenach Sandomierszczyzny i na Podlasiu. W początkach epoki brązu obszary Pomorza można łączyć z grupami dolno-odrzańską i grobsko-śmiardowską, a dalej w grupie śląskiej kultury unietyckiej i w kulturze mierzanowickiej. Drugą grupą surowcową są płaszcza wykonane z krzemieni wołyńskich, które występują głównie na terytorium Małopolski, Wołnyia i Podola. Są zatem głównie związane z kulturą mierzanowicką i doierały one w rejon Podlasia, a nawet Kujaw (kultura iwieńska/grupa Dobre) i Pomorza (grupa dolno-odrzańska). Pozostałe surowce krzemienne wykorzystywane do produkcji form bifacjalnych nie tworzą już większych skupisk. Wyodrębnić tu można m.in. egzemplarze wykonane z krzemieni czekoladowego i święciechowski (związane z kulturą mierzanowicką), krzemieni szarych (związane z grupą dolno-odrzańską, grobsko-śmiardowską, grupą lubuską i śląską kultury unietyckiej, oraz pojedynczo kulturą mierzanowicką), a także krzemieni narzutowych (związane z kulturą mierzanowicką, grupą kościańską kultury unietyckiej, grupą iwieńską). Pozostałe odmiany krzemieni wystąpiły w pojedynczych skupiskach na terenie niziny szczecińskiej (wariant brązowy krzemieni), pojezierzu Gnieźnieńskim i Kaszubskim (wariant brunatny krzemieni), a także w rejonie wysoczyzny Rawskiej (krzemień ożarowski), Małopolski (krzemień pasiasty). Surowcami użytkowanymi najczęściej do produkcji form bifacjalnych były zatem surowce lokalne. Największe skupiska złóż krzemiennych zlokalizowane były w regionach gdzie występują urodzajne gleby, a w dalszej kolejności z miejscami związanymi z pozyskaniem surowca. Są one także związane z tzw. „starymi” centrami osadniczo – produkcyjnymi.

Pierwsze interpretacje płaszczy łączą te przedmioty z funkcją sztyletów

lub grotów włóczni/oszczepów. Za 'sztylet' należy uznać jednak takie wyroby, które posiadają głównie oraz rękojeść. Są one zaś przeznaczone do cięcia i klucia. Z uwagi na sposób troczenia bywały nazywane 'bronią boczną'. Jako sztylety były wykorzystywane w początkach epoki brązu egzemplarze posiadające trzpień, niezależnie od sposobu w jaki został ukształtowany liść ostrza czy wymiarów jakie zostały nadane ostrzu. Poprzez wydzielony trzpień od nasady mogły stanowić podstawę dla rękojeści wykonywanej z materiałów organicznych (skóra; drewno; kość; itp.). Z kolei ostrza pełniące funkcję grotów włóczni/oszczepów nie posiadały trzpienia i można je kwalifikować do tzw. broni drzewcowej, a które pracuje jedynie w jednym zakresie – jako broń kłująca i niektóre tylko były przeznaczone do ciskania. Ostrza są tu osadzone na drzewcach zazwyczaj równych wzrostowi człowieka, a rzadziej nieznacznie większych. Tym niemniej istnieje tu także możliwość wyodrębnienia niewielkiej grupy ostrzy, które nawiązują swą funkcją i konstrukcją do tzw. berel sztyletowych (Koško A. 1979, 28; Libera J. 2001, ryc. 156). Wnęki występują tu w obrębie nasad i miały być tworzone wraz z formowaniem bocznych krawędzi wierzchołka lub nasady przedmiotu. Występują one z reguły pojedynczo lub trójrzędowo i są zlokalizowane naprzeciw siebie. Analogią do tego rodzaju form jest krzemienisty sztylet z Vineltz. Według Balcera B. (1970, 159, ryc. 5, przypis 5) ułatwiają one osadzenie brzeszczotu w klonowej oprawie, umocowanej gałązkami dzikiego wina (Libera J. 2001, 40-41, ryc. 16). Spośród przykładów pochodzących z ziem polskich warto tu nadmienić płoszcze z Bliżowa, które pod względem chronologicznym jest związane z WEB. Oba ww. ostrza cechują się posiadaniem dobrze wyodrębnionego trzonka, ale posiadają odmiennie ukształtowane liście. Odpowiadają one jednak typom laurowatym i trójkątnym, a ponadto wyróżniają się posiadaniem wnęki umieszczonej nieco powyżej nasady ostrza. Przyborowski J. (1873, 11) opisuje 'grot' z Kłuszyna w ten sposób: „po obu stronach osady ma wydrążenia gładkie do silniejszego umocowania drzewca”. Z kolei dla płoszcza z Wilii Wodyńskiej opis wydaje się zbieżny, gdyż znalezisko „ma u dołu boków zacięcia przeznaczone do przycięcia wiązadła łączącego go silnie z drzewcem” (Przyborowski J. 1882, 19). Z kolei Machnik J. (1978, 76) wskazuje na „groty laurowate stosunkowo wąskie ze słabo wyodrębnionym trzonkiem, posiadające w miejscu oprawy (...) zaszczerbienia” w związku z czym część z nich mogła pełnić funkcję sztyletów [?]. Jednoznaczne określenie funkcji płoszczy na obecnym etapie badań nie wydaje się możliwe bez szczegółowych badań morfologicznych, a więc m.in. traseologicznych. Funkcjonalny ich podział na sztylety (egzemplarze z trzpieniem) i groty (egzemplarze bez trzpienia) należy uznać za wyjściowy i podstawowy. Podobne podziały stosowane są w oparciu o rozmiary tego rodzaju ostrzy bifacialnych (okazy smukłe – krępe). Jednak żadna z tych propozycji nie oddaje całkowicie funkcji pełnionej przez konkretny przedmiot.

Wczesny okres epoki brązu (dalej: WEB) to etap przejściowy wprowadzający społeczności neolitu w krąg cywilizacji posługujących się przedmiotami wykonywanymi nie tylko z kamieni, ale i z stopu miedzi i cyny. Proces ten trwał długo i miał charakter stopniowej transformacji pierwotnych kultur w nowe byty. Przykładem jest tu powstanie społeczności kultury unietyckiej w oparciu o kulturę ceramiki sznurowej (dalej: KCSz) przy udziale pewnego rodzaju „katalizatora” jakim były społeczności kultury pucharów dzwonowatych (dalej: KPDz). Początek epoki metali jest współcześnie wyznaczany na okres 2300/2100 p.n.e., podczas gdy Józef Kostrzewski wyznaczał jego na 1800 r.

p.n.e. Ostatnią z dat można uznać za moment, w którym ukształtowały się w pełni struktury kulturowe charakteryzujące WEB. Znacznie częściej w inwentarzach społeczności butujących na ziemiach polskich użytkowane były wówczas wyroby wykonane z brązu, zaś wytwórczość krzemieniowa była wytwarzana już w specjalistycznych warsztatach. Jednak w miarę profesjonalizacji wytwórczości brązowniczej w kolejnych okresach epoki brązu produkcja krzemieniowa ulegała marginalizacji, nabierając charakteru produkcji przydomowej. Należy zatem uznać znaleziska płoszczy za swego rodzaju zmierzch świetności produkcji krzemieniowych warsztatów neolitycznych w początkach epoki brązu. Wyroby te, obok sierpów, powstawały w efekcie zdobytego na przestrzeni wieków pakietu wiedzy. W efekcie można dopatrywać się tu pewnych funkcjonalnych analogii między wytwórczością z czasów epoki kamienia (liściaki) a WEB (płoszcza). Ostatecznie już Mircea Eliade (1993, 49) wspomina, że „w żadnym – bowiem – szczególnie swego świadomego zachowania człowiek pierwotny, archaiczny, nie zna aktu, który nie byłby uprzednio ustanowiony i przeżyty przez kogoś, kto nie był człowiekiem. To co czyni człowiek pierwotny, było już czynione. Jego życie jest nieustannym powtarzaniem gestów zapoczątkowanych przez kogoś innego (...) Wytwór natury w stanie surowym, przedmiot sporządzony ręką ludzką, odnajduje się rzeczywistość, swą tożsamość jedynie poprzez uczestniczenie w rzeczywistości transcendentnej Gest nabiera znaczenia, realności, w tym tylko stopniu, w jakim odtwarza działania pierwotne”. Człowiek, tym samym, wynajdując dane rozwiązania technologiczne potrafi je w ciągu wieków udoskonalać. Przeznaczenie płoszczy jest w pewnym sensie ograniczane do funkcji grotów włóczni lub sztyletów. Inne sposoby zastosowania tego rodzaju przedmiotów mogą być tu wtórnymi. O ile „funkcję” płoszczy należy uznać za constans, to już wykonywane przez zeń „czynności” były zależne od danej potrzeby nie zależnej od ww. przeznaczenia. Aczkolwiek bez bliższych analiz traseologicznych określenie dokładnej funkcji przedmiotu jest bez celowe. W oparciu o konstrukcję ostrza i obecność trzpienia ogólnie przeznaczenie tego rodzaju wyrobów można łączyć zgrotami do włóczni (egzemplarze bez wyodrębnionego trzpienia) i sztyletami (egzemplarze z wyodrębnionym trzpieniem). Należy jednak pamiętać, że rozwój form bifacjalnych przebiegał odmiennie w przypadku każdego z centrów zajmujących się wytwarzaniem tego rodzaju przedmiotów. Dla regionu związanego z tradycjami kultury mierzanowickiej (tzw. centrum wołyńskie) w pierwszej kolejności pojawiają się formy zaopatrywane w trzonki, a dopiero później egzemplarze bez nie posiadające trzpienia. Natomiast w strefie związanej z centrum jutlandzkim proces ten przebiega odwrotnie. Ponadto niewątpliwie istniały kontakty handlowe między obydwoma centrami, a które mogą wyrażać się poprzez m.in. śląskie znaleziska z obszaru Pomorza, czy Podlaskie z Małopolski. Tym niemniej należy też wziąć pod uwagę, że większość z nich stanowią znaleziska luźne, pozbawione kontekstu archeologicznego. Z kolei niewielka grupa zabytków została uzyskana z obiektów zniszczonych, o niemożliwym do zrekonstruowania układzie, bądź ujawniona z reguły przez przypadkowych odkrywców. Tylko nieliczne znaleziska pochodzą ze stanowisk badanych przez naukowców takich jak np. cmentarzyska szkieletowe, z groby bezceramiczne zarówno płaskie jak i kurhanowach. W zespołach grobowych wystąpiły głównie na obszarze południowo-wschodniej Lubelszczyzny (np. Czerniczny, stan. 3, grób III i VI; Strzyżów, stan. 1A, grób9). Pojawienie się krzemienianych płoszczy na ziemiach Polski i zachodniej Ukrainy następowało różnym czasie, miejscu i nasileniu,

co zależne było m.in. od tradycji kulturowych społeczności zamieszkujących określone tereny, jak i skali oddziaływań ośrodków wytwarzających te narzędzia. We wczesnym okresie brązu na ziemiach polskich uwidaczniają się oddziaływania ww. centrów, tj. jutlandzkiego i wołyńskiego. Wyroby z pierwszego z nich znajdowane są głównie w Polsce północno-zachodniej, natomiast z ośrodka wołyńskiego przede wszystkim w Polsce południowo-wschodniej, choć pojawiają się też w Wielkopolsce czy na Kujawach. Smukłe trzonkowate płoszcza o liściowatych ostrzach wiązane są przez wielu badaczy z ludnością tzw. grupy gródecko-zdołbickiej wczesnej fazy kulturomierzanowickiej na terenie Wołynia, która zapoczątkowała produkcję tego typu wyrobów.

Płoszcza krzemienne można uznać za rodzaj narzędzi wielofunkcyjnych. Mogły to być narzędzia pracy, walki, jak i atrybuty władzy. Nie ulega wątpliwości, że krzemienne wytwórczość bifacjalna we WEB stanowiła schyłek świetności produkcji rzemieślniczej o charakterze profesjonalnej obróbki i nie przetrwały one próby czasu jaką było wprowadzenie do powszechnego użytku przedmiotów wykonanych z brązu. Produkcja płoszczy miała na celu wytworzenie przedmiotów o wielofunkcyjnym przeznaczeniu. Nie ulega jednak wątpliwości, że nawiązywały do warstwy wojowników-herosów, z którymi łączyć można licznie wznoszone kurhany pod koniec neolitu. Ich obecność w WEB może świadczyć o kontynuacji tradycji przodków. Jak pisze Hodder I. (1995, 184): „Tak naprawdę to istnieje tylko jeden horyzont, oglądany z perspektywy terażniejszości. Natomiast to co stara się zrobić osoba interpretująca, to osiągnąć taki pułap uniwersalizmu, który pozwoli przezwyciężyć i naszą ‘osobliwość’, i tę określającą coś ‘innego’. Można to inaczej nazwać próbą dokonania fuzji horyzontów”.

BIBLIOGRAFIA:

1. Butent-Stefaniak B., 1997, Z badań nad stosunkami kulturowymi w dorzeczu górnej i środkowej Odry we wczesnym okresie epoki brązu, Wrocław.
2. Czebreszuk J., 2001, Schyłek neolitu i początki epoki brązu w strefie południowo-zachodnio-bałtyckiej (III i początki II tys. Przed Chr.), Poznań.
3. Cnotliwy E. 1966, Powiat Kamiński w starożytności, Szczecin.
4. Kadrow S. 2001, U progu nowej epoki, gospodarka i społeczeństwo wczesnego okresu epoki brązu w Europie środkowej, Kraków.
5. Korobkova G.F. 1999, Narzędzia w pradziejach, podstawy badania funkcji metodą traseologiczną, Toruń.
6. Libera J. 2001, Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza), Lublin.

WIKTOR SUWOROW – UCIEKINIER Z ANTYUTOPII

mgr. Dziemski Wiktor

Uniwersytet Jagielloński, doktorant, Kraków

w.dziemski@gmail.com

Promotor – dr hab. Anna Wasyl

Niniejsza rozważania służą przedstawieniu elementów charakterystycznych dla dzieł opisujących utopie jak i dysutopie w twórczości Wiktora Suworowa. Pierwszym zadaniem, jakiego się podejmiemy będzie zaprezentowanie samej osoby pisarza. Następnie, ze względu na ograniczony rozmiar tej pracy, krótko opiszemy wybrane pozycje z dorobku Wiktora Suworowa. Skupimy się przede wszystkim na tych książkach, dzięki którym będziemy mogli zastanowić się nad zjawiskiem utopii, bądź też nad jej przeciwieństwem – antyutopią.

Wiktor Suworow to pseudonim Władimira Bogdanowicza Rezuna, urodzonego 20 kwietnia 1947 roku w Kraju Nadmorskim, na terytorium ówczesnego ZSRR. W młodości był on oficerem armii sowieckiej i sowieckiego wywiadu wojskowego GRU. Służył w wojskach pancernych. Brał udział jako dowódca czołgu w inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację w 1968 roku. Dwa lata później skierowany został na szkolenie do Wojskowej Akademii Dyplomatycznej w Moskwie. W latach 1974-1978 pracował w rezydenturze GRU w Genewie. W 1978 uciekł do Wielkiej Brytanii, za co zaocznie został skazany na karę śmierci. Mimo rozpadu ZSRR, wyroku do dziś nie uchylono.

Jego książki są poświęcone przeważnie tematyce historycznej. W „*Lodolamaczu*” i dalszych częściach trylogii daje on systematyczny wykład źródeł powstania konfliktu zbrojnego określanego mianem Drugiej Wojny Światowej. W swych kontrowersyjnych, lecz rzetelnie przedstawionych i popartych przekonującymi dowodami, tezach, wskazuje on na Józefa Stalina i Związek Radziecki, jako na głównych autorów II Wojny Światowej. Wiktor Suworow nie ma na myśli li tylko wielkiej roli ZSRR w pokonaniu zagrożenia jakim były dla Świata hitlerowskie Niemcy, lecz wykazuje iż cała wojna była niesłuchanie przebiegłą „zagrywką dyplomatyczną”, której twórcą był nie kto inny jak Józef Stalin. Sam fakt iż teza ta stoi w jawnej sprzeczności z wiedzą potoczną, czy też tym co zapisane jest w podręcznikach historii i to nie tylko w podręcznikach rosyjskich, w których oficjalną datą włączenia się ZSRR do udziału w Drugiej Wojnie Światowej jest 22 czerwca 1941 (przemilczana zostaje zarówno agresja z 17 września 1939 dokonana na Polsce, jak i „wojna zimowa” z Finlandią 30 listopad 1939 – 13 marca 1940 czy też aneksja republik nadbałtyckich) nadaje jej pewną dozę prawdopodobieństwa. Analogie znaleźć można w przypadku wiedzy potocznej na temat odkryć geograficznych. Powszechnie uważa się, że podróże morskie na dalekie odległości możliwe stały się dopiero na przełomie XV i XVI wieku, gdy tymczasem takie wyprawy podejmowali już starożytni. Admirał kartagiński Hanno opłynął Afrykę około 500 r p.n.e [1, s.21]. Żona Marka Aureliusza ubierała się w jedwab pochodzący z Chin, który Rzymianie sprowadzili stamtąd drogą morską [9, s.88], nie wspominając już o kupcach arabskich w Japonii około 900r. n.e. Tak więc nie należy odrzucać danej tezy tylko ze względu na prawdopodobieństwo, które w przypadku naszej, czyli

ludzkiej niewiedzy, może często być złudne.

Do innego gatunku literackiego, należą te książki Wiktora Suworowa, w których autor przedstawia zdarzenia z jego własnego życia. Warto wymienić dwa tytuły : „*Akwarium*”, „*Żołnierze Wolności*”. Obie książki wykorzystane zostaną w dalszej części. Pierwsza z nich opowiada o drodze, jaką przeszedł autor od momentu, gdy został wybrany do pracy w wywiadzie wojskowym. Poznajemy Wiktora Suworowa podczas służby w pułku pancernym na stanowisku dowódcy plutonu czołgów. Z opisu przedstawionego w tej części książki możemy domyśleć się paru jego cech charakterystycznych takich jak np. : zdolności do przejmowania inicjatywy, inteligencja, umiejętności przywódcze, a także bezkompromisowość. Cechy te miały decydujący wpływ na życie bohatera książki. W zasadzie opis służby w pułku pancernym jest rodzajem retrospekcji, która cofa nas poza ramy narracji. Sam książka zaczyna się od drastycznej sceny w której Wiktor Suworow podejmuje znaczącą decyzję. Oficer wywiadu daje mu ostatnią szansę wycofania się z pracy w GRU, jednocześnie pokazując mu film, na którym przedstawione są dwie możliwe drogi odejścia z wywiadu. Obie wiodą przez komin (chodzi o kremację), choć sposoby są dwa, co dokładnie, a nawet bestialsko obrazuje film. W tym miejscu warto zaznaczyć iż decyzja którą podejmuje Suworow, jest dobrowolna, dodatkowo gdyby się nie zdecydował na pracę w GRU po prostu wróciłby do swojej dawnej jednostki, nie ponosząc z tego powodu żadnych negatywnych konsekwencji. W dalszej części książki, autor opisuje metody i zasady działania GRU, na czym polegała jego praca przez następne 4 lata, kończąc się w momencie ucieczki na Zachód.

Druga z wyżej wymienionych pozycji jest wcześniejsza chronologicznie. Opisuje ona ostatni rok jaki autor spędził w szkole dla kadetów, a także jego udział w inwazji na Czechosłowację w 1986r. Obie pozycje są szczególnie ciekawe, gdyż opisują sytuacje, które po pierwsze wyglądają zupełnie surrealistycznie, a po drugie, są jakby gotowymi fragmentami pewnej wizji antyutopii. Z tym, że antyutopia ta z pewnością nie jest jedynie projektem teoretycznym, lecz rzeczywistością w której znalazł się autor.

Trzecią kategorią książek Wiktora Suworowa, do której zaliczymy „*Wybór*”, „*Kontrolę*” czy „*Żłoty eszelon*” są powieści. Pojawiają się w nich osoby a także wydarzenia historyczne wplecione w fikcyjną narrację. Przez swoistego rodzaju zabieg *pars pro toto* możemy przenieść się do „nie istniejącego” (czy na pewno?) świata, gdzie dzięki autorowi poznamy reguły, jakie nim rządzą lub jakie będą rządzić. Spośród twórczości Wiktora Suworowa właśnie te trzy ostatnie pozycje najwięcej wniosą do naszej pracy. Największy wpływ na ten fakt mają zamiary samego autora, opisującego historię Nastii Strzeleckiej, która zostaje spekulierem KC [6, s.75].. Pracuje ona dla organizacji o złowrogo brzmiącej nazwie – Instytut Rewolucji Światowej, którego dyrektorem jest nie kto inny jak sam Józef Stalin. Nastia przechodzi szereg skomplikowanych i podchwytliwych testów i sprawdzianów. Musi ona posiadać odpowiednie cechy fizyczne jak i psychiczne. Ostatnim etapem rekrutacji jest napisanie kilku wypracowań. W decydującym należy się ustosunkować do następującego tematu: „Gdybym była Carycą” (grupa składa się z samych kobiet). Nastia napisała dwa słowa, piętnaście liter, o jedną literę mniej niż w temacie: „Podbiłabym świat”. Autor w tym miejscu wyraża poprzez słowa bohaterki zamysł samego Józefa Stalina. Na potwierdzenie tej tezy napisał już sporo książek, jak np. te o których wspomniano wcześniej. Łatwo wyznaczyć cel, trudniej go osiągnąć, jednakże

nad realizacją tego celu pracuje całe państwo, każda jednostka, instytucja, kraj zajmujący większą część kontynentu azjatyckiego. Czy kiedyś którykolwiek wódz miał do dyspozycji podobne środki, czy mógł działać na podobną skalę? Ba, przy o wiele bardziej ograniczonych możliwościach Aleksander Wielki, nie tylko zdobył prawie cały świat znany jego współczesnym (na podbój zachodu, m.in. małego półwyspu o kształcie buta, miał zamiar wyruszyć po powrocie z Babilonu, gdzie jak wiemy umarł), ale i znacznie wyszedł poza jego granice wywierając niewyobrażalny wpływ na rozwój historii całego świata.

Wiktor Suworow w swoich książkach pokazuje jakimi środkami próbowano zaprowadzić jeden „ład” na całej kuli ziemskiej .

Kilkakrotnie już użyto w niniejszym artykule pojęcia zarówno utopii jak i antyutopii. Należy więc wyjaśnić znaczenie tych pojęć. Wszelkie zagadnienia dotyczące definiowania czy też kategoryzacji utopii ze względu na różne kryteria podane zostaną w oparciu o książkę Jerzego Szackiego „Spotkania z utopią”. Jest to wyjątkowo przydatna lektura, której autor, z pewnością erudyta, podjął się trudu opisanie i sklasyfikowanie poszczególnych typów utopii, co jednak, jak sam zaznacza jest trudem o tyle żmudnym, że nie możliwym do ukończenia. A to ze względu na ogromną liczę pozycji, które można by uznać za utopię , a to ze względu na fakt iż nowe utopie ciągle powstają [5, s.21], czy też w końcu ze względu na liczne powiązania pism utopijnych z historią społeczną świata. Niepostrzeżenie danej utopii z perspektywy okoliczności, które, choćby pośrednio, towarzyszyły jej powstawaniu, w znacznej mierze prowadzi do zubożenia warstwy znaczeniowej utworu, o ile nie do zagubienia jego sensu [2, s.46-47].

Zważając na powyższe Jerzy Szacki pisze: „Słowo topia (od greckiego *τόπος* czyt. topos) oznaczało miejsce. Poprzedzająca litera u mogła pochodzić już to od greckiego *εὖ*, już to od greckiego *οὐ*. W pierwszym wypadku mielibyśmy do czynienia z eutopią (dobrym miejscem), w drugim – outopią (miejscem, którego nie ma) [8, s.12-13]. W kolejnych podrozdziałach autor definiuje utopię zarówno jako mrzonkę, ideał, eksperyment, czy też alternatywę rzeczywistości. Następnie nawiązując do L. Mumforda, Szacki dzieli utopie na eskapistyczne i heroiczne. Pisze on: [...] pierwsze umożliwiają ucieczkę od trudności i frustracji rzeczywistego świata, stwarzając swego rodzaju azyl, w którym człowiek odnajduje ulgę i spokój; drugie dostarczają środków, dzięki którym rzeczywisty świat ma zostać zmieniony w taki sposób, aby odpowiadał wreszcie ludzkim potrzebom. Utopia ucieczki zwrócona jest ku wnętrzu swego twórcy; utopia rekonstrukcji zwrócona jest na zewnątrz – ku światu[8, s.55-56]. Autor podaje następnie dalszą klasyfikację. Utopie eskapistyczne dzieli na utopie: miejsca, czasu i ładu wiecznego; natomiast utopie heroiczne na utopie: zakonu i polityki.

Główna różnica pomiędzy dwoma ostatnimi typami polega na skali działania. Albo autor utopii skłania się ku „pracy organicznej” albo też planuje zmiany na „dużą skalę” bez stanów pośrednich. Właśnie te dwa typy utopii mają szczególny związek z twórczością Wiktora Suworowa. Zanim można by przejść do konkretnego ich występowania, należy jeszcze omówić czym jest antyutopia lub inaczej dystopia. Jeśli celem utopii ma być doskonałość (tak czy inaczej widziana przez autora) to celem antyutopii jest takie przejawienie niektórych cech przedstawione świata, by wydawał się on przeciwieństwem ideału. Jerzy Szacki odnotowuje jeszcze jedną bardzo ważną dla nas uwagę, a mianowicie iż na podstawie samego tekstu nie jesteśmy w stanie orzec, z jaką utopią mamy

do czynienia: pozytywną czy negatywną. Opinia ta jest konkluzją dłuższego wywodu. Autor zauważa, że to jak „odczytujemy” daną utopię zależy od wyznawanego przez nas systemu wartości. I tak osoba, która przykładowo byłaby chrześcijaninem, z rezerwą, jeżeli nie ze smutkiem, podchodzić będzie do wizji świata, w którym ludzie wolność zastąpili samowolą, przyznając sobie prawo do wszystkiego co nie narusza wolności innej jednostki, oczywiście arbitralnie rozumianej. Natomiast możemy wyobrazić sobie całe rzesze liberałów czy też lewaków, którzy do zbudowania takiego właśnie świata dążą i w żadnej mierze nie byłiby skłonni nazywać go antyutopią. Tak więc z jednej strony charakter danej utopii zależy od naszego podejścia, ale także od celu dydaktycznego, jaki postawił sobie autor.

W analizie wykorzystane zostały trzy książki Wiktora Suworowa: „*Żołnierze Wolności*”, „*Kontrola*” i „*Wybór*”, z których pierwszy jest wyjątkowo ciekawy. Przeplatają się przez książkę „*Żołnierze Wolności*” dwie narracje. Pierwsza pochodzi od samego autora, który bierze udział w wydarzeniach, druga natomiast jest narzucona przez otaczającą rzeczywistość. Do obu narracji możemy przyporządkować odpowiednie utopię. I tak pochodząca z zewnątrz narracja partii, która dąży wprowadzenia komunizmu, stanu doskonałego, gdzie każdy dostaje według potrzeb, może być uznana za utopię. Gdybyśmy mieli pokusić się o zaszufladkowanie tej utopii, to należała by ona do gatunku heroiczych, konkretniej do utopii polityki. Komunizm nie jest tylko jakimś eksperymentem teoretycznym, jest koniecznością dziejową. Do niego właśnie zmierza ludzkość, jest „ustrojem” doskonałym. Gdy tylko uda się go zaprowadzić, nad czym pracuje partia i cały kraj, ludzie będą już zawsze szczęśliwi. Zapanuje pokój, dobrobyt; zniknie ubóstwo przemoc, głód, całe zło świata przestanie istnieć. Czyż cele te nie wystarczająco odpowiadają gatunkowi jakim jest utopia? Towarzysz Stalin nie nawołuje do usunięcia się ze świata i życia w małych wspólnotach, gdzie panował będzie komunizm. On dąży do przekształcenia Świata w Komunizm. W tym miejscu należy wrócić do drugiej narracji, pochodzącej od samego autora. To, co przeżywa on na co dzień, (akcja książki zaczyna się, gdy jej bohater trafia do wojskowego aresztu w Kijowie) a mianowicie: przemoc, agresja, głód, zimno, perfidia; wszystko znajduje się wręcz na skrajnie przeciwnym biegunie od wartości, do których dąży partia. A jak partia to i kraj i wojsko i wszyscy w ogóle. Tak więc autor żyje w warunkach, nie będzie przesadą użycie określenia, przypominających ze wszech miar jakąś wizję antyutopii. Zastrzeżeniem, jakie od razu budzi powyższe stwierdzenie jest fakt, iż jakakolwiek utopia, bądź antyutopia, gdy staje się rzeczywistością, przestaje być utopią. Tak więc, mimo pokusy sformułowania ciekawej i pozornie uczonej teorii o przeplataniu się dwóch narracji – utopijnej i antyutopijnej, należy porzucić ten zamiar, choćby z powodu pamięci dla osób, które zetknęły się z tym realnie istniejącym systemem, gdyż poprzez uznanie go za antyutopię, stracił by on swoje oparcie w bardzo konkretnej rzeczywistości. Wracając do powieści, należy podkreślić świat jest zły; partia ma rozwiązanie – komunizm. Bohater żyje w rzeczywistości gdzie często spotyka się z napisami:

**PARTIA PRZYRZEKA SOLENNIE:
OBECNE POKOLENIE LUDZI RADZIECKICH
BĘDZIE ŻYĆ W KOMUNIZMIE! [7, s.10]**

Jak sam Wiktor Suworow pisze, początkowo szczerze wierzył on w takie

i podobne hasła. Olśnienie nastąpiło podczas rozmowy ze współaresztantem ubranym w mundur artylerzysty. Można powiedzieć, że korzystając z metody Sokratesa, zapytał on autora, czy uważa że takiemu np. sekretarzowi obwodowemu zależy na wprowadzeniu komunizmu? Przecież on już teraz ma wszystko czego sobie zażyczy. Oczywiście poza tym drobnym problemem pozostaje jeszcze kwestia tak zwanych „brudnych prac”. Czy w komunizmie, „ustroju” gdzie każdy pracuje tak jak ma na to ochotę, ktoś zechce zajmować się szambem, a nawet jeżeli postęp techniczny sprawi, że czynności te wykonywać będą specjalne systemy kanalizacyjne to kto zajmie się ich konserwacją [zoł. s.14]? Ile utopistów tyle odpowiedzi. Fourier w swoich falansterach rolę tę przypisywał, i tak lubiącym bród, dzieciom [3, s.263-265], natomiast u króla Utopusa pracami takimi zajmowali się więźniowie [4, s.40].

Rzeczywistość, w której żyje bohater książki, ma jeszcze dwa inne aspekty. Z jednej strony ZSRR dąży do doskonałości, do zaprowadzenia stanu idealnego i możliwe, że to właśnie stąd biorą się wszystkie problemy, które można napotkać na co dzień. Poza tym, na świecie działają wrogie systemowi siły, które próbują nie dopuścić do nastania szczęśliwych czasów. Dlatego też należy bronić się przed wrogiem, ba nie tylko bronić, ale obowiązkiem jest, zgodnie ze słowami Towarzysza Stalina, przejście do ofensywy. Z drugiej strony mamy do czynienia z pewnym paradoksem, gdyż partia stale udowadnia, iż ideał został już osiągnięty, nie on został już przekroczony! Ideał pozostawiony w tyle, człowiek wznosi się ponad samego siebie, przekracza siebie, stając się znów nadczłowiekiem. Człowiek nieczłowiek, wojna to pokój, propaganda sukcesów. Wszystko ładnie, przypomina to nawet odrobinę rok 1984 Orwella, lecz w tym wypadku mamy do czynienia z rzeczywistością. Mimo wszystko, choć Wiktor Suworow pisze o rzeczywistości i wydarzeniach, które sam przeżył, to można odnieść wrażenie, że poprzez uwypuklenie negatywnych zjawisk, jakich był świadkiem, chce pokazać, czym skutkuje, w tym konkretnym wypadku, proces wprowadzania utopii w życie. Potwierdzenie znajduje jednakże również teza o antyutopijnym charakterze utworu „*Żołnierz Wolności*”. Otóż Suworow opisuje scenę, gdy aresztanci po całym dniu spędzonym na wykonywaniu przeróżnych prac „w terenie” wracają do budynku i wszyscy muszą zostać poddani dokładnej inspekcji. Włącznie z zagładaniem w odyt, gdzie to niektórzy żołnierze, szczególnie mocno uzależnieni od nikotyny, chowają zawinięte w bibułkę papierosy. Autor z przekąsem podkreśla, iż do tak odpowiedzialnego zadania nadają się jedynie oficerowie Armii Radzieckiej, przez co zarówno umniejsza znacznie kadry wojskowej, jak i wykazuje absurd panujących stosunków [7, s.5-6]. Warto jeszcze przytoczyć ciekawą uwagę autora dotyczącą komunizmu: „*tajemnicze oczarowanie tak nierozzerwalnie spletało się z codziennym ludzkim upokorzeniem*” [7. s.11].

Ciekawe będzie w tym kontekście pokazanie jednak szerszego spektrum twórczości Suworowa. Książki „*Wybor*” i „*Kontrola*” stanowią spójną całość. Warto jeszcze podkreślić, że Wiktor Suworow zawsze należał do specyficznej, wydzielonej części społeczeństwa. Było to początkowo wojsko, a później GRU. Stawiane mu były nie tylko cele realne, które jako podkomendny miał zrealizować i realizował, ale i cele wyższe, wręcz utopijne, stale znajdujące się w bliskiej przyszłości. Jeżeli w pewnym momencie postanowił zerwać z tym schematem i na tyle, na ile leży to w możliwościach człowieka, urealnić swoje życie, to z

pewnością jest w stanie oddać te rzeczywiście funkcjonujące mechanizmy, które sprawiają, iż ludzie chcą na przykład podbić świat. Tak jak to już zauważono, na tym właśnie pomysłe opiera się fabuła obu książek. Dzięki tak obranemu celowi, autor może bez problemu rozwinąć problem środków prowadzących do jego realizacji. A jak wiadomo w przypadku utopii, cel uświęca środki. To, co jest „najlepsze” dla świata, wymaga zapłacenia każdej ceny. Trzeba jednakże pamiętać, iż jakkolwiek nierozsądnie to zabrzmie, to jednak Józef Stalin właśnie do tego dążył, a opisane przez autora środki nie są jedynie wytworem fantazji. Po raz kolejny zatem można w twórczości Suworowa zauważyć wyraźne cechy antyutopii.

BIBLIOGRAFIA:

1. J.L. Baker *Odkrycia i wyprawy geograficzne*. Warszawa 1959.
2. P. Barry *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. Manchester 2002.
3. J. Beecher *Charles Fourier: The Visionary and His World*. Berkeley, Los Angeles, London 1986.
4. J. Kowalczyk *Tomasz More i jego utopia*, w: *Studenckie Zeszyty Naukowe* 5/8, Lublin 2002, s. 39-43.
5. L.T. Sargent *Utopianism: A very short introduction*. Oxford 2010.
6. W. Suworow *Kontrola*. Warszawa 1996.
7. W. Suworow *Żołnierze wolności*. 1990.
8. J. Szacki *Spotkania z utopią*. Warszawa 2000.
9. H. Uhlig *Jedwabny szlak*. Katowice 2007.

Konkludując dochodzimy do wniosku iż ze względu na wybrane pozycje z twórczości Wiktora Suworowa, możemy zaliczyć go do pisarzy antyutopijnych, z tym zastrzeżeniem, że opinia ta nie dotyczy jest książek historycznych. Mimo wielu różnic odnajdujemy przynajmniej jedną cechę, która jest wspólna dla wszystkich książek autorstwa Wiktora Suworowa. Są one mianowicie ostrzeżeniem, których jak wiemy nigdy za wiele.

ЯВИЩЕ ТРАДИЦІЙ В ТЕАТРАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ

Матвєєва Катерина Вікторівна

*аспірантка Київського національного університету
культури і мистецтв*

katrinam@ua.fm

Науковий керівник -

*проректор з науково-методичної роботи,
д. філос. наук, проф. Гуменюк Т. К.*

Минуле і майбутнє завжди знаходиться у зв'язку з сьогоденням, і український драматичний театр є одним із проявів такого зв'язку. Традиції, що живуть в театрі являють собою спосіб збереження і розвитку національної культури. Розглядаючи традиції в театральній культурі, перш за все, постає питання – «Що ж є культурною традицією»? І для відповіді на це важливе питання, пропонуємо розглянути поняття «традиція» саме в культурологічному вимірі, що надають відомі науковці, словники-довідники і наукові видання України та зарубіжжя.

Вчені різних гуманітарних і суспільних наук — культурології, філософії, соціології, етнографії, антропології тощо, на протязі історичного і культурного розвитку людства надавали поняттю «традиція» різні дефініції. У «Великому словнику сучасної української мови» знаходимо тлумачення, що традиції - це «передача досвіду, звичаїв, культурних надбань, що склались історично і передаються із покоління в покоління. Звичайна, прийнята норма, манера поведінки, усталені погляди, переконання когось» [2, с.1467].

Проте розглянемо підходи і погляди провідних культурологів і філософів про «традиції» на різних етапах культурної еволюції. Так, французький філософ М. Монтень, англійські філософи Ф. Бекон, Т. Гобс, Дж. Лок, розглядаючи зв'язки суспільства і культури, релігії і науки, питання моралі і права, значення національну мови у розвитку культур, торкалися і теми традицій.

Традицій як наслідування духовних цінностей вивчали Дж. Віко і Й. Гердер, як прояв національної ідентичності Г. Кон. Вперше культурологічний аналіз традицій здійснив Джамбатіста Віко, котрий наголошував, що саме потенціал традицій є фундаментальним способом збереження культурної спадщини, а німецький історик Йоган Гердер вивчаючи культури вважав «традицію головною русійною силою історії та генетичним кодом збереження архаїчних племен і народів, цивілізації, у складі яких перебуває і український» [1, с.9]. Українські традиції — це перш за все, пісні, музичні твори, говірки, казки і приказки - мудрість, що зашифрована у словах, звуках і передається національною мовою із покоління в покоління. Таким чином бачимо важливість національної мови. В народних танцях закладені характерні рухи і поведінка українців, в художній творчості - прагнення до краси і свободи, що відображає світосприйняття і великий творчий потенціал нації. Складні орнаменти відзеркалюють працьовитість і наполегливість українського народу, розуміння світового устрою.

Порівнюючи різні філософії, наведемо погляд американського істо-

рика і філософа Ганса Кона, котрий вважав Гердера першим дослідником, що «визначив людську цивілізацію не в універсальному прояві, а суто в національному, самотньому». Американський вчений досліджував питання націоналізму, що на початку XIX сторіччя визначався як культурний націоналізм, оскільки проявлявся у культивуванні національного духу, в літературних творах, фольклорі, рідній мові та історії. У своїх дослідженнях стосовно традицій, погоджується з Гердером і зазначає, що «люди - це передусім члени національних спільнот, тільки в цій ролі вони можуть бути справжніми творчими особистостями: консолідуючись через національні мови та народні традиції» [1, с.9].

В контексті нашої роботи вважаємо доречним, і навіть необхідним навести поняття «нація», що тлумачить словник Бусела В.Т.: «Нація — конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру» [2, с.744].

Ерік Гобсбаум зазначає, що метою і особливістю традицій, в тому числі й новостворених є саме незмінність. У свою чергу, звичай не може залишатись незмінним, оскільки умови життя в суспільстві, як і світ взагалі, трансформуються. Тому вміння передавати традиції, народну мудрість і визначала існування нації, в найбільшому ступені мовою, а традиційний український театр є не тільки видовищним, а й розмовним жанром. В такий спосіб країна розвивається і національна культура зберігається, що можна прослідкувати на яскравому прикладі українського драматичного театру.

На нашу думку, в театральній культурі можна розглядати традиції з декількох сторін:

1. Українські народні традиції як збереження автентичності, що використовують режисери безпосередньо у сценографії вистав — приказки, говірки, національний одяг, пісні й танці, що є своєрідною формулою традиційного українського театру;

2. Інноваційні рішення, котрі можуть призвести до нових традицій, наприклад сукупність новітніх технологій і традиційного українського театру. Так, в Києві у 2016 році функціонував перший «Голографічний театр доповненої реальності» «Visual Fusion». «Натхненна гра акторів та захоплюючі сюжети, втілені в неповторних режисерських рішеннях, гармонійно поєднані з технологіями доповненої реальності – голографіями, відео-ефектами, фізичними та інтерактивними елементами взаємодії вистави та глядача» [3]. До того ж цифрові технології театру використовують і для комунікації з глядачем. Тож вбачаємо, що вплив сучасних новітніх технологій може сформувані нові традиції в театрі, зокрема цифрові;

3. Традиції, які утворювались, формувались на протязі історичного розвитку професійного українського театру. Такими можемо вважати репертуар, методики викладання акторської майстерності, акторські династії, режисерські підходи, сценографія, використання гриму, костюмів, правила поведінки в театрі та інші чинники, що передаються із покоління в покоління, завдяки чому й зберігається унікальність традиційного українського театру. Акторські династії або «родинні театральні традиції» також можна додати до переліку різних видів традицій театру.

Тобто, театр є живим організмом, що фіксує і відображує на сцені зміни, котрі відбуваються в сучасному суспільстві. Змінюється не тільки

постать актора - стиль, поведінка, рухи, а й хореографічні постановки. Традиційні вистави поєднуються із сучасними новітніми технологіями, таким чином театральна культура залишається актуальною як для «досвідченого» глядача, так і для молодого покоління. В такий спосіб через театр відбувається збереження національної культурної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабушка В. А., Яремченко В.Д. Деякі аспекти досліджень поняття «традиція» в структурі соціально – культурної сфери. Культура України. Випуск 62. 2018, с. 7 – 20.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – VIII, 1728с.
3. Перший голографічний театр доповненої реальності Visual Fusion URL: <https://cutt.ly/mj2ego9> (дата звернення: 24.01.2020).

УКРАЇНСЬКИЙ РОМАНС У СУЧАСНОМУ БАНДУРНОМУ ВИКОНАВСТВІ СВІТЛАНИ МИРВОДИ

Марцинюк Ганна Вавілонівна

студентка I курсу ОС «Магістр»

Київського національного університету культури і мистецтва

anna.martsyniuk@gmail.com

Науковий керівник:

кандидат мистецтвознавства, професор

Брояко Надія Богданівна

Ключові слова: романс, академічне бандурне виконавство, вокально-інструментальна інтерпретація.

Стрімкі інформаційні потоки суспільного життя в Україні у ХХ столітті, прагнення людини оволодіти новими знаннями та вміннями в різних сферах культури та мистецтва вступають у конфлікт із обмеженістю часових меж художнього сприйняття, що примушує максимально концентрувати увагу дослідників на обсязі інформації в невеликих форматах. Це істотно підвищує соціально-практичну значущість і культурно-естетичну цінність малих жанрів у мистецтві, зокрема, музичному.

Український романс посідає помітне місце у мистецькій скарбниці народів. Він є переконливим свідченням високої вокальної культури як синтезу поезії, музики і виконавства. Виростаючи з ліричної народної пісні, романс поступово набирав ознак самостійного жанру, якому притаманна підкреслено індивідуалізована образно-сміслова взаємозумовленість слова і музики, некуплетна форма, широкий міжжанровий зв'язок, зокрема, використання принципів, запозичених в оперній драматургії і творах інструментальної музики.

У сучасному бандурному виконавстві ХХ століття український романс, його виконавська семантика стали предметом дослідження багатьох науковців у царині мистецтвознавства. Незважаючи на достатньо сталий

дослідницький інтерес до української пісенної скарбниці, теоретичні проблеми цього жанру ще не отримали системно-комплексного висвітлення. Це і зумовило мету запропонованого дослідження – на прикладі репертуару народної артистки України Світлани Мирводи простежити вокально-інструментальні особливості бандурного виконавства, спрямованого на розквіт українського романсу.

На романсовій творчості народної артистки України Світлани Мирводи можна простежити не лише еволюцію індивідуального стилю співачки, а й провідні тенденції розвитку українського романсу. Творче переосмислення народного і професійного, нові цікаві знахідки виконавської майстерності Світлани Мирводи суттєво трансформуються і набувають нових семантичних функцій, з якими процес стилістичної взаємодії жанру та стилю особливо важливий, оскільки «вірш з музикою» виникає в результаті стильової індивідуалізації жанру романсу. Виконавська стилістика являє собою самостійну знакову систему, що має не тільки свій власний змістовий (інформаційний) обсяг, але й свій тип набування, розширення семантичних функцій, свої способи упорядкування значень. Умовність виконавської мови (коли виконавець отримує право «говорити» «свою» мовою) визначається тим, що вже її структурні елементи, зовнішня форма є функціонально значущими, тобто інформативно насиченими. Всі аспекти виконавської практики є значимими як вхідні в цілісну систему виконавського становлення (розвитку) музики. Тому можна говорити про особливі виконавські стилістичні конвенції у музичній практиці Світлани Мирводи, яка, поєднуючи супровід різних інструментів: бандури, флейти, сопілки, скрипки, саксофону, окарини, а також електронної музики виконує народні та естрадні пісні, старовинні та сучасні українські романси. Основою творчості Світлана Мирвода вважає народний мелос, глибину народної пісні, без яких не може існувати гарна сучасна українська пісня. Проте співачка не відкидає і прогресивні тенденції, технічні досягнення, іде в ногу з музичною модою.

Романсу властивий ряд жанрових ознак, якими він відрізняється від інших пісень літературного походження. Одна з основних — манера виконання. На відміну від інших ліричних творів, які формою побудови строфи і мелодикою придатні для виконання хором без музичного супроводу (що дає змогу виконувати їх не лише як застільні пісні, а й у повсякденному побуті), романс є більш витонченим видом мистецтва щодо виконання та умов побутування. Якщо у виконанні гуртових пісень може брати участь кожен, хто хоч трохи володіє голосом (для цього не обов'язково мати особливі музичні здібності), то виконання романсу передбачає ряд умов. Обов'язковість інструментального супроводу (на гітарі, фортепіано, бандурі, арфі, скрипці та ін.), значно складніша побудова строфи, а також характерна кантилена наспівна мелодія вимагає певної професійної підготовки.

Більшість вчених сходяться на думці, що важко провести чітку межу між звичайною піснею літературного походження і піснею-романсом. Однак це твердження стосується періоду виникнення і становлення романсу, а вже з другої половини 18—19 ст. він починає все більше виокремлюватися у жанровий різновид з певними ознаками змісту і форми, які дозволяють говорити про пісню-романс як про самостійний жанр.

Світлана Мирвода виконує пісні на вірші багатьох, відомих та зов-

сім молодих авторів, серед яких – В. Крищенко, С. Галябарда, М. Луків, С. Шевченко, О. Білаш, Ю. Тітов, В. Кияниця, С. Лясота та ін. У її репертуарі є романси з цікавою історією. Наприклад, «Грона акацій» із кінофільму «Дні Турбінних» (за М. Булгаковим), вона співає у перекладі українською Петра Бойка. Але існує версія, що подібний романс побутував як міський український романс, і є поетична його першооснова. А для фільму була створена російськомовна версія. З цього приводу варто зазначити, що стійка ритміка й особливості поетичної будови, ускладнення метричності, у свою чергу, зумовлюють специфіку музичної структури романсу. Народні пісні, що виникали у селянському середовищі, відзначаються вільною метро-ритмікою, а романси як жанр міського побуту, створені на основі літературних текстів людьми з певною музичною підготовкою, відзначаються особливостями ритміки та інтонаціями мелодики. Вони характеризуються стійкою тональністю, вишуканою гармонією, різноманітністю структурних форм. Мелодія підкреслює зміст твору, передає загальний настрій, доповнює художньо-емоційний образ. Музичний міський побут і професійна концертна практика вплинули на розвиток музичних жанрових різновидів, серед яких у Світлани Мирводи яскраво простежуються ліричні романси «Люби мене» (слова і музика С. Мирводи), «Жоржиновий романс» на вірш Юрія Тітова і музику Віталія Кияниці та чимало інших, а також нові романси про події на Сході.

Отже, музичний жанр романсу – це виконавський феномен, який виявляє взаємозв'язок історичних, жанрово-стильових та виконавських факторів. Визначальним у виділенні романсу як жанрової форми, на нашу думку, є його структурно-семантичні можливості як камерно-вокального циклу. Маючи досить тривалу історію (близько чотирьох століть), український романс інтенсивно еволюціонує. Він постійно розвивається, оновлюється, продовжуючи жити і як жанр професійної літературної творчості, і як жанр народнопісенний. У формі побутування він вийшов далеко за межі концертних залів, сягнувши міжнародних фестивалів світового рівня.

У популяризації українського романсу чітко простежується значний внесок Світлани Мирводи, для виконавської майстерності якої характерні деталізованість і психологічна поглибленість прийомів, монологічність вокального плану, що підкреслює здатність співачки спиратися на широкий спектр професійних якостей. Починаючи як сольна співачка, Світлана Мирвода сьогодні відома як естрадна виконавиця, камерна співачка. Поєднуючи різні інструменти: бандуру, флейту, сопілку, скрипку, саксофон, окарину, а також електронну музику, співачка виконує народні та естрадні пісні, старовинні та сучасні українські романси. Інтенсивний процес подальших пошуків Світлани Мирводи поставив на новий рівень проблеми професіоналізму: композиторської майстерності, виконавської культури.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Булат Т. Український романс. : навч. посібник / Т. Булат.– К.: Наук. думка, 1979. – 320 с.
2. Капустянська Наталія. Культура Світлани Мирводи: Бандура – це моє єство. / Україна молода. – 10.11.2016. // umoloda.kyiv.ua > number.
3. Корнєєва Мирослава. Романс душі дарує крила. / <http://volyniany.org.ua/2020/09/24>.
4. Коскін Володимир. Світлана Мирвода: Позитивне ставлення до життя – основа мистецтва. // [Vox | Музичні новини » Світлана Мирвода: Позитивне ...www.vox.com.ua > data

› music › 2011/09/19 › svitlan...

5. Львівська міська рада: <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/12097-zavtra-u-lvovi-vidbudetsa-koncert-svitlani-mirvodi>.

6. Мирвода Світлана «Душа співає» у Києві. // kontramarka.ua › Концерти.

7. Мирвода Світлана: «Комплекс страуса» – не для справжнього артиста, художника, музиканта» / Люціна Хворост. / П'ятниця, 20 лютого 2015, 16:09/ <https://varta.kharkov.ua/articles/1105476>

8. Мисткині: творчість як осягнення світобудови – Повага // povaha.org.ua › mystkyni-tvorchist-yak-osyahnennya-s...

9. Романс // Українська мала енциклопедія: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький. — Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. — Буенос-Айрес, 1964. — Т. 7, кн. XIII : Літери Риз — Се. — С. 1628. — 1000 екз.

10. Романс // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2 : М — Я. — С. 349-350.

11. Романс // Лексикон загального та порівняльного літературознавства. — Чернівці: Золоті литаври / голова ред. А. Волков. — 2001. — С. 497. — 634 с.

12. Срібнянська Наталка. «Жоржинові» романи Світлани Мирводи. / Всеукраїнська газета «Справи сімейні».- 12.11.2016. / familytimes.com.ua › kultura › zhorzhinovi-romansi-sv...

ПОДІЄВА КУЛЬТУРА В КОНЦЕПЦІЯХ ІДЕАЛЬНОГО МІСТА

Федорова Марина В'ячеславівна,

магістрантка Київського національного університету

культури і мистецтв,

fedorova.maryna.via@gmail.com

Науковий керівник -

доктор культурології, професор КНУКіМ Петрова І.В.

У науковій спільноті популярності набуває багатоаспектна проблематика вивчення міських свят, культурної урбаністики малих міст, семіотики міського ландшафту, профанного та сакрального у подієвій культурі. Сучасні дослідження, присвячені функціонуванню та розвитку малих міст, відображають динаміку подієвої культури у всьому її багатоманітті, змістовому розмаїтті локусів міських свят, тенденцій та проблем їхнього розвитку. На здійснення нашого дослідження вплинули наукові праці Л. Мамфорда, Ч. Лендрі, Р. Флориди, С. Сассен, Д. Гарві, у яких розкриваються питання функціонування та розвитку «ідеального» міста, можливості збереження його самоідентифікації й самобутності.

Подієва культура в ідеальному місті Л. Мамфорда. Дослідник переконаний у тому, що місто уособлює у собі концентрацію влади та культуру спільноти; він виникає із соціальних потреб індивіда та колективних устремлінь його мешканців, тому в ньому створено можливості для олюднення природного середовища та натуралізації культурної спадщини. Л. Мамфорд доводить, що місто не можна розглядати лише у контексті його матеріальної чи фізичної структури, військової, економічної чи політичної сили. Важливішими є його соціальні та культурні аспекти, які регулюють механізми передачі культурної спадщини та організацію повсякденного

життя міського мешканця. Для Л. Мамфорда ідеальним містом є таке, у якому створено доброзичливе соціальне середовище та забезпечено інтенсивність соціально-культурних взаємодій. Вчений підтримує концепцію «міста-саду» Е. Хауарда, яка полягала у поєднанні переваг міста (міського способу життя) та селища (природи й простору); наявності землі сільсько-господарського призначення навколо міста; робочої інфраструктури недалеко від місця проживання; наявності значної кількості зелені (парків, майданчиків для дітей, прогулянкових алей тощо); відпрацьованого механізму політичної та соціальної активності громади у житті міста. Лише в такому місті відчуватиметься атмосфера культуротворчості, адже «там, де ці відчуття відсутні – а це часто трапляється у шаленому колообігу нашої механізованої, знеособленої культури мегалополісів, – взаємозв'язки людей настільки слабшають, що єдність людського суспільства здатна утримати лише дуже потужна зовнішня регламентація» [6].

Подієва культура в креативному місті Ч. Лендрі. Зважаючи на тематику нашого дослідження, видається корисним проаналізувати концепцію креативного міста, що розробляється Ч. Лендрі, основу якої складають культура, культурна спадщина та культурні ресурси. Обов'язковими передумовами, що сприяють творенню креативного міста, британський дослідник називає здатність аналізувати й розуміти бажання та прагнення містян; стимулювати людський потенціал та мотивувати жителів міста до творення міського простору; використовувати потенціал міської території для усталення здорового способу життя; вміти стратегічно планувати; підтримувати громадські ініціативи та формувати лідерство тощо. Неабияку увагу Ч. Лендрі приділяє культурним та креативним ресурсам, а також «святковій атмосфері» міста, завдяки яким не просто розкриваються можливості містян для вирішення наявних проблем, але й життя міського населення стає більш якісним та комфортним. Мистецтво розвитку міста – у правильному використанні культурних ресурсів, завдяки чому формуються «базові цінності міста», тоді як креативність – це «метод експлуатації та відновлення цих ресурсів» [5, С.30-31].

Культурні ресурси – це вміння та таланти містян, символічна та творча діяльність, ремісницька і промислова продукція, виконавські та візуальні мистецтва, сервісні послуги й події. Такий підхід дозволяє сприймати місто (передусім – мале місто) як не статичне, а змінне, живий організм, із своєю індивідуальністю, емоціями, силами й слабкостями, своїми «кольорами, запахами, образним рядом», «контури якого формуються реалізованими проєктами», тобто, закладами культури, архітектурними спорудами, активністю його жителів [5, С.31]. Завданням представників влади є виявлення цих культурних можливостей, управління культурними ресурсами та їхня експлуатація як основоположних в міському плануванні. «Сприйняття перспектив міста через призму культури має формувати систему координат для планування міського життя, економічного та соціального розвитку» [5, С. 31]. За такого підходу будь-яке мале місто матиме свою унікальність та самобутність. По суті, йдеться про подієву культуру, яка творить імідж міста, зміцнюючи Фрейбург як екомісто, Новий Орлеан – як центр блюзу, Хей-он-Уай – як центр улюблених книги, а Кеві – як ісландську Рів'єру.

Подієва культура в креативному екомісті Р. Флориди. У працях Р. Флориди аналізуються міські процеси, що ґрунтуються на ефективному

функціонуванні креативного класу, зусилля якого й роблять місто «толерантним, розмаїтим, відкритим до креативності» [9, С.8]. ХХІ ст., характеризуючись потужним розвитком креативного класу, сприяє позитивній зміні у міському розвитку. Досягнення креативного класу, можливості його розвитку, дозволяють зреалізувати у місті модель трьох «Т», яка безпосередньо забезпечує економічну складову міського розвитку: «технології – талант – толерантність». У такому місті ревіталізація публічного простору відбувається завдяки інвестуванню у соціально-культурні об'єкти – паркові зони та велосипедні доріжки, зручні вулиці та мистецькі споруди, театральні сцени та концерт-холи – наявність яких у місті покращує якість життя містян, робить його комфортнішим і зручнішим, нівелює урбаністичну кризу та «нерівний» урбанізм [10, С.12].

Подієва культура у глобальному місті С. Сассен. С. Сассен, запровадивши поняття «глобальне місто», переконана в тому, що місто сучасності – це місто глобалізаційних і транснаціональних процесів, інформаційних та цифрових технологій, стратегічного простору для реалізації проєктів владних структур та політико-економічних ідеологій, «трансміграції культурних форм та ретериторіалізації «локальних» субкультур». Негативом такого міста є «надмірна кількість великих компаній, які виробляють та продають стандартні товари, послуги та концепції» [1]. Натомість, місто майбутнього – це місто локальних тенденцій і соціально-культурного багатоманіття, постколоніального дискурсу та локальних ідентичностей, глобального капіталу та значущості соціальної політики, безпеки та комфортного проживання для більшості містян. Характер майбутнього міста визначатиметься «множинністю різних культурних контекстів», власною унікальністю, що стане досяжною завдяки «закладам, моді, музиці, культурі» [1]. Щоправда, на шляху до творення такого міста стоять проблеми незахищеності й некомфортності містян, відсутності стратегічного бачення розвитку міста, просторової та соціальної поляризації. Тому, на думку С. Сассен, у місті майбутнього на перший план висуватимуться питання регіональної інфраструктури, інтенсивності культурних та креативних кластерів, а також сфери послуг з метою орієнтації на внутрішній економічний розвиток та створення додаткових робочих місць [7].

Подієва культура у місті соціальної справедливості Д. Гарві. Вчений переконує, що право на місто невіддільне від зв'язків із природою, стилями життя, свободою творчості, тими соціальними та естетичними цінностями, до встановлення яких прагнуть жителі міста. «Право на місто є чимось значно більшим, ніж індивідуальна свобода доступу до міських ресурсів: це право змінювати себе, змінюючи місто» [3]. Право на місто – це право міських мешканців керувати та управляти розвитком міста – від агропромисловості та інфраструктурних проєктів до індустрії культури й освіти. Соціальна та культурна активність громади – це та сила, що здатна подолати ізоляцію депресивного міста, надати йому «іншої форми, ніж та, яку просувають забудовники, підтримувані фінансовим, корпоративним капіталом та місцевим державним апаратом, який дедалі більше мислить в категоріях підприємництва», нівелювати неперервні міські перебудови, здійснювані шляхом «творчого руйнування» [3]. Соціальні характеристики міста формуються не лише транспортними мережами, комунікаційними спорудами, наявністю сільськогосподарських та промислових підприємств, але й по-

стають із «культурного спільного» в місті: культурних практик, культурної спадщини, освітньої індустрії, і ці ресурси стають в сучасному світі доступними для все більшої кількості людей. «Культурне спільне є динамічним і включає як продукт праці, так і засоби для подальшого виробництва. Цей ресурс – не тільки світ, в якому ми живемо, а й мови, які ми створюємо, соціальні практики, які встановлюємо, способи соціальності, які визначають відносини між нами, і так далі» [4].

Отже, подієва культура – це той «спільний ресурс», на який має право кожен мешканець міста; яким він користується у своїй повсякденній діяльності; який творить «соціальний світ міста, середовище спільного проживання для всіх» (за висловленням Гарві). Спільним культурним благом в ідеальному місті мають бути парки, вулиці, не захащені автомобілями, а заповнені локаціями для зустрічей, аматорські театри, розважальні центри та музеї. І саме подієва культура не дозволить «баналізувати» культурний і творчий ресурс через його споживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 100+ ИНТЕРВЬЮ: Сассен С. 2019. URL: <https://forum-100.ru/novosti/100-spikery-saskiya-sassen> (Дата звернення: 03.01.2021).
2. Mumford L. The Culture of Cities. London: Harcourt, Brace & Company, 1970. P. 3-12.
3. Гарві Д. Право на місто. 2015. URL: <https://commons.com.ua/uk/pravo-na-misto> (Дата звернення: 17.12.2020).
4. Гарві Д. Творенняміськогоспільного. 2012. Пер. Н. Онищенко. <https://commons.com.ua/uk/rovasnyuyuchi-krizu> (Дата звернення: 30.11.2020).
5. Лэндри Ч. Креативный город. М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2011. 399с.
6. Мамфорд Л. Миф машины. Техника и развитие человечества. Пер. с англ. М., 2001. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3115> (Дата звернення: 07.01.2021).
7. Сассен С. Глобальные города: постиндустриальные производственные площадки. Прогнозис. 2005. № 4. URL: <http://les-urbanistes.blogspot.com/2009/01/blog-post.html> (Дата звернення: 12.12.2020).
8. Флорида Р. HomoCreativus: як новийкласзавойовуєсвіт. Пер. з англ. М. Яковлева. К.: «Наш формат», 2018. 432 с.
9. Флорида Р. Криза урбанізму. Чомумістароблять нас нещасними. Пер. І. Бондаренко. К.: «Наш формат», 2019. 320 с.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕСТИВАЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

*Порохнюк Діана Володимирівна,
магістрантка КНУКіМ
svit.rock@gmail.com*

*Науковий керівник —
канд. мистецтвознавства, доц. КНУКіМ
Оборська С. В.*

3 березня 2020 року весь світ знаходиться в умовах карантину. Якщо майже для всіх галузей економіки були розроблені компромісні рішення, при яких вони можуть працювати, то фестивальна індустрія зазнала найбільших втрат. Майже всі великі заходи було перенесено на 2021 рік. Деякі взагалі скасовано. Але навіть у такі важкі часи для фестивальної індустрії івентори намагаються знайти вихід, створити можливості для проведення концертів. Зараз ця тема є актуальною для всіх країн. Але для України має особливе значення, адже вітчизняним митцям довелося буквально виборювати право на голос, діалог з владою, пошук компромісів, за яких можливе існування масових заходів.

Метою даної статті є пошук та вивчення можливостей проведення фестивалів та концертів в умовах карантину.

Завданнями статті є вивчити можливості проведення фестивалів та концертів з дотриманням всіх санітарно-гігієнічних умов; визначити плюси та мінуси таких концертів; довести, що існування та розвиток індустрії дозвілля можливе за умов пандемії; визначити шляхи вирішення наявної проблеми.

Загальні умови для проведення заходів:

- заповнення залу не більше, ніж на 50%;
- температурний контроль на вході;
- використання ЗІЗ (маски, респиратори, рукавички тощо);
- забезпечення гостей антисептиком;
- дистанція між глядачами 1,5 метри [4].

За новими правилами в Україні ці вимоги варіюються в залежності від карантинної зони (зелена, жовта, помаранчева, червона).

До речі, в червоній зоні масові заходи заборонені взагалі.

Намагаючись дотримуватися встановлених правил, організатори знайшли наступні рішення для проведення фестивалів та концертів.

Так влітку всі заходи проводились на відкритих майданчиках, де глядачі були розміщені дистанцією півтора метри. Але заходи під відкритим небом неможливо проводити за певних погодних умов, тобто ця форма існування фестивалів та концертів не підходить для холодної пори року.

Із настанням осені шахове розміщення у концертних залах стала головною ідеєю організаторів. При цьому організаторами проводиться температурний скринінг відвідувачів та контроль за використанням масок.

Ще один варіант проведення фестивалів та концертів — так звані «секретні» виступи. Виконавці оголошують у своїх соціальних мережах про

те, що у них запланований виступ в якомусь місті та поступово, за допомогою ребусів, розкривають локацію [2].

Ще більше винахідливим у проведенні лайвів згідно з новими нормами став американський рок-гурт The Flaming Lips. У штаті Оклахома вони виступили у пластикових кулях, при цьому глядачі теж були поміщені в такі кулі. Такий спосіб захисту від вірусу придумав фронтмен гурту Уейн Койн [3].

В Україні теж є свій винахід пов'язаний з проведенням фестивалів та концертів. Так влітку була проведена серія «вертикальних» концертів у Києві в готелі Братислава. Задум організаторів полягала в тому, що глядачі знаходяться на балконах номерів готелю, а сцена з музикантами навпроти, на даху ресторану [6].

Також влітку проводились безпечні авто- концерти. Такий захід передбачає, що глядачі знаходяться в своєму автомобілі (не більше 4 людей в одному), а музиканти на сцені навпроти. Тур таких концертів провів один український рок-гурт [7].

Ще однією альтернативою живих концертів під час карантину стали онлайн виступи. На початку лок-дауну зірки охоче робили трансляції своїх виступів вдома в соціальних мережах, всі охочі могли абсолютно безкоштовно подивитись міні-концерт улюбленого музиканта. Але згодом, коли стало ясно, що вся концертна індустрія стала на тривалу паузу, артисти та їх менеджмент почали намагатися заробляти на таких виступах. Так в США, Європі та навіть в Україні була проведена низка платних онлайн-концертів.

Але усі ці заходи мають низку мінусів: маленька кількість глядачів, низька рентабельність, залежність від погодних умов, нестабільність становища в країні, де постійно змінюються карантинні норми.

Що стосується конкретно фестивалів, то деякі з них теж перейшли в онлайн.

Atlas Weekend, хоча і переніс фестиваль на наступний рік, все ж вирішив провести онлайн-захід в цьому році. Організатори провели «Atlas Weekend days». В рамках проєкту з 7 по 12 липня проходили онлайн-концерти O.Torvald, Бумбокс, Время и Стекло, AlyonaAlyona, Ingret та інші. Також в студії MEGOGO відбувались зустрічі з учасниками фестивалів минулих років. Всі трансляції, які проходили на YouTube, були безкоштовними [1].

Ще один фестиваль, який вирішив перейти в онлайн цього року — Respublica. Однак захід був онлайн лише частково. Доступ до живих виступів все ж вдалося отримати невеликій кількості людей. Незважаючи на масштабну локацію — Кам'янець-Подільська фортеця, організатори змогли дозволити собі лише близько 600 людей на день. Гостями офлайн-концертів стали волонтери, техніки, журналісти, а також вип-гості — митці. В продаж було запущено лише 100 квитків, які могли придбати всі охочі.

Але для тих, хто не потрапив всередину фортеці, була проведена онлайн-трансляції фестивалю. Організатори фестивалю підійшли до цього оригінально: вся трансляція проходила у грі Minecraft. У комп'ютерному світі була точно відтворена сама фортеця, розташування сцен, гримерки, стени громадських організацій та навіть околиці локації [8].

Однією з унікальних атракцій цьогорічного фестивалю були стріми «аватарів». Для цього були залучені гості фестивалю — волонтери, блогери та артисти, які за допомогою онлайн-платформи виконували роль аватарів,

якими могли керувати всі охочі за допомогою голосових команд: аватари пересувались територією фестивалю, фортецею, Старим містом, могли зайти в гримерку або підходити до сцен. Таким чином люди, які знаходились далеко від місця проведення фестивалю отримали ефект максимальної присутності на події.

Стріми аватарів були доступні через Zoom у прямому ефірі на онлайн-платформі фестивалю, а деякі з них було збережено та опубліковано на YouTube-каналі [8].

Унікальним заходом карантину став «Intercity Live Fest». На початку карантину організатори Ю. База та К. Войну вирішили перенести концерти в онлайн. Вони зв'язались з 9 містами України та створили свій фестиваль «Intercity Live 1.0». Задумкою фестивалю було провести пряме включення, живі концерти, з різних міст України: Київ, Дніпро, Київ, Вінниця, Львів, Тернопіль, Одеса, Хмельницький, Рівне, Харків та Чернівці. При цьому за допомогою VR-технологій глядачі могли переміщуватися в потязі Intercity. Це була безперервна онлайн-трансляція на каналі «hromadske», яка продовжилась майже 12 годин. Трансляція включала в себе лайв-виступи гуртів та театральні перформанси, інтерв'ю з культурними діячами та представниками локальних культурних спільнот; трансляція кліпів і відео-презентацій художніх студій, галерей і

концертних майданчиків.

Другий фестиваль пройшов у травні та об'єднав вже 16 міст.

«Intercity Live 3.0» відбувся у липні та об'єднав усі континенти. Організатори залишились в суттєвому мінусі, хоч захід проводився за рахунок пожертв.

При цьому цей фестиваль відіграв важливу роль в українській музичній індустрії. Він об'єднав на своєму майданчику українських митців та регіональних організаторів, що сприяє їх подальшій кооперації [9].

BezViz фестиваль вирішив проблему заборони проведення масових заходів. Сам фестиваль було перенесено на наступний рік, але планувалось зробити так звану pre-party. Захід повинен був проходити на локації фестивалю протягом двох днів з дотриманням всіх санітарних норм. У продажі була лімітована кількість квитків, також прийти на вечірку мали право ті, хто придбав квитки на фестиваль 2020 року. Але за декілька днів до запланованої дати міська влада заборонила проводити масові заходи більше чим на 200 чоловік. Тож організатори зробили закриту вечірку тільки для власників квитків на фестиваль. На заході виступили декілька українських гуртів [5].

Проведення фестивалів під час пандемії — складніше, ніж концертів. По-перше, фестивалі передбачають велику кількість людей. Організаторам фінансово не вигідно проводити такі великі заходи з малою кількістю відвідувачів. По-друге, практично неможливо дотримуватись дистанції на концертах без місць для сидіння. По-третє, дуже складно контролювати використання масок на масштабній території.

Але існування концертної індустрії в умовах карантину дійсно можливе. Є декілька варіантів проведення концертів:

- на відкритому майданчику (тільки в теплу пору року);
- з шахматною розсадкою в сидячому залі;
- «вертикальні» концерти;

- ексклюзивні концерти для вузької аудиторії фанів;
- авто- концерти;
- онлайн-концерти.

При цьому не йде мова про рентабельність проведення таких заходів. Вони проводяться скоріше для PR, підтримки настрою музикантів та прихильників музики у складні часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Atlas Weekend Days. URL: <https://bit.ly/2XOq2KV>
2. Гурт БезОбмежень. URL: <https://bit.ly/3oUOhD5>
3. Концерт у шарах. URL: <https://bit.ly/3bJDLLj>
4. Основні карантинні обмеження, що діють в Україні з 22 червня 2020 року. URL: <https://bit.ly/3bOjGTW>
5. Офіційний сайт фестивалю Безвіз: веб-сайт. URL: <https://bezviz.family/>
6. Перший в світі вертикальний концерт групи Green Gray: стаття. URL: <https://bit.ly/2M3bcgT>
7. Безпечний авто концерт у Івано-Франківську. URL: <https://bit.ly/2XPGQJK>
8. Чого чекати від Respublica в 2020. URL: <https://bit.ly/38U2yKW>
9. Intercity live Eurotrip. URL: <https://bit.ly/3oTdqxT>

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ

*Моргун Вікторія Юрївна,
студентка Київського національного університету
культури і мистецтв
morgunviktoria99@gmail.com
Науковий керівник –
доктор культурології, професор КНУКіМ І. В. Петрова*

Поширення COVID-19 – інфекційної хвороби, що була виявлена в Китаї наприкінці 2019 р. і згодом з неймовірною швидкістю перетворилась на пандемію – стало потужним непередбачуваним викликом для усього світу. Вірус зачепив не лише наші легені, а й усі сфери людської життєдіяльності. Відбулась справжня революція цінностей та зміна парадигми, до якої ми зовсім не були готові. Світ навколо змінився, і як результат, суттєво змінилась й подієва культура, в основі якої лежить івент, як інструмент творення сучасної культури у різних її сферах: мистецтві, освіті, науці, політиці, бізнесі. А отже за своєю суттю подієва культура передбачає багато міжособистісної та масової комунікації, що в карантинних умовах стало неможливим. Саме тому сфера креативних індустрій в цілому, та індустрія організації подій зокрема, у цій ситуації постраждала чи не найбільше [1, с. 17–18].

В Україні COVID-19 було зафіксовано 3 березня 2020 р., коли офіційно підтвердився перший випадок хвороби у Чернівецькій області. З 12 березня 2020 р. на усій території України було запроваджено жорсткий карантин (постанова КМУ №211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 р.). Результатом та-

кого рішення стало призупинення транспортного сполучення, закриття усіх розважальних закладів, закладів громадського харчування, переведення шкіл та університетів на дистанційне навчання та ряд інших обмежень. Але найголовнішим фактором впливу на подієву культуру в цих умовах стало введення тотальної заборони на проведення будь-яких офлайн-заходів. Тобто, галузь організації подій, раптово втратила можливість на провадження своєї основної діяльності та залишилась без будь-якої змоги заробляти. Більшість івент-агенцій були змушені переходити на дистанційну роботу, тестувати нові формати, працювати в суміжних бізнесах, тільки щоб «втриматись на плаву», адже вітчизняних івент-агенцій, які б мали потужні фінансові інвестиції, виявилася мізерна кількість. За таких непередбачуваних обставин івент-індустрія на декілька тижнів завмерла, не маючи належного плану дій та розуміння того, в якому напрямку рухатися далі [2].

В Україні та світі було скасовано, перенесено або адаптовано в онлайн-формат безліч подій. Серед них:

- «Coachella» – щорічний музичний фестиваль, що проводиться у квітні в м. Індіо (Каліфорнія, США). Через пандемію COVID-19 подію спочатку було перенесено на жовтень 2020 р., а згодом й зовсім скасовано. Про скасування фестивалю 11-го червня 2020 р. у своєму твіттері повідомив співробітник Департаменту охорони здоров'я округу Ріверсайд, доктор Кермерон Кайзер. Він поширив офіційну заяву та додав, що прийняття такого рішення було достатньо складним, адже скасування фестивалю обов'язково вплине на багатьох людей, проте здоров'я спільноти – головний пріоритет. Варто зауважити, що вплив і справді від фестивалю був значним, адже становив значну частину надходжень до бюджету регіону, де проводився. Наприклад, «Coachella» щороку відвідують сотні тисяч людей, залишаючи в місцевих бізнесах (магазинах, готелях, ресторанах) чималі гроші, тим самим створюючи стабільну економічну ситуацію в регіоні. Саме тому відміна фестивалю стала потрясінням не лише для його організаторів, а й для багатьох місцевих жителів [3];

- «Korea Times Music Festival» – музичний фестиваль корейської музики – щороку проводиться у Лос-Анджелесі (Каліфорнія, США). Подія повинна була відбутись у квітні 2020 р., проте, через обмеженість поїздок до азійського регіону, організатори фестивалю відклали його проведення на невизначений термін;

- «Burning Man» – фестиваль незалежного мистецтва та музики, що проводиться у пустелі Блек-Рок (Невада, США), довелось також скасувати. Щоправда, організатори наважились на експеримент та провели подію в онлайн-форматі. На інтернет-сторінці організатори фестивалю обґрунтували таку спробу як один із варіантів, що дозволить частково покрити фінансові потреби проекту й зберегти культуру «Burning Man» живою та процвітаючою в такій нелегкій для усіх час. Організатори також наголошили, що прагнуть компенсувати кошти за квитки тим, хто цього потребує, та все ж будуть широкі раді, якщо громадськість знайде можливість підтримати фестиваль збереженням раніше придбаних квитків або благодійними пожертвами у вигляді донатів [4];

Цей список можна продовжувати ще десятками масштабних світових подій та тисячами локальних фестивалів, концертів, форумів та інших заходів, організатори яких були змушені або скасовувати подію, або шукати

нові формати, які б враховували усі затверджені обмеження в зв'язку з пандемією COVID-19 на конкретній території (місті, країні) та в конкретний проміжок часу.

Серед українських івентів також не обійшлося без скасування. Літній музичний фестивальний сезон 2020 р. фактично було відмінено. Найбільші музичні фестивалі України, такі як «Atlas Weekend» (м. Київ), «ZaxidFest» (Львівська обл.), «Uparк» (м. Київ), «Бандерштат» (Волинська обл.), «Файне місто» (м. Тернопіль), «Jazz Koktebel» (Одеська обл.) та «Leopolis Jazz Fest» (м. Львів), не відбулись, принаймні у звичному для нас офлайн-форматі. Скасованими та перенесеними в онлайн стали також багато літературних та мистецьких фестивалів: «Книжковий Арсенал» (м. Київ), «Форум видавців» (м. Львів) «Мистецький фестиваль «І» (м. Тернопіль) та інші.

Багатьом українським артистам довелося відмовитися від раніше запланованих гастрольних турів та концертів. Зазнав змін масштабний тур «Hello 2020» гурту «Антитіла», дати для українських міст було перенесено, а низку європейських концертів скасовано. Так, на початку карантину лише співачка Тіна Кароль перенесла 19 своїх подій. Було також перенесено «Вечір прем'єр з Катериною Осадчою», що мав відбуватися 29 і 30 березня у Палаці «Україна». На більшість з цих та на інші скасовані події квитки вже було продано, тому музиканти та продюсери замість своєї професійної діяльності, раптово перетворилися в менеджерів з вирішення кризових ситуацій.

Масове скасування подій призвело до масштабних фінансових втрат, безліч компаній були змушені відправити своїх працівників у відпустку за власний рахунок або ж і зовсім звільнити. За словами міністра культури та інформаційної політики України О. Ткаченка на IV Міжнародному форумі «Креативна Україна», у зв'язку з пандемією COVID-19 та запровадженням карантинних заходів креативна індустрія України втратила 3 мільярди доларів, що становить 2% ВВП та 300 000 робочих місць. Він також зазначив, що, якщо ситуація продовжуватиметься, то протягом найближчих 5 років Україну чекає невтішна перспектива у вигляді втрати 10% ВВП або втрата 30% робочих місць у галузі креативних індустрій [5].

Нагадаємо, що у сферу креативних індустрій в Україні залучено близько 250 000 людей – артисти, музиканти, актори, режисери, балетмейстери, івент-менеджери, декоратори, технічні підрядники, квиткові оператори та ще ряд професіоналів, тісно пов'язаних із організацією та проведенням масових заходів [6].

Маємо водночас зазначити, що хоча криза, спричинена пандемією коронавірусу, стала величезним потрясінням для індустрії подій, ми спостерігаємо й деякі позитивні тенденції. По-перше, нарешті представники індустрії офіційно об'єдналися та почали активно комунікувати з державою щодо врегулювання та розвитку подієвої індустрії у правовому полі. Так у травні 2020 р. було проведено загальноукраїнську акцію-перформанс «Стоп культурний карантин», до якої долучилися активісти з 25-ти міст України. А в червні було зареєстровано «Українську музичну профспілку», ідея створення якої існувала давно, та гостра потреба у цьому виникла саме через введення карантину, коли вся музична індустрія зупинила свою діяльність на невизначений термін. По-друге, на загальнодержавному рівні було визнано існування подієвої індустрії, її активний розвиток та нагальність

грунтового законодавчого врегулювання [7].

У багатьох країнах світу креативний бізнес давно визнаний одним з найперспективніших, тому уряди вкладають багато зусиль та ресурсів для його розвитку, в Україні ж поки що дане питання відкрите. Тому, якщо подібна комунікація і співробітництво матимуть розвиток, в майбутньому це може призвести до позитивних тенденцій у сфері вітчизняної креативної економіки.

Окрім цього, ми вважаємо, що в теперішніх умовах, подієва культура має чудову можливість стати більш екологічною та інклюзивною. Адже, з застосуванням онлайн-інструментів для організації подій, що стали широко застосовуватись саме під впливом пандемії, можна не лише суттєво економити ресурси планети, а й робити той чи інший культурний продукт доступним для більшої кількості людей, залучаючи тих, хто раніше, з певних причин, не міг ним скористатись, наприклад – людей з інвалідністю, батьків з немовлятами тощо. Такі тенденції здатні перевести подієву культуру на новий рівень з точки зору усвідомленості та доступності і, як результат, призвести до неминучих позитивних змін у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенюк О. Б. Подієва культура: нове чи давно забуте старе? *Філософія подієвої культури: теорія та практика* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26–27 берез. 2020 р. Київ: КНУКіМ, 2020. С. 17–18. URL: <https://bit.ly/2Yb8hrj> (дата звернення: 18.01.2021).
2. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211. URL: <https://bit.ly/3og98Qi> (дата звернення: 12.12.2020).
3. Kaiser C. [Dr. Cameron Kaiser][«County officials have been in contact with Goldenvoice, which operates both the Coachella Valley Music and Arts Festival and Stagecoach Festival 2020».] Twitter. URL: <https://twitter.com/RivCoDoc/status/1270873016986144770> (дата звернення: 14.12.2020).
4. The Burning Man Multiverse in 2020. URL: <https://bit.ly/3a2rWxm> (дата звернення: 14.12.2020).
5. Міжнародний форум «Креативна Україна», день 1. URL: <https://bit.ly/3c5Z8Xd> (дата звернення: 22.11.2020).
6. Вінниця стала частиною всеукраїнського перформансу. URL: <https://bit.ly/2M4NWPY> (дата звернення: 15.12.2020).
7. Стоп культурний карантин: сотні прожекторів освічують небо над містами. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/05/12/7251393/> (дата звернення: 15.12.2020).

**МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ У ПРОСТОРІ ІСТОРИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

ЗАРУБІЖНЕ УКРАЇНСТВО, ОСВІТНЯ ДІАСПОРОЛОГІЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (УВУ): ЮВІЛЕЙНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ ДИСКУРСИ

Ціватий Вячеслав Григорович,
кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
доцент кафедри історії світового українства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
tsivatyi@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-1505-7483>

Проголошення незалежності України в 1991 році стало відправною точкою для державного та національного відродження держави. Одним із найважливіших елементів цього інституційного процесу була культурна складова, а саме формування національної самобутності, усвідомлення унікальності свого історичного шляху та збереження багатомірової спадщини минулих поколінь. Невід'ємну частину культурного та іміджевого спадку, що проливає світло на історію країни, суспільства та окремих особистостей становлять саме архівні джерела та історичні традиції українців, зокрема – української діаспори [1, с. 66-75]. В умовах поліцентричного глобалізованого світу ХХІ століття більшість держав світу перейшла до інституціональної модернізації своїх освітніх систем і зовнішньополітичних моделей [2, с. 26-29].

На сьогодні, Український вільний університет (УВУ, м. Мюнхен) є одним із провідних європейських закладів вищої освіти та інституціональним освітнім і науковим осередком, який єднає й згуртовує навколо себе закордонне українство. Таким Університет був від початку своїх інституціональних витоків. Візія та мета університету з 1921 року – це якнайширше залучення до університетського навчання української молоді і, загалом, розвиток науки [3].

Заснований у Відні, восени 1921 року університет переїхав до Праги, розгорнув багатогранну педагогічну, науково-дослідну й видавничу діяльність. Унаслідок воєнних подій в 1945 році більшість професорів і студентів були змушені залишити Прагу. Восени 1945 року у Мюнхені починається третій період інституціональної історії УВУ (після віденського та празького) існування Українського вільного університету. Він вистояв попри всі труднощі, що траплялися впродовж століття на чужині, і сьогодні це єдиний у світі вищий навчальний заклад поза межами України з українською метою навчання.

Ідея створити український університет належала Союзу українських журналістів і письменників, який, попри труднощі, фінансував заклад. Підтримали цю ініціативу голова Української Народної Республіки (УНР), професор Михайло Грушевський і професор історії літератури Олександр Колесса, який був першим ректором УВУ. Український вільний університет має свої освітньо-наукові традиції щодо співробітництва із українськими закладами вищої освіти (ЗВО).

1950 року Баварське міністерство освіти визнало дипломи магістра, доктора та багілітованого доктора Українського вільного університету (УВУ). Україна визнала правочинність дипломів УВУ вже після отримання незалежності, у 1992 році. У 90-х роках загалом формуються зв'язки між університетом та Україною: УВУ став партнером з науково-дослідними інститутами НАН України та українськими ВНЗ – Львівським та Прикарпатським університетами, Києво-Могилянською академією, Українським католицьким університетом. Спільно вони проводять наукові конференції та семінари. Для прикладу можна згадати і про ефективне співробітництво УВУ з Дипломатичною академією України при МЗС України у період 1998-2000 років, зокрема із кафедрою зовнішньої політики та міжнародного права, очолюваною проф. Л.С. Тупчієнко. А на сьогодні є в Україні нова інституція – кафедра історії світового українства, очолювана проф. В.І. Сергійчуком, яка у ХХІ столітті має освітньо-науковий потенціал, щоб стати такою інституціональною платформою для реалізації спільних проєктів УВУ і КНУ імені Тараса Шевченка у сфері науки і освіти.

Студенти освітньої програми «Практична (публічна) історія» і «Світове українство у цивілізаційному поступі» КНУ імені Тараса Шевченка та майбутні доктори філософії в галузі історичних наук з великим інтересом мали б можливість долучитися до вивчення історичних джерел, які зберігаються в УВУ. Серед важливих документів архіву цієї інституції, які цікавлять українських дослідників, варто назвати – Фонд історика і етнографа Вадима Щербаківського, Фонд історикині й дослідниці Південної України Наталії Полонської-Василенко, Фонд науковця й психолога Володимира Яніва та ін. А також – фонди організаційного архіву, як то Центрального представництва української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН), Спільки Української Молоді (СУМ), Союзу українських студентів у Німеччині (СУСН) та багато інших оригінальних архівних документів УВУ.

100-річчя Українського вільного університету (УВУ), яке ми святкуємо 17 січня 2021 року, є знаменною датою і підводить підсумок інституціонального розвитку цього шанованого освітнього закладу у ХХ столітті [3]. На всіх етапах своєї діяльності УВУ реалізував свою головну установчу головну мету. Адже створений українською інтелігенцією в еміграції, Український вільний університет став науковою та освітньою інституцією для української діаспори, яка не хотіла втратити свою ідентичність.

Змінюючи три європейські міста (Відень – Прага – Мюнхен) та інституціонально відбудувавшись у повоєнному Мюнхені практично з нуля, УВУ об'єднав навколо себе багатьох провідних українських вчених ХХ століття. Університет і в ХХІ столітті залишається одним із провідних центрів знань про Україну в Європі й місцем, де навчання й науки дослідження вільні від політичного впливу та політичної заангажованості. Уже майже сто років існує університет, до якого з'їжджаються дослідники з усього світу, щоб вивчати україністику й працювати з рукописами та виданнями, яких не знайти в іншому архіві або бібліотеці. Тут зберігають цінні історичні матеріали та підтримують зв'язки з діаспорою. Український вільний університет у Мюнхені – це єдиний Університет з українською мовою викладання поза межами України та один з найважливіших центрів україністики у світі [3].

Серед головних особливостей і важливих підсумків столітнього інституціонального розвитку, інституціональної історії Українського віль-

ного університету (УВУ), через інтерполяцію з України, варто відзначити наступне:

1. До розпаду СРСР Український вільний університет у Мюнхені був одним з небагатьох осередків у світі, де зберігалася українська культурна спадщина та важливі історичні документи. Внаслідок нової хвилі повоєнної міграції і втеч від переслідувань радянського режиму сюди приїздили науковці саме із території України.

2. Якщо ви називаєте «Український університет», то це не тільки «університет, який належить українцям», але також «університет, в якому викладається українською мовою». Якщо ви берете «вільний» – ну чому ж він вільний? Дуже просте пояснення: вільний через те, що наука, якою займаються в цьому університеті, не піддається впливам політичним.

3. Єдиний в Європі заклад освіти, де галузь гуманітарних знань, орієнтована на вивчення економічної, політичної, соціальної, культурної, історичної проблематики України, а також життя української діаспори за кордоном.

4. Український вільний університет (УВУ) як інституція (установа) є знакомим не лише для Німеччини, а й для України.

5. УВУ є важливою освітньою і науковою інституцією для українсько-німецьких відносин і Україні цінно мати та підтримувати таку інституцію. Важливо, щоб Університет зробили відомішим, щоб молоді люди також отримували більше можливостей. Шляхом міжуніверситетського співробітництва Ми можемо робити дуже круті проекти разом, німці та українці. І для України, і для Німеччини цей потенціал просто неймовірний.

6. Студенти УВУ, як з України, так і з інших держав, мають можливість навчатися і спілкуватися із викладачами з української діаспори. Цю інституцію вже не можна назвати еміграційним Університетом, бо відколи Україна стала незалежною, українська спільнота в Німеччині та інших країнах перетворилася на діаспору.

7. Унікальність сьогоденного УВУ полягає в тому, що Україна має освітню і наукову інституцію за своїми межами, яка в статусі Університету діє в інтересах української культури і науки.

8. УВУ має унікальний архів, що налічує орієнтовно 500 тисяч аркушів документів, що займають понад 300 метрів архівних полиць, а саме: архіви українських організацій на еміграції в Німеччині, особові архіви українських діячів, тематичні колекції та кіно-, фото-, фоноархів.

9. Архів став науково-дослідницьким осередком, в якому опрацьовують дослідники з різних країн опрацьовують унікальні і ще не введені до наукового обігу історичні джерела, а також які шукають тут матеріали для наукових робіт або за особистим інтересом.

10. УВУ довгий час був і на сьогодні залишається не просто Університетом, а і також – культурною інституцією для української діаспори.

11. На сьогодні УВУ має свою ідентичність і міжнародне визнання, а відповідні аналоги такої освітньої інституції, такого Університету, відсутні для прикладу в цілому світі.

12. Важливою складовою інституціональної діяльності Українського вільного університету (УВУ) стала саме діаспоральна політика, як вагомий чинник єднання зарубіжного українства і України [4].

Отже, співробітництво між Українським вільним університетом

(УВУ) та українськими освітніми інституціями є одним із шляхів здійснення, зміцнення та поглиблення співпраці із закордонними українцями. Україна і наші інституціональні партнери виходять передусім з того, що така діяльність є важливою складовою внутрішньої та зовнішньої політики України та відповідає її національним інтересам. Розвиток співпраці із закордонними українцями є одним із чинників зміцнення освітніх, наукових, політичних, правових, економічних, гуманітарних та інших зв'язків України з державами громадянства, проживання закордонних українців. Стан і рівень забезпечення національно-культурних, інформаційних, фахових, гуманітарних та інших прав і потреб закордонних українців має розглядатися як чинник міжнародної політики, двосторонніх і багатосторонніх відносин України з державами громадянства, проживання закордонних українців.

Співпраця із закордонними українцями є також вагомим фактором утвердження позитивного іміджу України, розвитку економічних, культурних та інших зв'язків з іноземними державами, забезпечення економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих для України регіонах. Саме цей напрям інституціональної співпраці й має стати ключовим в освітніх і наукових проектах Українського вільного університету (УВУ) і кафедри історії світового українства КНУ імені Тараса Шевченка у 2021-2025 роках.

За сто років свого інституціонального становлення й розвитку Український вільний університет (УВУ) не побоявся ризикнути й обрав діаспоральну політику і закордонне українство головними напрямками у своїй діяльності. Дуже швидко Український вільний університет (УВУ) зміг віднайти власний ключ до освітніх проектів і наукових досліджень з діаспоральної проблематики та українського державотворення, розробити динамічний сучасний комунікаційний почерк у просуванні своїх продуктів, віднайти партнерів для реалізації міжнародних проектів.

«Ad multos annos» – «На довгі роки» – це побажання з вітання Августина Волошина Українському вільному університетові в Празі з нагоди його 10-річчя стало пророчим. 17 січня 2021 р. Українському вільному університету – alma mater українських студентів-вигнанців – виповнюється 100 років. ЦДАВО України з нагоди 100-річного ювілею Українського вільного університету (УВУ) пропонує для ознайомлення на вебсайті виставку архівних документів з історії славетного навчального закладу, до якої увійшли документи до 1945 року [5].

Можемо констатувати, що на сьогодні Український вільний університет (УВУ), на початку свого другого століття, інституціонально має свій особливий освітньо-науковий продукт і відмінну від інших – апробовану комунікаційну стратегію у сфері інституціональної діаспорології.

1. Циватий В.Г. Типологія третьої хвилі української еміграції та історичні паралелі міграційного сьогодення // Народна творчість та етнологія. – 2020. – № 1 (383). – С. 66-75.

2. Циватий В. Г., Громико О. А. Польоцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття: (інституційний контекст) // Зовнішні справи. – 2014. – № 8. – С. 26-29.

3. Стаття про заснування у Відні Українського вільного університету (УВУ). «Молоде життя», ч. 1, лютий 1921 р. // ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 2, арк. 10 зв.–11

4. Пришляк Марія: «Український Вільний Університет – це європейська інституція, яка формує майбутніх лідерів інтеграції України в Європу» // Універсум. – 2017. – № 5–6.

5. Офіційний сайт ЦДАВО України: Виставка з історії Українського вільного університету (з нагоди 100-річного ювілею Університету). Дата відкриття виставки: 16.01.2021 року. Електронний ресурс: <https://tsdavo.gov.ua/novyny/16-sichnya-2021-roku/> [дата входу 17.01.2021].

REMINISCENCJE Z XIX-WIECZNYCH WĘDRÓWEK DO RUIN ZAMKU CHOJNIK

dr Południak Natalia

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3977-8111>

nataliapoludniak@outlook.com

W Kotlinie Jeleniogórskiej już w oddali widoczne są ruiny zamku Chojnik, usytuowane na granitowym wzgórzu. Od lat przyciągały one nie tylko wędrowców, ale również pisarzy, którzy uwieczniali je w swoich wierszach czy też poematach. Zanim jednak Chojnik stał się ruiną był siedzibą możnego rodu Schaffgotschów, których pałac, mieszczący obecnie filię Politechniki Wrocławskiej, znajduje się w uzdrowisku Cieplice-Zdrój. Dokładna data powstania zamku Kynast – tak nazywano go do 1945 roku – nie jest ustalona. Prawdopodobnie pod koniec XIII wieku znajdował się tam zameczek myśliwski należący do księcia Bolka I. Wilhelm Patschovski natomiast podaje, że wybudowano zamek już w 1192 roku a w 1360 roku stał się własnością rycerza Gotsche Schof, który otrzymał Chojnik od cesarza Karola IV. Na podstawie zachowanych dokumentów zamek wzmiankowany jest dopiero w 1393 roku. W 1675 roku kończy się jego świetność, zostaje bowiem spalony od uderzenia pioruna a wraz z nim część archiwum Schafgotschów [1, s. 56-57].

Wśród wielu przewodników turystycznych zarówno niemiecko jak i polskojęzycznych wydawanych w XIX wieku a opisujących najciekawsze obiekty architektoniczne i miejsca warte odwiedzenia, zamek Chojnik opisywany jest bardzo dokładnie. Podaje się trasy dojścia od łatwych po trudniejsze, jego zarys dziejów i na jakie atrakcje mógł w nim liczyć potencjalny wędrowiec. W wydanym w 1821 roku przewodniku doktora K. F. Moscha a przetłumaczonego na język polski przez Alexandra Kuszańskiego taki oto znajdujemy opis ruin:¹ „Prosto po drugiej stronie od Hermsdorf² spoczywają na wysokim góry szczycie, gruzy zamku Kinast. Od domu komendanta w Hermsdorf prowadzi podwojna ścieżka, zaraz na początku oznaczona tablicą z napisem: w górę do zamku; jedna z tych spadzista i trudna prowadzi czerstwego pieszaka w 25 minutach na górę; druga mniej spadzista i łagodniejszą wychodzi się na wierzch w 3 kwadransach czasu. Po drodze idąc do zamku pokazują ogromny słup kamienny, który nazywają Stróżem, gdyż tu za czasów Vesty pierwsza straż stać miała. Wkrótce po tem wychodzimy na spadzistą lasotę, gdzie przed sobą widzimy łagodną pochyłość zieloną i chodniczek nie wiele utarty, który nas prowadzi ku bramie; iest to wystawa sama z reszty murów dachem pokryta, po podkórą się też przechodzi do zamku; gdyż gdzie się tylko rzadki widok natury albo pozostałe starożytności szczytki zamknąć pozwalają, tam potrzeba każdy krok pieniądźmi przekupować. Knap ieden sprawujący urząd burgrabiego, tu nazywany komendantem Vesty przyjmuie wędrownika przygrywaniem na Lyrze i wyśpiwywaniem początków i dziejów tego mieysca, co iuż przynajmniej 10 minut czasu zabiera.[...]” [2, s. 256].

1 We wszystkich cytatach pisownia oryginalna.

2 Hermsdorf, obecnie Sobieszów, część miasta Jelenia Góra.

Zamek Chojnik. Fot. Natalia Południak

Dalej autor przypomina historię zamku od czasów najdawniejszych po dla niego współczesne: „Powszechnie mówiąc to zamek ten nie ma wcale malarzskich widoków; cała piękność która się tu znajduje, jest w jednym miejscu Balkon przedziwnej roboty którego już część niebacznie zburzona, a reszta jeszcze i tak jest za nadto na ustroniu, aby każdemu z zaletą mogła wpaść pod oczy. Najlepszy ztąd widok zwiastuje zamek Höllenstein, albo też naprzeciwko zamku leżąca lasota które piekielny parów przegradza. – Podczas kiedy Tkacz burgrabia gości oprowadza daie się słyszeć głos myśliwskiej trąbki, który przeciwko skale na dół rzucony, rozlega melodyą swoię w najmniejszych gór zakątkach; pomiędzy tem odzywa się przeraźliwe echo bębna. A gdy jeszcze to wszystko nieczyni ciekawości zadosyć, znajduje się tu także moździerz którego wystrzał straszne echo powtarza. – W bliskości południowego przedmurza dają się widzieć dwie framugi i niektóre inne znaki, które iak tu utrzymnią mają być zabytkami z czasów ieszcze Pogańskich. – Lecz z samego szczytu zamku rozpościera się przedny krajowidok, który się dopiero ozdobniejszym wydaie gdy się już słońce ku zachodowi zbliża.[...]” [2, s. 257-258].

Z opisów tegoż autora wnioskujemy, że Kynsat nie wywarł na nim – w przeciwieństwie do innych zwiedzających – zbyt dobrego wrażenia. Około 1830 roku ukazuje się przewodnik po Górach Olbrzymich autorstwa Carla Theodora Mattisa, przetłumaczony na język polski przez J. Kołodziejowskiego. Czytamy w nim: „[...] Opusciwszy nakoniec Petersdorf z przyjemnemi okolicami, wchodzi się na obszerną równinę Warmbrunską z wesołem uczuciem. Tu nowy zupełnie odkrywa się wzrokowi świat; zjawienie to, nader staie się przyjemnem, albowiem okropne, dzikiey natury obrazy, ze wszystkiem się usunęły, a wprzjemniejszey i miłszyey odrodzona postaci, w żywych kolorach uśmiecha do przychodnia. Witayze gościu! ieszcze krótką odbywszy podróż, i ubarwione przeszedłszy niwy, stawa się na miejscu upragnionego odpocznienia we wsi Hermsdorf. Położenie tey wsi, przy górze Kynast, nader jest powabne: w pałacu obszernym prostego stylu, znajduje się biblioteka wielu dziełami ubogacona, gabinet naturalny, i zbiór starożytnych osobliwości: w nim także mieści się sąd

patrymonialny Hrabi Schaffgocz. Teraz pada wzrok na ruiny K y n a s t warownego niegdyś zamku, leżącego na górze 800 stóp wysokiej; szczątki jego wznoszą się w zuchwałe, a razem okazałe postaci, chociaż ogołocone z pokrycia i wieżów, zdawiają się jeszcze przetrzymać wieki; przypominają oraz poniewolnie przeszłość, w której i ta warownia swe miała znaczenie. Tak bowiem nieubłagany los czasu działa! – wszystko staie się jego łupem! – nic zgoła nie jest w stanie rozchukany pęd jego zatrzymać! Każdy z chęcią i ciekawością wdiera się do rozwalin starożytności: droga na górę, jest wygodna, a przebywszy dwie trzecie części drogi, przybywa się do odłomu skały Wachstein (kamień straż) gdzie niegdyś pierwszy był posterunek zbrojney osady: z tego mieysca idąc ciągle przez bór, zbliża się do ruinów. Dobosz stojący na przedmurzu zamku, spostrzegłszy zbliżających się gości, uderza w taraban, aby przychodnióm przypomnieć marcyalność, dawniey warownego mieysca, i powitać zarazem ich przybycie, który to honor i grzeczność, czyjney straży, małym podarkiem pieniędzy, wypada nagrodzić. W srodku zamkn, znajduje się wieża, na którą wygodnie, po kręconych wschodach wniść, i prawdziwe panorama całej okolicy bez użycia perspektywy, widzieć można. Zachwycająca przyjemność optycznego obwodu, zajmująca wśie, gory, pola, łąki, stawy, przechodzi wszelkie oczekiwanie, i pociąga przypatrującego się dziwóm natury, taką magiczną siłą, iż niechętnie opuszcza, tak dogodnego stanowiska” [3, s. 21-22].

W kolejnym bedekerze, wydanym w 1866 roku i opracowanym przez Juliusa Petera [4, s. 51-78] oprócz tras dojścia i historii zamczyska opisano dokładnie wygląd zamku. Potencjalny wędrowiec jeżeli chciałby skorzystać z usług przewodnika musiał zapłacić za jego usługę 2,5 srebrnych groszy i dodatkowo 1,5 srebrnych groszy za wejście na wieżę. We wnętrzu ruin zwiedzić można było resztki kaplicy, szynkownie, komnaty, kuchnię, stajnie, ciemnice, prochownię, trzy głębokie studnie, przejęcie i przyzaskowy ogródek. W 1823 roku baron Stillfried-Rattowitz nakazał budowanie 72 drewnianych kręconych stopni prowadzących na wieżę. Pokazywano także wypilowane kraty w okienku, przez które uciekł pewien więziony w wieży rycerz. Jego kochająca żona ukryła bowiem w chlebie pilnik i linę dzięki której udało mu się zejść po ścianach. W styczniu 1866 roku podczas budowy restauracji znaleziono monety i inne przedmioty z czasów pożaru zamku, które przekazano do biblioteki cieplickiej [5, s. 88-91].

Dwa lata później ukazuje się kolejny przewodnik autorstwa Edwina Müllera, kosztujący zaledwie 15 groszy i w nim również wśród wielu wycieczek polecana jest wyprawa do Kynastu. W informatorze tym czytamy, że w Hermsdorf pierwszym miejscem do którego należy się wybrać są ruiny zamku. Droga jest tak łatwa i przyjemna, że można zrezygnować z przewodnika. Zamek przyciąga nie tylko obcych, ale odwiedzają go licznie miejscowi jak i mieszkańcy okolic. Znajduje się tam bowiem bardzo dobra restauracja a dla tych, którzy chcieliby w nim przenocować do dyspozycji przygotowano 6 łózek. Kynast – jak twierdzi autor – jest najbardziej odwiedzanym zamkiem Śląska. Po przekroczeniu bramy wchodzi się na plac turniejowy i to tam właśnie umieszczono restaurację ze stolami i ławami. Zwiedzanie potaniało i przewodnik prowadzący po zamku za swoją usługę otrzymuje jedynie 1 srebrny grosz. Opowiada on nie tylko o historii warowni, ale przedstawia także jej legendy [6, s. 74-76].

Wśród wielu kuracjuszy przebywających na kuracji w Bad Warmbrunn i odwiedzających zamek byli także Polacy. Spisywali oni swoje relacje z podróży po tej części Dolnego Śląska, które chętnie zamieszczano w polskojęzycznych

czasopismach. I tak, w 1884 roku ukazuje się w „Tygodniku Ilustrowanym” artykuł nieznanego autora noszący tytuł *Zwaliska zamku Kynast, na Dolnym Śląsku*. Czytamy w nim: „Jak pieśń rycerstwa polskiego Boga-Rodzica składa się z części w różnych wiekach dorabianych, tak i przy licznych, na Śląsku pruskim, dziś w ruinach pozostających zamkach Piastowskich nietrudno poznać rękę, która z biegiem czasu cegłę do pierwotnej budowli dokładała. Rzewne myśli nastroczą widok ruin, bo to obraz zniszczenia, lecz z drugiej strony piękność i ogrom ich słuszny podziw i uwielbienie dla czasów minionych wzbudzają. Do rzędu takich budowli zniszczonych należą ruiny Kynastu, na skale 1847 stóp wysokości tego samego nazwiska, o milę drogi od kąpiel warmbruńskich odległe. [...] Z żalem przychodzi nam zaznaczyć, że z dawnej historii zamku prawie żadnych pewnych wiadomości nie mamy, bo pożar spowodowany wskutek uderzenia pioruna w wieżę zamkową 31 sierpnia 1675 roku, zniszczył wszystkie w zamku przechowywane dokumenta. [...] Fakt zniszczenia zamku jest uwieczniony przez tablicę, znajdującą się nad zbrojownią urzędu kameralnego hr. Schaffgotschów w Hermsdorfie. Wszystkim gościom używającym kąpeli warmbruńskich, zwracamy uwagę na echo siedmiorako odbijające się na górze zamkowej” [7, s. 207]. Jak popularne było zamkowe echo może świadczyć fakt, że w czasopiśmie „Jung Juda” ukazującym się w Pradze niejaki H. K. poświęcił mu osobny artykuł [8, s. 55]. Aby odwiedzić ruiny zamczyska należało odebrać klucz u „komendanta” w Sobieszowie. Nad drzwiami jego domu wisiała sentencja: „Kogo Chojnik czarem kusi, ten zawierzyć mi się musi”. Organizował on także dla odwiedzających poczęstunek, wystrzały z broni umożliwiające usłyszenie słynnego echa, a gości witał uderzeniami w bęben [9, s. 94].

Odwiedzali ruiny także książęta i królowie niemieccy. 16 sierpnia 1800 roku w zamku gościł Fryderyk Wilhelm III i jego małżonka królowa Luiza, która spoglądając z wieży podobno rzekła: „Jaka niebiańska okolica! Żeby tak Berlin tutaj leżał!” [10, s. 6]. Także ich syn, król Fryderyk Wilhelm IV przebywał w Kynaście. W 1818 roku odwiedził je przyszły cesarz Wilhelm I, w 1859 roku ruiny zwiedzał następca tronu Fryderyk, a w 1866 roku książę Wilhelm przyszły cesarz niemiecki [10, s. 4].

Również w opisach z podróży znanych osobistości takich, jak przyszłego prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Johny Quincy Adamsa, pisarza Theodora Körnera, księżnej Izabeli Czartoryskiej czy też znanego podróżnika, poety i rysownika Bogusza Zygmunta Stęczyńskiego, Adama Chodyńskiego i Stanisława Bełzy pojawiają się opisy ruin tejsze warowni.

John Quincy Adams od czerwca do października 1800 roku wraz z małżonką zwiedzał Śląsk. Swoje spostrzeżenia z podróży przekazywał bratu Thomasowi wysyłając mu 44 listy. W siódmym liście, datowanym na 1 sierpnia 1800 roku opisał swoją wędrowkę na zamek Chojnik [11, s. 41].

Latem 1809 roku niemiecki pisarz Theodor Körner wybrał się w podróż po Śląsku. Z prowadzonego przez niego dziennika i zachowanych listów do rodziny, dowiadujemy się, gdzie dokładnie przebywał i co udało mu się ciekawego zobaczyć. W dzienniku zanotował: „Zdobyliśmy po południu zamek Kynast, najpiękniejszą ruinę, którą kiedykolwiek widziałem. Oglądaliśmy stamtąd zachód słońca; to był przepiękny wieczór!” [12, s. 6-7]. 9 czerwca 1897 roku z inicjatywy Towarzystwa Karkonoskiego (Riesengebirgsverein) odsłonięto relief z brązu przedstawiający pisarza, który zachował się do końca II wojny światowej [12, s. 6-7]. Podczas zwiedzania zamku, Körner poznał legendę o Kunegundzie,

tworząc później o niej 39- strofową balladę [13, s. 10-13].

W 1816 roku udała się na kurację do Cieplic żona księcia Adama Kazimierza, księżna Izabela z Flemingów Czartoryska autorka 44-stronnicowego *Dziennika podróży do Cieplic*. „Oprócz źródeł leczniczych przyciągało kuracjuszy piękno śląskiego krajobrazu i pomniki dawnej przeszłości. W miejscach najbardziej uczęszczanych turystyka była w pewnym sensie zorganizowana; przewodnicy, sprawujący również nadzór nad obiektami zabytkowymi, udzielali objaśnień oraz prowadzili coś w rodzaju księgi pamiątkowej, do której każdy zwiedzający mógł wpisać swoje uwagi i wrażenia. Izabela Czartoryska, bawiąc w 1816 roku na zamku Chojnik, miała w ręku podobną księgę, a wertując jej kartki znalazła nazwiska swego syna Jerzego i córki Marii Wirtemberskiej, wpisane w czasie ich pobytu na zamku w r. 1811” [14, s. 23-24]. Księżna z osobami jej towarzyszącymi wybrała się do zamku 18 lipca a w dzienniku zanotowała: „Widzieliśmy Chojnik, górę w pobliżu Cieplic. Aby się tam dostać, należy dojechać powozem do oberży we wsi u podnóża góry, gdzie czekają tragarze z lektykami. Byliśmy cztery kobiety, wzięliśmy więc tragarzy, mężczyźni zaś poszli z przewodnikiem pieszo. [...] Ruiny są jeszcze dość dobrze zachowane; wśród nich sala, w której Kunegunda przyjmowała rycerzy. Kaplica przypuszczalnie umieszczona była wyżej, o czym świadczy łoża niezdarnie wyciosana w jednym z naroży; widać tam głowę wykutą z kamienia, nieco odłupaną, i obramienie okna. Zachowana w całości kuchnia ma ściany zakopcone od paleniska. Pośrodku małego, wykutego w skale podwórza wznosi się kamienny pregiarz, do którego przywiązywano przestępców. Wieża całkowicie zniszczona (jeden tylko bok jest cały, drugi do połowy), przedstawia widok ogromnie malowniczy, tak samo jak sklepienie, które widnieje obok. Najbardziej działają na wyobraźnię stare mury z XIII wieku otaczające zamek; przez ten mur podobno kazała księżniczka Kunegunda skakać konno rycerzom, ubiegającym się o jej rękę. Szczegóły tej historii mieszczą się w załączonej książeczce [...]” [14, s. 59-64]. Podróżująca wraz z księżną Zofia z Matuszewiczów Kicka prowadziła również pamiętnik, w którym zanotowała: „Dnia 16 lipca... Same ruiny Chojnika, do których się dostaje po całodziennym pochodzie, dziwnie poważne a romantyczne, budzą cały szereg rzewnych myśli i wrażeń. Ten zamek, niegdyś rezydencja najmożniejszych panów z całej okolicy, jest dziś siedzibą starca przeżywanego „komendantem”, a obdarzonego obliczem dodającym dużo wdzięku jego opowiadaniem, dalej ładnej dziewczyny i chłopczyka czatującego w jednej ze strzelnic i dającego znać ojcu o przybyciu gości biciem w bęben dziecinny...” [15, s. 53].

Zygmunt Bogusz Stęczyński [16, s. 79]. także odbył podróż po Śląsku. Był on pierwszym Polakiem w XIX wieku, który przewędrował cały Dolny Śląsk. W jego wędrowkach po Karkonoszach towarzyszył mu polski przewodnik Walenty Grzała. To on pokazał mu najciekawsze miejsca w tym regionie, opowiadał o nich, przekazywał ciekawe historie i legendy używając przy tym polskich nazw. Stęczyński sam również tworzył polskie nazwy i tak na przykład Kynast nazwał Sosnowiec [17, s. 213]. Z jego peregrynacji powstały dwa poematy *Sudety*, niezbyt długo po tej wędrowce i *Śląsk*, napisany około 1879 roku. Oba rękopisy długo czekały na opracowanie i ich wydanie. *Śląsk* ukazał się drukiem dopiero w 1949 roku a *Sudety* w 1981 roku [18, s. 113-114]. W obu znajdują się opisy zamku Chojnik i wrażenia jakie ruiny wywarły na ich autorze.

„Oto Kinast przed nami sterczący na skale

Pojawia się boleśnie, dumnie, okazałe,

Którego stare mury otaczają drzewa,
A nad jego ogromem człowiek się zdumiewa,
Jest to zamek wysoki, poniszczony, stary,
Patrzący ostatkami swoimi na jary.
Na dolinę, na góry, na różne kamienie,
Żałąc się przed podróżnym na swoje zniszczenie.” [19, s. 59].

W 1872 roku ukazały się w Dreźnie *Poezje* Adama Chodyńskiego [20, s. 35] znanego prawnika i regionalisty ziemi kaliskiej. Jeden z wierszy autor poświęcił właśnie zamkowi Chojnik.

W zwaliskach

„Poszedłem dumać u ruin Kynastu,
Tym dumom wtórzył smętny szelest chwastu
I dzikie bluszcze na murach rozpięte –
Może i mary wśród zwalisk zakłęte
Siadły wraz ze mną na mszystym granicie

Dumać: czym wielkość, czym jest ludzkie życie...[...]" [21, s. 28].

Malownicze ruiny zamku Chojnik przyciągają po dziś dzień turystów i kuracjuszy przebywających w uzdrowisku Cieplice Zdrój. Strone podejście na szczyt rekompensują piękne widoki na pobliskie Karkonosze. I jak pisał w poemacie *Śląsk* Zygmunt Bogusz Stęczyński:

„Jest to zamek ogromny, poniszczony stary,
Swojami ostatkami patrzący na jary;
Na nizinę, na góry, na drzewa, kamienie –
Wita nas i żali się na smutne zniszczenie. [...]" [22, s. 108].

BIBLIOGRAFIA

1. Wilhelm Patschovsky, *Führer durch das Riesen-und Isergebirge*. Herausgegeben unter Mitwirkung des Hauptvorstandes und der Ortsgruppe des R.-G.-V. von Wilhelm Patschovsky Kustos des R.-G.-V.- Museums in Hirschberg i. Schl., Schweidnitz 1923.

2. Dr K. F. Mosch, *Wody Mineralne Śląskie i Hrabstwa Glackiego*, Tłumaczone przez Alexandra Kusańskiego Z przyłączeniem Opisu Krzeszowic. Z Rycinami. We Wrocławiu u Wilhelma Bogumiła Korna, 1821.

3. Carl Theodor Mattis, *Olbrzymie góry z widokiem nayznakómitszemi, porządkiem po sobie idącemi w Dwudziestu dwóch Rycinach wystawione, wraz z Mappą*, ułożone przez Karóla Mattis w Szmidebergu a wyłożone na polski język przez Ur. J. Kołodziejowskiego. Druga, poprawna Edycja, około 1830.

4. Natalia Południak, *Odkrywanie wypoczynkowego aspektu Karkonoszy i Gór Izerskich na przykładzie przewodników Julius Petera*, [w:] *Kultura literacka dawnej Jeleniej Góry. Studia i szkice*, Edward Białek i Natalia Południak red., Wrocław 2019.

5. Julius Peter, *Das Iser-und Riesengebirge. Mit den anschliessenden Theilen des Lausitzer-und des Bober-Katzbach-Gebirges* von Bernhard Neustädt. Vierte Auflage: Vollständig neu bearbeitet von Julius Peter, Breslau 1866.

6. Edwin Müller, *Das Riesen-Gebirge*, Sechste und bearbeitete illustrierte Ausgabe, Berlin 1868.

7. *Zwaliska zamku Kynast, na Dolnym Śląsku*, „Tygodnik Ilustrowany” nr 65, Tom III, Warszawa 29 marca 1884 r., s. 193-208.

8. H. K., *Vom Echo*, „Jung Juda Zeitschrift für unsere Jugend“, Nr. 21, Prag 1905, s. 49-64.

9. Prof. dr Paul Knötel, *Kynast-Romantik*, „Der Wanderer im Riesengebirge Organ des Riesen-und Iser-Gebirgs-Vereins“ Nr. 6, Breslau 1. Juni 1927, s. 81-106.

10. Viktor Schaetke, *Der Kynast. Ein Beitrag zur Burgenkunde*, Schweidnitz 1919.

11. John Quincy Adams, *Listy o Śląsku*, Wrocław-Warszawa 1992.

12. Viktor Schaetzke, *Der Kynast. Ein Beitrag zur Burgenkunde*, Schweidnitz 1919.
13. Dr. Alfred Velde, *Theodor Körner im Riesengebirge*, „Der Wanderer im Riesengebirge Organ des Riesengebirgs Vereins“, Nr. 51, Hirschberg 1886, s. 1-16.
14. Izabela Czartoryska, *Dylichansem przez Śląsk. Dziennik podróży do Cieplic w roku 1816*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.
15. T. Wodzicka, *Ze zwierzeń dziewczęcych. Pamiętnik Zofii z Matuszewiczów Kickiej 1796–1822*, Kraków 1910.
16. Wojciech W. Wiśniewski, *Portrety Macieja Bogusza Zygmunta Stęczyńskiego (1814–1890)*, „Almanach Muszyny” 2007, s. 1-94.
17. Tadeusz Steć, Wojciech Walczak, *Karkonosze Monografia krajoznawcza II wydanie zaktualizowane i poszerzone*, Warszawa 1962.
18. Jacek Kolbuszewski, *Krajobraz i kultura Sudety w literaturze i kulturze polskiej*, Katowice, 1985.
19. Zygmunt Bogusz Stęczyński, *Sudety, jako dalszy ciąg Poematu Tatry w 24 Pieśniach*, t. 1, 1851 rękopis.
20. Stanisław Gall oprac., *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 5-6, Warszawa 1905.
21. Adam Chodyński, *W zwaliskach*, [w:] Andrzej Zieliński, *Zamki Dolnośląskie na dawnej rycinie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.
22. Zygmunt Bogusz Stęczyński, *Śląsk. Podróż malownicza, w 25-ciu Pieśniach* wyśpiewał, b. Bibliotekarz Księgozbioru sp. Mieczysława hr. Dzieduszyckiego w Krakowie [Manuscripta Instituti Ossoliniani I. 3424].

ПЕРЕВІЗНА СЛУЖБА ВІЙСЬКА ЗАПОРІЗЬКОГО НИЗОВОГО В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1768-1774 РР.

Шпитальов Геннадій Георгійович
к.і.н., доц. ЗГФК НУ “Запорізька політехніка”
shpitaloff@ukr.net

У ході російсько-турецької війни 1768-1774 років Військо Запорозьке Низове, як складова частина збройних сил Російської імперії, брало активну участь у бойових діях проти турецько-татарських військ. Кавалерійські і човнярські військові команди запорожців знаходились у складі діючої російської армії на основному театрі бойових дій і діяли в межах наказів генералітету. На запорожців було покладено розвідувальну, авангардну і форпостну (прикордонну) служби. Цей період воєнної історії запорозького козацтва отримав належне висвітлення у ряді наукових праць. Проте треба зауважити, що ряд питань теми розкрито недостатньо. Це, насамперед, питання допоміжних служб запорожців, і зокрема: перевізної.

Запорозькі перевози здавна існували на Дніпрі та його притоках; у тих місцях, де з обох берегів зручно підганяти вози і худобу до переправи. За часів Нової Січі постійно функціонували такі перевози – Кодацький, Кам’янський і Микитинський на Дніпрі, Гардівський на Південному Бузі, а також Самарський біля гирла Самари. Запорозькі перевізні команди на човнах (дубах і байдаках), плотах і поромах переправляли через річки вантажі купців, промисловиків і чумаків. За свої послуги запорожці стягували мито, яке було важливим джерелом прибутків Січі. До 1768 року запорозькі

перевози функціонували і в межах Кримського ханства: біля Кизикермена, на Білозірці, Рогачику та інших річках. У воєнний час перевози призначалися, в першу чергу, для потреб діючої армії. У цьому разі мито запорожцями стягувалося лише з маркітантів, промисловиків і підрядників – тобто з “партикулярних осіб”. У разі військової необхідності функції перевізних команд виконували окремі “курінні” наряди запорозької флотилії [1].

Перевізні команди складалися з козаків-піхотинців, лоцманів, спушників, поромників, робітних людей, кухарів тощо. Кількісний склад команди не був визначеним. Щоправда у воєнний час кількості робочих рук збільшувалась. Команду козаків на перевозі очолював полковий писар. Для стягнення мита Кіш призначав на перевози шафарів. Шафар був головною особою на перевозі. За своєю значущістю шафарі прирівнювалися до похідних полковників. Так, наприклад, у 1772 році на Кодацькому перевозі команда мала наступний склад: шафар – 1 (при ньому 8 коней, як у полковника), полковий писар – 1 (при ньому 6 коней), козаків рядових піших – 40, козаків служилих при старшинах – 7. На Микитинському перевозі – такий самий склад, лише вдвічі менше рядових козаків [2]. Гардівський перевіз, як найменш значний, а ні шафаря, а ні писаря не мав. Цим перевозом опікувався полковник Буго-Гардівської паланки, а переправи здійснювали козаки Гардівського сторожового посту (резиденція полковника паланки), де знаходився і сам перевіз [3].

Розміри мита на кожному окремому перевозі не були однаковими. Впродовж війни ціни за надані послуги постійно зростали. Так, до 1768 року на Микитинському перевозі брали одну копійку за один порожній віз і дві копійки з навантаженого, а вже в 1773 році – по дві копійки з порожнього і від трьох до п’яти копійок з навантаженого воза. Ціна за віз залежала ще й від його вантажопід’ємності, яка визначалася за кількістю запряжених волів: “четверний віз” (з чотвіркою волів), чи “паровий” (з парою волів). Ціна за переправу великого навантаженого воза, навіть в мирний час, могла сягати до десяти копійок. Перевізні збори суттєво збільшилися після захоплення росіянами Криму (1771), бо відтепер російські промисловики, повертаючись після доправлення армійських вантажів або збувши свій товар, везли до центральних губерній сіль. Розуміючи вигідність справи, Запорозький Кіш, позбавлений через війну можливості самому займатися цим промислом, підвищив не тільки плату за перевози, а й мостове. У 1774 році на Гардівському перевозі з одного навантаженого воза стягували від 35 до 50 копійок [4]. Так, за приблизними підрахунками в період 1772-1774 років лише один перевіз за кампанію (весна – осінь) збирав суму щонайменше в 1000 рублів [5].

Кошти, зібрані на перевозах мали надходити до скарбниці Війська Запорозького. Однак туди надходила незначна частина грошей. Зазвичай ця сума поділялась на три частини: 1) козакам і робітним людям як платня за труди; 2) шафарю і писарю для ужитку; 3) до Січового Коша (на військову артилерію, тяглову силу до неї, порох, амуніцію, а також на військову флотилію, закупівлю поромів на перевози, на відбудову паланкових церков тощо). Частину коштів шафар з писарем витрачали на канцелярські потреби, свічки, дрова і т. ін. Із прибутків перевозу на харчування команди виділялась необхідна сума, якою видав кухар. У воєнний час на перевізні команди також виділявся провіант з магазинів Другої армії. Через це коза-

ки і робітні люди перевозів отримували платню з прибуткових сум лише в окремих випадках [6].

Починаючи з весни 1769 року запорозькі перевози переправляли як запорозькі, так і російські підрозділи, коней, худобу, армійське спорядження, провіант і фураж. Найбільше навантаження припадало на весняний та осінній періоди, коли армія вирушала в похід або поверталась на зимові квартири. І хоча Кіш у цих випадках мобілізував усі плавзасоби і людей, перевози мали невелику пропускну спроможність. Чисельні з'єднання змушені були витрачати на переправу чимало часу. Виникали тривалі затримки і скупчення військ. Так, навесні, під час розливу річок, на переправу одного регулярного полку з обозом в середньому витрачалось до п'яти діб [7].

Навесні 1770 року за наказом П. Паніна для переправи головних сил Другої армії запорожцями було влаштовано перевози біля Переволочни, Пінського редуту, Кам'яного редуту і Старосамарського ретраншаменту. Та все ж основний тягар лягав на Кодацький перевіз, куди перевели частину поромів з інших перевозів. Через те, що росіянам не вдалося навести понтонний міст через Дніпро в районі Кременчука, запорожцям було наказано додатково влаштувати перевіз із човнів і плотів нижче р. Самари [8].

Траплялося, що на запорозьких перевозах виникали суперечки з російськими підрядниками, які поставляли військам провіант і худобу. Підрядники скаржилися головнокомандувачу армії на зняття шафарями мита, а Кіш, у свою чергу, відстоював власні інтереси. Та все ж вищий генералітет визнавав право запорожців знімати мито з приватних осіб, бо у воєнний час Січ могла утримувати перевози лише за рахунок російських підрядників і купців [9]. В іншому випадку, на Низові перевози командування мало б залучати лоцманів і поромників з Малоросії, а також солдатів регулярних полків. Разом з тим, треба зауважити, що суперечки запорозької сторони з російськими підрядниками були викликані, насамперед, тим, що останні намагалися видавати свій товар за "казенний". Чимало документів говорять про те, що до з'ясування належності товару, промисловики змушені були подовгу чекати на перевозах, що й викликало нарікання з боку командування. Траплялося до Коша надходили скарги запорозьких полковників і похідних старшин про стягнення перевізного мита з власне запорозьких військових команд, котрі виступали в похід або повертались з походу. Кіш мав на це реагувати. Зібрані на перевозі кошти повертались козакам [10].

У період воєнних кампаній 1771-1774 років кількість влаштованих запорожцями перевозів залишалась сталою. В окремих випадках місцезнаходження додаткових переправ визначав головнокомандувач Другої армії В. Долгоруков. З 1772 року Друга армія активних бойових дій практично не вела, а мала своїм завданням утримувати під своїм контролем Кримський півострів і ногайські степи. Лише до Очакова, Кінбурна і Хаджибея періодично навідувались розвідувально-диверсійні команди запорозької кінноти або флотилії. На захопленій росіянами території зводились фортеці, ретраншаменти і шанці. Командування армії використовувало запорозькі перевози повною мірою; козаки, лоцмани, робітні люди і плавзасоби задіявались на перевезенні боєприпасів, гармат, провіанту, фуражу, будівельних матеріалів, дров, хмизу і т. д. [11].

Таким чином, перевізна служба запорозького козацтва в російсько-турецькій війні 1768-1774 років мала важливе значення для дій росіян не тіль-

ки у справі оволодіння Північним Причорномор'ям, Приазов'ям і Кримом, а й у утриманні цих земель під своїм контролем. При всьому цьому в період утвердження Росії на півдні (і на Запорозжі зокрема) перевози були інструментом Коша у відстоюванні інтересів Запорозького війська, а також пунктами контролю за діями росіян у краї для захисту цілісності володінь низової козацької громади.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Апанович О.М. Запорожское войско, его устройство и боевые действия в составе русской армии во время русско-турецкой войны 1768-1774 годов: Дис. канд. ист. наук. – К., 1949. – С. 284-286; Скальковский А.О. История Новой Січі або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ, 1994. – С. 158; Шпитальов Г.Г. Військова служба запорозького козацтва в російсько-турецьких війнах 1735-1739 та 1768-1774 років. – Запоріжжя, 2004. – С. 56.
2. Центральний державний історичний архів України у Києві (*Далі ЦДАУК*), ф. 229, оп. 1, спр. 294, арк. 22 зв.
3. ЦДАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 293, арк. 7.
4. ЦДАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 293, арк. 45; спр. 324, арк. 158.
5. ЦДАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 305, арк. 29.
6. ЦДАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 293, арк. 7; спр. 294, арк. 22 зв., 45; спр. 308, арк. 30; спр. 324, арк. 8; спр. 325, арк. 81.
7. Апанович О. М. Вказ. праця. – С. 288-290.
8. ЦДАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 265, арк. 1-6, 14-17; Петров А. Н. Война России с Турцией и польскими конфедератами с 1769 по 1774 год. – В 5 т. – Т. 2. Кампания 1770 года. – СПб., 1866. – С. 38.
9. Апанович О. М. Вказ. праця. – С. 291-293.
10. ЦДАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 265, арк. 7-8, 16.
11. ЦДАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 265, арк. 21-23; спр. 324, арк. 16, 225, 255; спр. 326, арк. 3-9.

ВІД НАУКОВЦЯ ДО ЄПИСКОПА: ДОЛЯ ПРОФЕСОРА С.ГАЄВСЬКОГО

*Печеніна Наталя Анатоліївна,
кандидат історичних наук, доцент
Криворізький державний педагогічний університет
Natalip1208@ukr.net*

Відновлена 1991 р. державна незалежність України ініціювала трансформацію свідомості політичної та інтелектуальної еліти, широких верств населення, висунула на порядок денний проблему пошуку ідентичності та самоідентифікації. В нових умовах національна історична наука мала довести свою самостійність і спроможність здійснювати серйозні наукові розробки. Однією з соціально значущих проблем стає дослідження політичних репресій тоталітарної доби. Роки «великого перелому», «революції зверху», яку здійснило сталінське керівництво, були одним з найдраматичніших періодів у житті українського народу. Глибокі деформації в усіх сферах життя суспільства, що відбулися в той час, ми відчуваємо й сьогодні.

Проблема «злочинів сталінізму», «політичних репресій» стала предметом відкритого обговорення наприкінці 1980-х років, коли вона стала

тією козирною картою, яка активно використовувалася у політичній боротьбі за симпатії суспільства. Логічним завершенням цієї боротьби стало прийняття Верховною Радою України 17 квітня 1991 р. Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». За ним реабілітація мала охоплювати увесь період після 1917 р. до моменту набуття чинності цим Законом.

У 1992 р. з'явилася постанова №530 Кабінету Міністрів України «Про підготовку і випуск серії книг «Реабілітовані історією», розпочалася робота Головної та обласних редколегій «Реабілітовані історією». Програма об'єднала сотні істориків, архівістів, бібліотекарів, журналістів, краєзнавців, які вважали своїм громадянським обов'язком відновити пам'ять сотень тисяч загиблих громадян України, повернути родинам добре ім'я батьків, дідів та прадідів.

Масові репресії 1930-х років охопили, по суті, все населення країни, всі без винятку соціальні прошарки.

Сумну хроніку репресій у Криворізькому педагогічному інституті почала видатна (і не тільки за масштабами периферійного міста) людина - професор Степан Юхимович Гаєвський. Він випускник історико-філологічного факультету Київського університету, учень В. Перетца, професорський стипендіат Київського університету. За його плечима робота в таких потужних наукових установах, як ВУАН - Комісія давнього українського письменства; Комісія старої історії України, науково-дослідна кафедра історії України [2, с.34].

У 1920 році С. Ю. Гаєвського обрано професором Українського Державного Університету у Кам'янці-Подільському. У 20-ті роки через патріотично-налаштовані погляди він зазнавав масових переслідувань з боку радянської влади та неодноразово був заарештований [3, с.9]. Через таку складну ситуацію Степан Юхимович мусив змінювати своє місце знаходження, але від заслання до Середньої Азії уникнути не вдалося [4].

Після багатьох років клопіткої та тяжкої праці стає засновником та першим секретарем Київського будинку вчених у 1927 році (перебував на посаді до 1928 р.).

Продовжуючи подорожувати Україною, Гаєвський Степан Юхимович опиняється в Кривому Розі. Починаючи з вересня 1930 року влаштовується в Криворізький педагогічний інститут (на той час - Криворізький інститут професійної освіти (КПО) на посаду професора та викладає літературознавство. С.Ю.Гаєвським був єдиним на той час членом-кореспондентом Української Академії Наук, що працював у Кривому Розі. Професор Гаєвський у своїх лекціях та виступах неодноразово критично висловлювався щодо культурної політики уряду, що закликала вичистити з літератури все буржуазне та націоналістичне та побудувати зовсім нову пролетарську культуру, активно долучаючи у цій справі і робітників і селян. Після чергового такого виступу, а саме на мітингу у Кривому Розі з нагоди річниці Жовтневої революції (листопад 1932 р.), з критикою на адресу Сталіна і компартії в галузі освіти і культури був звільнений з роботи.

Варто додати, що в СРСР на початку 30-х років репресії застосовувались проти «шкідництва», «переродженців і дворушників» у самій партії, «рештків ворожих класів», «рештків старих контрреволюційних партій». Ці обвинувачення нерідко висувались й проти національної української еліти. Тільки в інспірованій

справі «Спілки визволення України» (СВУ) було репресовано 45 провідних учених, письменників та інших представників інтелігенції, серед них С. Єфремова, В. Чехівського, А. Ніковського, Й. Гермайзе, М. Слабченка, Г. Голоскевича.

Жертвами репресій насамперед ставали найяскравіші постаті українського національного відродження – М. Бойчук, М. Зеров, М. Хвильовий, Л. Курбас. В Академії наук України, за неповними даними, було репресовано 250 осіб, із них 19 академіків. Жахливого удару було завдано українській літературі: 89 письменників було знищено, 212 примушено замовкнуті, 64 заслано, а 83 емігрували [1, с.266].

У 1933 р. стався погром усього культурного життя України. Паралельно до репресій проти творчої та наукової інтелігенції в цьому році розпочалася «чистка» Наркомату освіти УСРР, внаслідок якої було «вичищено» майже 200 «націоналістів і ворожих елементів». В обласних управліннях народної освіти через політичні мотиви замінили 100% керівництва, у районних – 90%. Часто за звільненням наступало позбавлення волі.

Вже 1 січня 1933 р. у справі причетності до «Української військової організації», в числі інших представників криворізької інтелігенції, було притягнуто до суду і професора КПО С.Ю.Гаєвського. Вирок - 6 років концтаборів [5, с.283].

Всі, хто намагався підтримати та захистити С.Ю.Гаєвського, в тому числі зі співробітників КПО, також були покарані. Зокрема, був звільнений з роботи керівник навчального закладу, голова партбюро інституту та ін.. Окрім цього всі, хто поділяв і висловлював подібні до науковця думки, підпадали під клеймування «гаєвщина».

У віці 66 років Степан Юхимович обраний єпископом Української автокефальної православної церкви і хіротонізований на єпископа Лубенського з ім'ям Сильвестр. Внаслідок воєнних подій, як і інші ієрархи, мусив покинути рідні землі, через Польщу потрапив до Магбургу на Драві, а в червні 1949 р. Владика Сильвестр прибув до Австралії, мав деякий час свою незалежну парафію св. Афанасія Лубенського, а з 1953 р. його обрано Правлячим Єпископом. В 1962 р., з огляду на свій вік (88 р.), Владика Сильвестр подав заяву про перехід в стан спочинку. Упокоївся архієпископ Сильвестр у 1975 р., не доживши менше року до свого 100-літнього ювілею, і був похований на своїй новій Батьківщині [4].

За своє життя Гаєвський Степан Юхимович зав'язав багато корисних знайомств. Так, у 1915 році перебуваючи у Львові, він познайомився з талановитим українським письменником - Іваном Франком, який став головним героєм у двох його працях- «Франків «Мойсей»: розвідка і текст поеми» та «Іван Франко: Основні ознаки творчості». А свої враження про зустріч та розмову з письменником виклав у власних спогадах. У період війни листувався з видатним українським церковним, державним та культурним діячем - Іваном Огієнко (митрополит Іларіон). Степан Юхимович був у першу чергу науковцем, і головні його заслуги для української спільноти лежать саме у цій діяльності. Він видав понад 60 наукових праць, присвячених в першу чергу пам'яткам української культури.

Отже, вивчення практики застосування сталінських репресій та їх регіональний аспект залишається актуальним питанням та представляє інтерес для історії нашого краю та історії України в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О.Д. Історія України. – К.: Академія, 2002. –656 с.
2. Історична пам'ять Дніпропетровщини : події, факти, імена. Т.5. Криворіжжя у тенетах політичних репресій. - Дніпро: Моноліт, 2017. –220 с.
3. Волинські письменники в діаспорі. Ч. 2 : рекомендац. бібліогр. покажч. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека ; уклад.Л. Дейнека. - Луцьк, 2015. URL :<http://194.44.187.2/ejournal/1/Wolyhski.pdf>
4. Юркова О. В. «Був у першу чергу науковцем...» : нотатки до життєпису Степана Юхимовича Гаєвського.*На службі Кліо*. - Київ, 2000. - С. 393 - 417. - URL: <https://bit.ly/3iNiD8w>
5. Мельник О.О. Історична енциклопедія Криворіжжя. Кривий Ріг: СТПРЕС, 2009. –604 с.

ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ НА ТЕРИТОРІЯХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ГУАМ (2014-2020 РР.): ІСТОРИЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ДИСКУРСИ

*Сергєєва Анна Олександрівна,
аспірантка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
історичний факультет, кафедра історії світового українства
a.sergeieva@gmail.com*

*Науковий керівник –
Заслужений працівник освіти України
кандидат історичних наук, доцент В.Г. Ціватий*

З другої половини ХХ ст., людство семимильними кроками рухається шляхом прогресу в усіх сферах життя, від тих, що стосуються побуту, прав та свобод людини, інформаційних технологій, до питань міжнародного, політико-дипломатичного і глобального характеру. Прогрес зумовлений, та, у той же час, призводить до глобалізації та поглиблення взаємозалежності світу, а це несе в собі як позитивні, так і негативні риси, зокрема, можна стверджувати, що останні десятиріччя проходять під гаслом глобалізації загроз. Мондіалізований світ вирішує наразі багато міждержавних і внутрішньодержавних конфліктів, перебуваючи в постійному пошуку нейтралізаторів історичних і політико-дипломатичних конфліктогенів [1, с. 601-606].

Інституціональна історія – це один із перспективних напрямів сучасної історичної науки. Наукова школа інституціональної історії сформована на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка і презентована, перш за все, такими відомими науковцями як: І.К. Патриляк, В.І. Сергійчук, В.Г. Ціватий, О.П. Машевський, В.П. Капелюшний, Б.І. Гуменюк, Н.В. Терес, Н.Л. Яковенко, Т.В. Орлова, Т.В. Горбань, Л.В. Іваницька, А.І. Чуткий, О.В. Даниленко, Ю.В. Латиш, Л.Д. Чекаленко, Н.Д. Городня, О.Р. Купчик та ін.

Інституціональна історія міжнародних організацій і регіональних організацій у новому багатополосному, поліцентричному світі ХХІ століття набуває особливої актуальності та прагматизму [2, с. 26-29].

Міжнародний діалог, міждержавна співпраця, інтеграція у дво- та багатосторонніх форматах на субрегіональному, регіональному та глобальному рівнях, покликани реагувати на такі загрози. Ці інструменти не нові, однак все більш всеохоплюючі, покликані, у непрості часи, коли на годиннику Судного дня – за 100 секунд до опівночі [3], спробувати згладити кути, забезпечити стабільність та віднайти шляхи до вирішення глобальних загроз.

Однак, не всі інституціональні прояви подібних форматів діалогу та інтеграції виявлялися ефективними. З крахом ряду наддержавних структур привносилися ще більша нестабільність і поглиблювалася хиткість існуючої системи світоустрою. Така доля спіткала і Радянський Союз, з розпадом якого утворювався простір нестабільності розміром з пів-континенту, 15 новими «гравцями» та наявністю першого за розміром ядерного потенціалу світу без належного централізованого контролю [4]. Ніхто не хотів мати таку конфліктогенність і непередбачуваність під боком (зрозумілим видавалися заклики до стримання розпаду СРСР), а в умовах глобалізації, під боком її мали всі [5].

Розглядаючи феномен появи нових незалежних держав через призму інституціональних процесів, характерними видаються відцентрові (субрегіональні утворення) та доцентрові (СНД) рухи, що започатковувалися, та які, можна сказати, були кроками виправданими та логічними. Останні ж, попри зрозумілі потреби в консолідації зусиль для пом'якшення шоку та цивілізованого розлучення, тайли в собі спроби до реінтеграції під егідою Російської Федерації.

Відцентрові ж рухи мали на меті бажання розпочати все з чистого аркуша, відстоювати суверенність та незалежність задля досягнення власного бачення майбутнього, об'єднання зусиль держав на шляху до спільних цінностей. Одним із прикладів подібного є створення Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, об'єднуючим фактором якого стало бажання до становлення державності на основі європейських цінностей, побудови економічного потенціалу на паритетній основі.

На заваді прогресу та реформ, серед іншого, стояв спадок заморожених конфліктів, від якого потерпали чи не всі члени ГУАМ. І якщо Грузія, Молдова та Азербайджан мали довгу інституціональну історію їх зародження та визрівання, то Україна, до 2014 року, коли була одарена штучним конфліктом і одразу в «підігрітій фазі», була радше виключенням з сумної статистики. З самого зародження руху на шляху до ГУАМ, безпековий аспект співробітництва був на порядку денному діяльності організації, а з 2014 року все частіше потрапляє на його перші шпальти. Заморожені конфлікти часто використовуються у якості інструментів впливу на ГУАМ загалом та її членів зокрема. Безпековий аспект від самого початку був на порядку денному співробітництва країн членів ГУАМ, та навіть більше, самою суттю на етапі формування проекту було саме політико-безпекове співробітництво. Консолідована позиція держав щодо непорушності кордонів, поваги до суверенітету неодноразово звучала з трибун глобальних форматів співробітництва. Починаючи з 2014 року, актуальність вирішення конфліктів зазнає відродження [6].

Період 2014-2020 рр. був сповнений непередбачуваності та посилення напруги навколо заморожених конфліктів. Усе більш загрозливими стають про-російські устремління невизнаних республік (постійні заяви ДНР/ЛНР

про бажання приєднатися до РФ, підготовка ПМР у 2016 році до приєднання до Росії, тощо), триваючий відкритий конфлікт на сході України, липневий 2020 року спалах конфлікту між Азербайджаном та Вірменією, усе це дестабілізаційні фактори, що покликані послабити про-західні устремління країн-членів ГУАМ, включити РФ до миротворчих, переговорних процесів, та посіяти розбрат усередині політичних еліт та етнічних/мовних груп. У той же час, це свідчення про потреби шнайшвидшого пошуку інструментів для вирішення заморожених конфліктів на теренах ГУАМ.

ОДЕР – ГУАМ та її країни-члени завжди пропагували повагу до територіальної цінності, непорушності кордонів та суверенності держав. Спільні комюніке, підтримка та засудження ескалацій конфліктів, розбудова співробітництва – це невичерпний перелік заходів. Утім, якщо подивитися на ситуацію з погляду історичного матеріалізму, можна стверджувати, що саме економічний розвиток, будучи базисом всього, є тим інструментом, який може вплинути на вирішення заморожених конфліктів держав членів ОДЕР – ГУАМ.

З середини другого десятиріччя XXI століття, ГУАМ знаходиться в нових умовах існування та спробах адаптації до них і будучи схильною, чутливою та вразливою до впливу зовнішніх факторів та чинників внутрішньодержавного характеру її членів (погляди політичних еліт), помітна певна мінливість поступу розвитку ГУАМ. Це стосується і питань врегулювання конфліктів і того впливу, який справляє їх наявність. Зрозуміло, що інших, військових, інструментів, в інструментарії вирішення заморожених конфліктів на теренах країн-членів ГУАМ немає. Реалізація спільних економічних та інших проєктів, створення привабливого інвестиційного клімату, розбудова економічного потенціалу – усе це має стати відповіддю на дестабілізаційні фактори викликані наявністю заморожених конфліктів і стати кроком на шляху до їх вирішення. У цьому контексті позитивним поступом можна назвати певне поживлення роботи по низці напрямів з 2018 року, зокрема що стосується створення зони вільної торгівлі, боротьба за організовану злочинність, сприяння торгівлі та транспорту, а також – енергетичні питання порядку денного [8, р. 175-183]. Із 2021 року для ГУАМ актуалізується питання діаспориальної політики, освіти та культури [9, с. 133-137; 10, с. 66-75].

У той же час, зважаючи на географічну близькість до Європи, цей фактор також може бути використаний як аргумент до інтенсифікації підтримки з боку західних партнерів у питаннях посилення економічного та політичного співробітництва задля відновлення стабільності регіону. Адже для вирішення регіональних конфліктів на теренах країн-членів ГУАМ, можливим, та досі не випробуваним, є шлях до позитивізації тенденцій розвитку регіону. Економічне співробітництво, що призводить до беззаперечної позитивної динаміки розвитку, матиме ефект розповсюдження та, як наслідок, ефект стабілізаційний. Такий собі прояв теорії розбитих вікон (*«розбиті вікна» – це метафора авторів теорії: американського науковця Джеймса Вілсона та американського криміналіста Джорджа Келлінга*).

Таким чином, зважаючи на міжнародну підтримку в питаннях вирішення заморожених конфліктів, ГУАМ має продовжувати рух шляхом поглиблення співробітництва в економічній та безпековій сферах, консолідувати власну позицію та використовувати світові майданчики для її

просування та відстоювання. Інституціональна історія ГУАМ підтверджує доцільність практичних дій і конкретних заходів щодо питань конфліктів цієї регіональної інституції.

1. Вітман К.М. Інтеграційні процеси на пострадянському просторі як продовження дезінтеграції СРСР // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 601–606.
2. Цівагий В.Г., Громико О.А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття: (інституційний контекст) // Зовнішні справи. – 2014. – № 8. – С. 26–29.
3. Bulletin of the Atomic Scientists // <http://bit.ly/3qXfqWB> (дата входження: 22.01.2021).
4. Foreignpolicynews.org // <http://bit.ly/3pp2Krp> (дата входження: 27.01.2021).
5. History.com // <http://bit.ly/3a8CjQj> (дата входження: 25.01.2021).
6. Britannica.com // <http://bit.ly/3pk9Jlf> (дата входження: 27.01.2021).
7. Шелест Г.В. ОДЕР–ГУАМ. До постановки питання: регіональний дискурс // <http://fpp.com.ua/oder-guam-informatsijna-dovidka/> (дата входження: 26.01.2021).
8. Tsviatyi V.G. Role of Shale Gas in the Energy Policy of Ukraine // Shale Gas: Ecology, Politics, Economy, Hdb Env Chem (2017) 52 / S.S. Zhiltsov (ed.). – Springer International Publishing Switzerland 2016. – P. 175–183.
9. Цівагий В.Г. Інституціональна історія діаспори та інституціональна діаспорологія (на прикладі Західної Європи, США і Канади): теоретико-методологічний дискурс та історичні паралелі // Гуманітарний корпус: збірник наукових статей. – Випуск 34 (том 2). – Вінниця: ТВОРИ, 2020. – С. 133–137.
10. Цівагий В.Г. Типологія третьої хвилі української еміграції та історичні паралелі міграційного сьогодення // Народна творчість та етнологія. – 2020. – № 1(383). – С. 66–75.

СВІТОВИЙ КОНГРЕС ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ: ВІД ІДЕЇ ДО СКЛИКАННЯ

*Вахнянин Анна Сергіївна,
аспірантка ЛНУ ім. І. Франка
anya.vahnyanyn@gmail.com
Науковий керівник
к.і.н., доцент Сіромський Р.Б.*

Після поразки українських національно-визвольних змагань 1917 - 1921 рр. ліворада активних її учасників емігрувала, виникли розрізнені осередки української політичної еміграції. У 1920-х рр. однією найважливіших проблем була відсутність єдності, тому зародилася ідея скликання Всеукраїнського конгресу та створення координаційного осередку для всіх українських організацій різної політичної орієнтації. Однак для втілення знадобилося майже сорок років. Наше завдання простежити зародження цієї opinii та етапи її реалізації.

На початку 1920-х рр. ідея скликання Всеукраїнського національного конгресу була предметом дискусії серед українських організацій Відня, Женеви Праги та Львова, однак перенести її в практичну площину так і не вдалося. Прихильником скликання конгресу всіх українців був Симон Петлюра. Він закликав до єдності та пріоритетності державних цінностей над іншими: “Справа здобуття Української Держави це справа цілої нації, а не якогось кляса її чи партії, - от через що порозуміння, согласованість

всіх чинників громадянських і співпраця їх є умовою, без додержання якої ми ніколи своєї мети державної не досягнемо”[4, с. 19].Петлюра наводив успішний приклад чехів: “...таким шляхом консолідації всіх національних сил в справі організації своєї держави, принаймі на перших початках повстання її, йшли досвідченіші та організованіші нації, як от Чеська наприклад”[4, с. 19].

Хоча втілити в життя цей задум Петлюрі не судилося, але, на нашу думку, він заклав його підґрунтя, аргументував необхідність втілення його в життя. В подальшому його соратники Андрій Лівницький та Олександр Шульгин продовжували розвивати цю ідею. У 1929 р. на першій емігрантській конференції у Празі створили Головну Еміграційну Раду під егідою Олександра Шульгина з осередком у Парижі, яка у 1934 р. відновила ідею скликання Всеукраїнського конгресу.

У Празі українська еміграція 1933 р. ініціювала створення Ініціативної Комісії, яка мала zorganizувати різні політичні сили та підготувати підґрунтя для проведення конгресу [2]. Вони встановили контакти з галичанами та спільно провели міжпартійну конференцію, на якій узгодили проведення Всеукраїнського Конгресу та створили Підготовчий конгресовий комітет з осередками у Львові та Празі, який діяв чотири роки. За період діяльності комісія провели дві конференції, видавала часописи «За Конгрес!» (з 1934 р.) та «Вістник Українського Національного Конгресу» (з 1936 р.) [7, с. 389].Однак через зовнішньополітичні обставини та брак єдності між українськими політичними партіями та організаціями перешкодили проведенню Конгресу.

У період Другої світової війниважливим кроком до єдності стали переговори у 1944 рр. Андрія Лівницького, Павла Скоропадського, Степана Бандери, Андрія Мельника, на яких останнього обрали делегатом для репрезентації українського народу перед німецькими чиновниками[1, с. 90]. Жодних політичних наслідків після перемовин не було, і лідери українського народу пішли різними шляхами. Однак вони, на нашу думку, мали важливий вплив на Андрія Мельника, який у повоєнний період став активним лобістом ідеї скликання Всеукраїнського конгресу та об'єднання всіх українців.

Передумовою до скликання Всеукраїнського національного конгресу вважається скликання у 1947 р. Першої Панамериканської Української Конференції. Учасники постановили перетворити ПАУК на постійну діяльну репрезентацію американських українців в Нью-Йорку та делегували новому представництву підготовку до скликання світового Українського Конгресу [5]. Підготовка тривала 20 років, дата скликання конгресу неодноразово змінювалася. Микола Плав'юк (на той момент член КУК, згодом СКВУ) покладав всю відповідальність за відтермінування саме на ПАУК [3, с. 19].

Знову привернув увагу до необхідності скликання Світового конгресу Андрій Мельник на святкуванні 25-річчя УНО 18 травня 1957 р. у Торонто. Полковник наголосив, що “...передумовою цього є зближення, є узгіднення та координація дій нашого табору, є єдність українського націоналістичного світу” [1, с.139]. Втілюючи волю Мельника, в липні 1959 р. VI Конгрес Українців Канади заманіфестував про необхідність координації з УККА та ПАУК для формування підготовчого Комітету для скликання Світового

Конгресу Українців (далі СКВУ). У лютому 1960 р. відбулися наради представників КУК та УККА, на яких постановили: передати процес підготовки конгресу ПАУК, напрацювати проект СКВУ, запросити до участі всі громадські, політичні, культурні, наукові організації (5, с. 4). У жовтні 1960 р. VI сесія ПАУК постановила створити Підготовчий Комітет для скликання СКВУ у складі двох Комісій – Програмової з центром в Канаді та Організаційної з осередком у США; було погоджено дату та місце конгресу – осінь 1961 р., Нью-Йорк.

Незважаючи на підтримку зарубіжними українцями цієї ідеї, процес її реалізації зайняв ще вісім років, дата конгресу неодноразово змінювалася. Сучасники зауважували зневіру українців в успішне втілення ідеї СКВУ. На думку Атанаса Фіголя, суттєвими недоліками у підготовці до конгресу 1950-60-х рр. були відсутність кампанії зі збору коштів та недостатнє інформування громадськості [6, с. 25].

Та все 22 січня 1967 р. було оприлюднено Маніфест Пан-Американської Української Конференції про скликання Світового Конгресу Вільних Українців: “Виконуючи постанови конгресів українського організованого суспільства в різних країнах вільного світу, ПанАмериканська Українська Конференція, проробивши підготовчу працю, скликає на 16, 17, 18, 19 листопада, 1967 року, в місті Нью Йорку, ЗСА, осідку Об’єднаних Націй, Світовий Конгрес Вільних Українців...” [2, с. 45]. Після цього провідна діаспорна газета “Свобода” почала висвітлювати процес збору коштів на проведення СКВУ та інші підготовчі моменти.

Зрештою 12-19 листопада 1967 р. І СКВУ в Нью-Йорку таки відбувся. Український народ продемонстрував прагнення до соборності та продовження боротьби за відновлення державності на українських землях. Було створено організаційну надбудову для діаспорних організацій, котра впродовж тривалого часу запобігала денационалізації українського народу, підтримувала визвольний рух на Батьківщині та сприяла утвердженню незалежності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій Мельник у першу річницю смерті 1964–1966. Торонто-Вінніпег: Видавничка спілка “Новий шлях”, 1966.–160 с.
2. Перший Світовий Конгрес Вільних Українців: матеріали/[ред. колегія: І.Сирник та ін.]. – Вінніпег, Нью-Йорк, Лондон: Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців, 1969. – 479 с.
3. Плав’юк М. Проблеми Світового Конгресу Українців / Микола Плав’юк. –Торонто-Вінніпег: КЕ Українського Національного Об’єднання Канади, 1965. – 20 с.
4. Ряст О. Сучасна українська еміграція та її завдання / О. Ряст. – Щипіорно: Друкарня в Щипіорно, 1923. – 89 с.
5. “Свобода”, №275. Джерсі-Сіті. – 25 листопада 1947. Режим доступу:<http://www.svoboda-news.com/archiv/pdf/1947/Svoboda-1947-275.pdf>[18.01.2021].
6. Фіголь А. Світовий Конгрес вільних українців / Атанас Фіголь. – Париж-Рим-Мюнхен: УХР, 1965. – 29 с.
7. Яців А. Перший Світовий Конгрес Вільних Українців: на шляху до консолідації українського суспільства / Андрій Яців. // Народознавчі зошити. – 2019. – №2. – С. 387–402. Режим доступу: <https://nz.lviv.ua/archiv/2019-2/11.pdf>[19.01.2021].

BEZWARUNKOWY DOCHÓD PODSTAWOWY W PAŃSTWACH ROZWINIĘTYCH

Biernacki Mateusz

Magister matematyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

mati.biernacki31@gmail.com

Streszczenie

Polityka społeczna, przez tysiące lat zupełnie ignorowana, zaczęła być prowadzona dopiero gdy zdano sobie sprawę z jej korzystnego wpływu na ogólną kondycję społeczeństwa. Od końca XIX wieku wprowadzane są różne programy mające na celu walkę z nierównościami, wykluczeniem i zapewnieniem równych szans. Bezwarunkowy dochód podstawowy, jako świadczenie pieniężne wypłacane każdemu, bez żadnego warunku, uważane jest przez wielu za najlepsze rozwiązanie problemu bezrobocia, ubóstwa, oraz nieuchronnej likwidacji miejsc pracy ze względu na robotyzację. Pomimo przeprowadzenia licznych eksperymentów jak taki program wpłynie na zachowanie obywateli, wciąż jest w nim wiele niewiadomych. Koszty bezwarunkowego dochodu podstawowego są olbrzymie, ale mimo to zarówno zwolennicy jak i przeciwnicy są zgodni co do tego, że potrzeba dalszych badań by ocenić, jakie korzyści może on przynieść.

Historia polityki społecznej

Przez politykę społeczną rozumiemy działania podejmowane zarówno przez rządy, jak i przez różne organizacje pozarządowe, mające na celu rozwiązywanie problemów społecznych oraz zaspokajanie potrzeb. Podzielić ją możemy między innymi na politykę rodzinną, oświatową, mieszkaniową, ochrony zdrowia czy zatrudnienia.

Wśród celów, jakie spełniać ma wymienia się:

- bezpieczeństwo socjalne, które skupia się na zapewnieniu środków do życia w sytuacji, gdy osoba sama nie może o siebie zadbać (w przypadku choroby, wieku, inwalidztwa, bezrobocia),
- inwestycje w człowieka, czyli tworzenie równych szans dla kształcenia i rozwoju nowych pokoleń,
- ład społeczny, uważany za podstawę stabilizacji w życiu,
- życie rodzinne, które zapewnić ma poczucie bezpieczeństwa, więzi emocjonalnych, a często wymaga wsparcia nie tylko materialnego ze strony instytucji.

Uważa się, że poprzez brak prowadzenia polityki społecznej, przez brak zapobiegania problemom społecznym, doprowadzić można do sytuacji w której pewne grupy będą wykluczone, marginalizowane, a poczucie niesprawiedliwości i braku perspektyw na poprawę sytuacji może rodzić konflikty, które zakłócać będą ład społeczny[1][2].

Polityka społeczna tak naprawdę nie ma rozbudowanej historii. Przez tysiące lat funkcjonował pogląd, że każdy powinien zadbać sam o siebie, a ewentualna pomoc niesiona była tylko przez najbliższych, nie przez władców. W XVII wieku w Anglii wprowadzono pierwszą ustawę o prawie ubogich, ale dopiero przełom XIX i XX wieku przyniósł prawdziwą rewolucję. Inicjatorem tych działań był Otto von Bismarck, kanclerz Niemiec, uważany dzisiaj za jednego z najwybitniejszych europejskich polityków XIX wieku. Za jego rządów prowowa-

dzono 3 rodzaje ubezpieczeń, które były obowiązkowe:

- ubezpieczenie na wypadek choroby (w 1883 roku),
- ubezpieczenie od wypadków przy pracy (w 1884 roku),
- ubezpieczenie w razie starości i inwalidztwa (w 1889 roku).

Ustawy te uznane zostały przez wiele krajów za modelowe, dały też impuls do poszukiwań innych sposobów rozwiązania kwestii polityki społecznej. Zauważono, że zaangażowanie się w to państwa jest korzystne z punktu widzenia utrzymania ładu społecznego.

Kolejne lata przyniosły rozbudowę systemu polityki i usług socjalnych. Świadczeniami obejmowano kolejne grupy zawodowe, zaczynając od robotników pracujących w niebezpiecznych branżach, poprzez wszystkich robotników przemysłowych, a na pracownikach wiejskich kończąc. W połowie XX wieku w krajach rozwiniętych zaczęły się jednak pojawiać głosy krytykujące tak duże zaangażowanie państwa w tej dziedzinie. Rosnące obciążenia budżetu upatrywano głównie w wydatkach na politykę społeczną, która stała się też elementem walki politycznej. Przywileje przyznane jednej grupie zawodowej doprowadzały do poczucia niesprawiedliwości i chęci walki o podwyższenie świadczeń innej, zaś poziomem docelowym zawsze były świadczenia przyznawane najbardziej uprzywilejowanej grupie[3][4].

Kryzys naftowy, który rozpoczął się w 1973 roku w wyniku embarga nałożonego przez kraje arabskie na Stany Zjednoczone oraz Europę Zachodnią, spowodował gwałtowny wzrost cen ropy. Dla gospodarek przemysłowych zakończył się okres kupowania za grosze surowca, co ostatecznie doprowadziło do zmiany priorytetów wydatkowych państwa i rozpoczęcia zaostrzania kryteriów korzystania z pomocy socjalnej[5].

Koncepcja bezwarunkowego dochodu podstawowego

Bezwarunkowy dochód podstawowy (Unconditional Basic Income, Universal Basic Income, UBI) jest modelem, który zakłada, że każdy człowiek, bez żadnego kryterium wiekowego, zarobkowego, materialnego, otrzymuje jednakową kwotę pieniędzy. Za otrzymanie ich nie jest wymagane jakiegokolwiek świadczenie ze strony obywatela. UBI zapewnić ma minimalną kwotę pozwalającą na przeżycie w sytuacji, w której ktoś nie ma żadnego innego źródła dochodu. To wyróżnia go spośród obecnych transferów wprowadzonych w ramach polityki socjalnej. Nie kategoryzuje ludzi na grupy, które otrzymują wsparcie, a które nie, oraz na wielkości takiej pomocy.

W wielu krajach prowadzone były bądź są projekty mające na celu sprawdzenie jak wprowadzony dochód wpłynie między innymi na decyzję uczestników eksperymentu o pozostaniu aktywnym na rynku pracy oraz na ich konsumpcję. Jednak wśród wad takich badań wskazuje się niewielką liczbę uczestników oraz krótki czas trwania badań (na przykład w Niemczech projekt zakłada wypłacanie UBI 122 osobom przez 3 lata). W 2016 roku głośno zrobiło się po referendum w Szwajcarii, w którym aż 77% głosujących odrzuciło pomysł wprowadzenia bezwarunkowego dochodu podstawowego. Jednak w 2019 roku we Włoszech ruszył program, nazywany Dochodem Obywatelskim. Trafia on do niemal miliona rodzin (2,3 mln osób), jednak nie spełnia on wszystkich założeń bezwarunkowego dochodu podstawowego. Aby móc się o niego ubiegać, trzeba spełnić kryteria zarobkowe, wartości mieszkanka oraz posiadanego majątku. Nie różni się on zatem bardzo od zwykłej pomocy dla ubogich[6] [7][10].

Argumenty za i przeciw wprowadzeniu UBI

Ilekcją poruszany jest temat wprowadzenia bezwarunkowego dochodu podstawowego, powoduje on głośną dyskusję. Nie brak jest zwolenników jak i przeciwników takiego modelu finansowego, jednak są oni zgodni co do tego, że wciąż potrzeba badań, aby móc określić dokładniej jego skutki.

Koronnym argumentem podawanym przez przeciwników UBI jest to, że nie należy płacić ludziom „za nic”, ponieważ ludzie przestaną pracować i będą utrzymywać się jedynie z pieniędzy wypłacanych przez państwo. Jednak przeczyć temu mogą badania przeprowadzone przed ogłoszeniem referendum w Szwajcarii, zgodnie z którymi tylko 2% obywateli zadeklarowało, że po wprowadzeniu bezwarunkowego dochodu podstawowego odejdzie z pracy. Ponadto warto tutaj przytoczyć przypadek Alaski – stanu, który od 1982 roku wypłaca co roku każdemu mieszkańcowi UBI. Jest on finansowany z przychodów z wydobycia bogactw naturalnych lecz kwota na pewno nie pozwala na utrzymanie się wyłącznie z tego świadczenia – wysokość jest zmienna, ale oscyluje w granicach 1000-2000 dolarów. Mimo to, jest to dobry przykład do przeprowadzenia pewnych obserwacji. Po pierwsze, nie dość, że nie zmienił się wskaźnik stałego zatrudnienia, to liczba osób która podejmuje pracę w niepełnym wymiarze czasowym wzrosła o 17%. Przyczyna tego zjawiska upatrywana jest w tym, że pieniądze przekazywane ludziom spowodowały wzrost konsumpcji, i to nie tylko dóbr, ale też usług, przez co wzrosło zapotrzebowanie na świadczenie większej ilości pracy. Po drugie, wraz z upływem lat program bardzo zyskiwał na popularności. W przeprowadzonych w 1984 oraz 2017 roku ankietach zapytano czy lepiej byłoby zachować świadczenie przy jednoczesnym wzroście podatków, czy zakończenie wypłacania UBI oraz nie podnoszenie podatków. O ile w 1984 roku tylko 29% ankietowanych wołało pierwszą opcję, to w 2017 roku aż 71%[7][10][11].

Kolejnym argumentem przeciwników jest utrata przez obywateli motywacji do ciężkiej pracy, do podejmowania studiów, podnoszenia kwalifikacji, tłumaczona tym, że nie ma to dużego znaczenia skoro utrzymanie i tak zapewnia państwo. Ale to z kolei stoi w sprzeczności z tym, co wiemy o człowieku – o jego potrzebie do samorealizacji, uznania wśród innych, szacunku czy też poczucia przynależności do grupy (na przykład w pracy). Ponadto przecież nawet dzisiaj osoby bezrobotne kwalifikują się do otrzymywania pewnych rodzajów pomocy społecznej, które pozwalają im przeżyć. Dochód podstawowy nie ma na celu stanowić głównego źródła utrzymania jednostki, lecz pewnego rodzaju uzupełnienie, pozwalające na przykład na bezproblemowe przetrwanie okresu przerwy w zatrudnieniu. Jeśli dochód ten pozwalałby jedynie na przeżycie, trudno oczekiwać, że duża liczba obywateli byłaby skłonna porzucić swoje plany o karierze na rzecz życia z minimum. Bardziej prawdopodobna byłaby sytuacja, w której ludzie ograniczaliby wymiar czasu pracy, by dodatkowy czas poświęcić na opiekę nad rodziną (co wskazało 53% badanych przed referendum w Szwajcarii) lub podniesienie kwalifikacji zawodowych (54% badanych). W naturalny sposób doprowadziłoby to do zwiększenia zatrudnienia poprzez potrzebę uzupełnienia braków kadrowych[7][11].

Następnym, często poruszonym problemem jest wzrost inflacji poprzez tak zwane rozdawnictwo. Jednak w tym przypadku nie może być mowy o inflacji ze względu na wzrost podaży pieniądza poprzez dodatkową emisję, ponieważ bezwarunkowy dochód podstawowy finansowany ma być nie z dodruku, ale z

bieżących pieniędzy zbieranych z podatków. Warte zastanowienia jest jednak na ile UBI wpłynęłoby na tak zwaną inflację pchaną przez koszty – zgodnie z którą, według teorii Keynesa, wymuszanie podwyżek płac skutkuje wzrostem inflacji poprzez wzrost kosztów wytworzenia dóbr i usług. A poprawa warunków na rynku pracy z punktu widzenia pracowników (poprzez spadek bezrobocia) postawiłaby ich w lepszej pozycji do negocjowania wyższych płac. Firmy, które oferują niskie wynagrodzenia nie mogłyby wykorzystywać trudnej sytuacji i gotowości do podjęcia jakiegokolwiek pracy przez niektórych. Z drugiej zaś strony firmy zdając sobie sprawę z tego, że każdy i tak wypłacaną ma kwotę pozwalającą na przeżycie, brałyby to pod uwagę przy ustalaniu wynagrodzenia i nie czułyby presji podnoszenia go[7][9].

W obecnym systemie zauważyć można też zjawisko braku chęci wychodzenia z bezrobocia przez wiele lat. Jeśli bezrobotna osoba jest słabo wykształcona, nie ma możliwości podjęcia pracy lepiej płatnej, a jedynie takiej której zarobki są niewiele wyższe od wypłacanej pomocy. A ponieważ podjęcie jakiegokolwiek pracy wiąże się z utratą zasiłków, wolą pozostać bezrobotni bądź uciekają w szarą strefę. UBI jako, że wypłacany jest bez żadnego warunku, pomógłby zwalczyć to niekorzystne zjawisko wykluczenia, podnosząc motywację do podjęcia pracy, nawet nisko płatnej. Ponadto administracja odpowiedzialna za obecny system wsparcia osób bezrobotnych skupia się głównie na kontrolowaniu tego czy bezrobotni nie pracują, czy szukają pracy oraz szuka dla nich pracy, co nie tylko jest niezwykle kosztowne, ale i mało efektywne.

Wprowadzając bezwarunkowy dochód podstawowy można by pozbyć się całego tego mechanizmu[7].

Wielu zwolenników wprowadzenia UBI uważa, że właściwym pytaniem nie jest czy, ale kiedy oraz ile. Postępujący rozwój cywilizacyjny zawsze powodował, że niektóre miejsca pracy okazywały się już dłużej niepotrzebne, za to pojawiały się inne, nowe. Ekonomista Carl Frey i Michale Osborne z Uniwersytetu w Oxford w swojej pracy „The Future of Employment” szacują, że do 2033 roku w Stanach Zjednoczonych niemal połowa miejsc pracy zostanie zastąpiona przez maszyny. Oczywiście powiedzieć można, że podobne zjawiska działały się już w przeszłości, jak chociażby w czasie rewolucji przemysłowej rozpoczętej w Anglii w XVIII wieku, kiedy wprowadzone maszyny zaczęły przyspieszać procesy produkcji i eliminować miejsca pracy. Wtedy jednak na znaczeniu zostały inne zawody, takie jak hutnictwo czy górnictwo, w których zwiększenie poziomu zatrudnienia w znacznym stopniu mogło redukować przyrost bezrobotnych. Analogicznie pomyśleć można, że tak jak wtedy, robotyzacja wyeliminuje powtarzalne i mało płatne zawody, ale da bodziec do utworzenia miejsc dla wykwalifikowanych pracowników. Trudno jednak oczekiwać, że nowo utworzonych miejsc pracy będzie tyle samo co zlikwidowanych. Robotyzacja i automatyzacja nie jest przecież dla przedsiębiorstw celem samym w sobie, lecz powodować ma oszczędności tak, aby finalny produkt był tańszy. Biorąc pod uwagę rosnące w dużym tempie koszty zatrudnienia, coraz bardziej opłacalne będzie zastąpienie kolejnych pracowników maszynami. Alternatywą dla tego procesu jest obniżenie wynagrodzeń (oraz równoległe obniżenie zasiłków, a co za tym idzie narzucenie dużej ilości ludzi niższego poziomu życia) tak, aby wymiana pracowników na roboty przestała być opłacalna, co może jednak nie spotkać się ze społeczną akceptacją[8][11].

Źródła finansowania i koszty

Tak jak wspomniane zostało w poprzednim rozdziale, uniwersalny dochód podstawowy nie może być finansowany z pożyczek ani dodruku pieniądza. Pieniądze na ten cel muszą być zebrane w formie podatków i tutaj pojawia się pytanie, czy obecne podatki są wystarczające by udźwignąć taki ciężar, czy też wiązałoby się to nałożeniem nowych. Samuel Alexander w swojej pracy „Basic and Maximum Income” proponuje wprowadzenie tak zwanego sufitu dochodowego, czyli kwoty powyżej której podatek wynosiłby 100%. Nie jest jednak pewne jak taki podatek wpłynąłby faktycznie na dochody państwa – przecież jeśli górny poziom zostałby ustanowiony tak, że bez problemu duża część wykwalifikowanych pracowników by go przekraczała, bardziej opłacalne byłoby dla firm obniżenie ich wynagrodzeń do poziomu sufitu, a tym samym obniżenie kwoty podatku przy zachowaniu przychodów pracownika. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku podatków płaconych przez firmy. Mali przedsiębiorcy widząc, że zbliżają się do granicy tego podatku mogliby zaniechać przyjmowania nowych zleceń. W końcu po co je przyjmować, poświęcać czas i zasoby, ryzykować, skoro i tak cały zysk trzeba będzie oddać? Jeśli chodzi o duże przedsiębiorstwa (choć w pewnym stopniu też małe i średnie), być może sposobem na nie płacenie tego podatku byłoby zwiększenie kosztów poprzez na przykład inwestycje, bądź też obniżenie cen lub podniesienie najniższych pensji. Pościg za coraz wyższym zyskiem zostałby zahamowany przez narzuconą górną granicę[12].

Jednak temat finansowania UBI trzeba zacząć od drugiej strony, czyli od policzenia faktycznych kosztów takiego programu i sprawdzenia jaka jest ich relacja do obecnych dochodów państw. Na początek trzeba ustalić wysokość takiego świadczenia. Nie będzie przecież zaskoczeniem, że bogate państwa zachodu mogą pozwolić sobie bez problemu na UBI taki jak chociażby wypłacany na Alasce. Tylko niestety kwota około 150 dolarów miesięcznie nie pozwoli na utrzymanie się nawet przez bardzo krótką przerwę w zatrudnieniu. Trzeba jednak pamiętać, że zasiłek ten wypłacany jest z zysków osiągniętych ze sprzedaży dóbr naturalnych – oprócz niego region też przecież ma szereg innych transferów pieniężnych skierowanych do wybranych grup, które finansowane są z podatków[7].

Biorąc pod uwagę na przykład średnią pensję w Polsce za 2019 rok, która wyniosła 4.918 PLN brutto łatwo można policzyć, że pracownicy średnio otrzymywali 3.556 PLN, zaś całkowity koszt miejsca pracy wynosił 5.932 PLN. Tak więc całkowite obciążenie składkami i podatkami wynosi w takim przypadku 2.376 PLN. Według danych za ostatni kwartał 2018 roku, w Polsce pracuje 16,5 mln osób, co stanowi 43% społeczeństwa (biorąc oczywiście pod uwagę także dzieci oraz emerytów), tak więc same obciążenia składkowo-podatkowe pobierane z pensji pozwoliłyby na wypłacę UBI na poziomie ponad 1.000 PLN miesięcznie dla każdego obywatela[13].

Wielu ekspertów jest zgodnych co do tego, że poziom bezwarunkowego dochodu podstawowego nie powinien zależeć od decyzji polityków, ponieważ mogłoby to stanowić pokusę na przedwyborcze obietnice podnoszenia go ponad możliwości finansowe kraju, lecz zajmować się tym powinna niezależna instytucja. Dochód ten obliczany by był na podstawie na przykład procenta pensji minimalnej (choć wtedy politycy mogliby pośrednio wpływać na wysokość UBI podnosząc pensję minimalną) albo na podstawie opracowanego algorytmu biorącego pod uwagę koszt życia tak, aby wypłata mogła zapewnić minimal-

na kwotę potrzebną na przeżycie. Poniższa tabela zawiera zestawienie danych takich jak pensja minimalna brutto (oraz jej 50% i 75% poziom), liczbę ludności oraz koszty bezwarunkowego dochodu podstawowego, biorąc pod uwagę wypłaty na poziomie 50% oraz 75% pensji minimalnej dla wybranych państw Europy oraz Ameryki. Prezentowane dane są za 2019 rok.

Tabela 1.

Państwo	Pensja minimalna (mln EUR)	Liczba ludności		Koszty poziomu		Koszty poziomu (mld EUR)
		50%	Poziom	75%	Poziom	
Polska	523	38	261,5	119,2	392	178,7
Chorwacja	395	4,2	197,5	10	296	14,9
Czechy	518	10,6	259	32,9	388,5	49,4
Hiszpania	1.050	46,7	525	294	787,5	424,5
Belgia	1593	11,4	796,5	109	1195	163,5
Stany Zjednoczone	1.097	328,2	548,5	2.160,2	823	3.241,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i Eurostat.

Jak widać koszty takich programów na poziomie, który zapewniałby możliwość utrzymania się (czyli na poziomie 50-75% pensji minimalnej brutto) są olbrzymie, zbliżone bądź przekraczające roczne budżety tych państw. Ciężko zatem myśleć o wprowadzeniu UBI w oparciu tylko już istniejące podatki. Jednak część badaczy uważa, że po wprowadzeniu dochodu podstawowego na poziomie zapewniającym możliwość utrzymania się, zmniejszy się niechęć do podniesienia podatków – wszakże większe obciążenie podatkowe pensji, a więc i niższa wypłata nie będzie tak dotkliwa w sytuacji, w której utrzymanie zapewni obywatelom państwo. Pokazuje to też wspomniana w 3 rozdziale ankieta przeprowadzona na Alasce, kiedy to po wprowadzeniu UBI na przestrzeni 35 lat liczba osób preferująca podniesienie podatków, ale zatrzymanie świadczenia wzrosła 2,5 krotnie, do poziomu 71%[7][11].

Podsumowanie

Warto byłoby odpowiedzieć tutaj na pytanie co jest celem bezwarunkowego dochodu podstawowego. Nie jest to zwiększenie konsumpcji, ani zdobycie władzy przez populistyczne rozdawnictwo. Celem jest zapewnienie obywatelom prawdziwej wolności tak, aby sytuacja ekonomiczna nie była dla nich powodem wykluczenia, bądź nie zmuszała ich do złych wyborów, byle tylko móc przeżyć. Sytuacja bogatych państw pokazuje, że nawet dynamiczny rozwój gospodarczy nie rozwiąże wszystkich problemów, takich jak charakterystyczne dla Europy połączenie wysokiego bezrobocia i niskiego ubóstwa, bądź amerykańskiego niskiego bezrobocia i wysokiego ubóstwa. Być może najlepszą metodą na walkę z tym zjawiskiem jest właśnie UBI, który pozwoli nie tylko spokojnie przetrwać okres pomiędzy zatrudnieniem, który obywatel może przeznaczyć na przykład na podnoszenie kwalifikacji, ale też na ograniczenie wymiaru pracy dla osób, które oprócz kariery chcą także skupić się na przykład na rodzinie. Pomimo, że koszty takiego programu, które oczywiście są olbrzymie, są łatwe do poli-

czenia, potrzeba jednak jeszcze wielu badań, które odpowiedzą na pytanie jak duże korzyści może on przynieść. Nie tylko finansowe, przez likwidację innych świadczeń czy też zmniejszenie obciążenia szpitalami bądź więzieniami, do czego przyczynić może się więcej czasu poświęconego najbliższym, lecz także na przykład kondycja psychiczna obywateli. W końcu kto chciałby wiecznie zmęczone i przepracowane społeczeństwo?[7][11]

BIBLIOGRAFIA

1. Auleytner Julian: *Polityka społeczna, czyli ujarzmianie chaosu socjalnego*. Warszawa, 2002.
2. Golinowska S.: *Polityka społeczna. Koncepcje – instytucje – koszty*, Warszawa, 2000.
3. Hantrais Linda: *Social Policy in the European Union*, Macmillan, Basingstoke 1995.
4. Książkowski Miroslaw: *Modele polityki społecznej*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1999.
5. Menes M.: *Kolejny szok naftowy*, Merkuriusz Uniwersytecki, listopad 2004.
6. Andreas Exner, Werner Rätz, Birgit Zenker: *Grundeinkommen. Soziale Sicherheit ohne Arbeit*. Deuticke, Wiedeń 2007.
7. Ł. Żoładek: *Dochód podstawowy*, „Infos” Nr 14/2016, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu.
8. Carl Frey, Michael Osborne: *The Future of employment: how susceptible are jobs to computerisation?*, Oxford, 2013.
9. Scott Santens: *Wouldn't Unconditional Basic Income Just Cause Massive Inflation?*, Medium, 2014.
10. Philippe Van Parijs: *Real Freedom for All, What (if anything) can justify capitalism*, Clarendon Press, Oxford, 1995.
11. Philippe Van Parijs: *Basic Income for All*, Boston Review, 2000.
12. Samuel Alexander: *Basic and Maximum Income*, Giacomo D'Alisa, Federico Demaria, Giorgos Kallis, *Degrowth : a vocabulary for a new era*, New York, s. 146-148.
13. GUS: *Podstawowe dane z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności wyrównane sezonowo w latach 2010-2020*.

BADANIE DZIAŁALNOŚCI POLSKICH OCHOTNICZYCH STRĄŻY POŻARNYCH NA PODSTAWIE OCHOTNICZEJ STRĄŻY POŻARNEJ W KUDOWIE-ZDROJU W LATACH 1968-1995

mgr Szablewska Justyna

*Doktorantka w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego
justyna.szablewska2@uwr.edu.pl*

Promotor -

prof. dr hab. Krzysztof Kawalec

Ochotnicze Straże Pożarne to jeden z dwóch filarów bezpieczeństwa pożarowego w Polsce. W przeciwieństwie do Państwowej Straży Pożarnej, swoją działalność opierają na pracy społecznej członków. Stowarzyszenia te funkcjonują na polu działalności ratowniczej, przeciwpożarowej, kulturalnej, wychowawczej oraz sportowej. Są zrzeszone w Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej. Ich członkowie posiadają specjalne umundurowanie, przechodzą fachowe szkolenia. Za wyróżniającą działalność otrzymują odznaczenia korporacyjne.

Początki zorganizowanego ochotniczego pożarnictwa na ziemiach polskich datuje się na XIX w. Pierwsze jednostki rozwijały się w odmiennych warunkach prawnych w zależności od zaboru, na którego terenie się znajdowały. Z czasem utworzyły zrzeszenia. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, związki podjęły starania w kierunku zjednoczenia. Głównym inicjatorem prac dotyczących zjednoczenia stał się prezes Związku Floriańskiego Bolesław Chomicz. Opracował on Statut Ogólnopolskiego Związku. W 1921 r. powstał Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej. Czas dwudziestolecia międzywojennego to okres silnego rozwoju ruchu strażackiego. W 1938 r. w 14300 OSP służyło 500 000 członków. II wojna światowa spowodowała zmniejszenie tych liczb. Strażacy podobnie jak w czasie Powstania Wielkopolskiego, powstań śląskich, wojny polsko-bolszewickiej wzięli udział w walce¹. Okres powojenny wiązał się z kolejnymi wyzwaniem dla ochrony przeciwpożarowej. Pomimo panującej biedy, osobistych tragedii poszczególnych strażaków, należało tworzyć nowe organizacje na Ziemiach Odzyskanych. Zrzeszały one mieszkańców o różnym pochodzeniu, doświadczeniach, uprzedzeniach. Ważną grupę wśród członków nowych jednostek stanowili doświadczeni, przedwojenni strażacy. Również OSP założone przed 1945 r. borykały się z problemami. Powojenne zawirowania polityczne dotyczące także ochotniczy ruch strażacki nie ułatwiały zadania. Początkowo większość akcji jednostek stanowiło gaszenie pożarów, ale coraz większe znaczenie uzyskiwały miejscowe zagrożenia. Do 1956 r. liczba OSP wzrosła do 17 800². Wówczas, w związku z klimatem odwilży, nastąpił bardziej sprzyjający okres dla rozwijania samorządności w szeregach strażackich. Zaniechano ograniczania

¹ P. Matusak, *Tradycje i profil ideowy ruchu strażackiego w Polsce*, [w:] Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej z Dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych, t. 6, red. J. Gmitruk, P. Matusak, Warszawa 2007, s. 20-23.

² Ibidem, s. 21.

samodzielności organizacyjnej ruchu. Jako błąd uznano likwidację Związku Straży Pożarnych w 1950 r. Zrzeszenie reaktywowano. W 1958 r. uzyskało nowy statut. Straże, poza sprawami związanymi z ochroną przeciwpożarową, działały na rzecz oświaty i kultury. Otworzyły się też mocniej na środowiska kobiet oraz młodzieży³. Początek lat 70. dla wielu OSP stanowił odpowiedni czas na rozbudowę starej lub wzniesienie nowej strażnicy. Samochody pożarnicze, którymi wówczas dysponowały jednostki były przestarzałe. Dobitnie ukazała to tragiczna w skutkach akcja w rafinerii w Czechowicach-Dziedzicach. Wydarzenie to stało się impulsem do prac nad nowymi, rodzimymi modelami samochodów pożarniczych oraz późniejszego wyposażania w nie na szeroką skalę OSP. W czasie stanu wojennego Związek Ochotniczych Straży Pożarnych nie został zdelegalizowany. Przemiany ustrojowe wpłynęły na sytuację ruchu. W dniach 4-5 kwietnia 1992 r., podczas IX Zjazdu Krajowego w Miętym koło Garwolina doszło do zmiany nazwy na Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej. Wówczas też na funkcję prezesa jego Zarządu Głównego powołany został Waldemar Pawlak, który sprawuje tę funkcję do dnia dzisiejszego.

Kudowa-Zdrój to niewielkie, polskie miasto w województwie dolnośląskim, powiecie kłodzkim. Stanowi siedzibę gminy miejskiej Kudowa-Zdrój. W 2019 r. liczyła 9886 mieszkańców⁴. Powstała z połączenia miejscowych wsi. Prawa miejskie uzyskała w 1945 r. Miejscowość usytuowana jest w bliskiej odległości od Gór Stołowych oraz przejścia granicznego z Republiką Czeską. Słynie z walorów turystycznych oraz leczniczych. Stanowiła pierwsze niemieckie uzdrowisko specjalizujące się w leczeniu chorób układu krążenia. Oferuje liczne walory krajobrazowe oraz osobliwe zabytki sakralne w postaci Kaplicy Czaszek oraz leśnej kapliczki przy Źródle Maryi. Ważną rolę w historii tego terenu, poza działalnością leczniczą, odgrywało włókiennictwo. Okolicę licznie zamieszkiwali tkacze. W 1906 r. we wsi Jeleniów otwarte zostały zakłady tkackie "ChristanDierig" A.G. Na skutek przesunięcia granic znalazły się one administracyjnie na terenie Zakrza – obecnie dzielnicy Kudowy-Zdroju. Podczas II wojny światowej fabryka zmieniła profil produkcji. Pracowały w niej więźniarki filii Obozu Koncentracyjnego Gross Rossen. Po wojnie funkcjonowały w niej Kudowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Hanki Sawickiej. Stanowiły one jeden z największych zakładów pracy dla okolicznych mieszkańców. Kudowa-Zdrój dzieliła los innych miejscowości położonych na Ziemiach Odzyskanych. W przeciwieństwie do wielu z nich nie odniosła jednak dużych strat architektonicznych podczas II wojny światowej. Po jej zakończeniu, przez pewien czas stanowiła miejsce wspólnego zamieszkiwania Niemców, Czechów oraz przybyłych tutaj z różnych stron Polaków.

Zachowane źródła za datę założenia Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju uznają 1945 lub 1946 r. Wyznaczenie dokładniejszej daty powstania poważnie utrudnia utrata zdecydowanej większości dokumentacji z lat 1945-1967. Organizacja ta, podobnie jak inne OSP, łączyła pokolenia i rodziny. W historii Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju zapisali się Cichoszowie,

³ Ibidem, s. 34-35.

⁴ *Wyniki badań bieżących - Baza Demografia - Główny Urząd Statystyczny*, demografia.stat.gov.pl [dostęp 26.01.2021 r.].

Gustawowie, Jarczewscy, Ruparowie⁵, Prizlowie⁶. Ochotnicza Straż Pożarna w Kudowie Zdroju powstała jako jednostka terenowa. Z czasem została jednak przejęta przez Miejski Zarząd Budynków Mieszkalnych. Nie sposób obecnie wyznaczyć ze zdecydowaną pewnością daty tego wydarzenia z uwagi na brak zachowanych dokumentów oraz śmierć lub niepamięć świadków wydarzeń. Andrzej Kozłowski w swoim artykule „70 lat OSP Kudowa-Zdrój” przytoczył rok 1967⁷. Opierał się w tym przypadku głównie na swoich dawnych rozmowach z Janem Lenczowskim. Poza tym, wnioskował na podstawie zachowanej wówczas dokumentacji straży oraz faktu, że wkrótce po jego wstąpieniu w szeregi straży w 1968 r., bardziej doświadczeni członkowie niewspominali jej historii w przedziale czasowym dłuższym niż rok⁸. Fakt przenosin wiązał się nierozdzielnie z wyborem na prezesa druha Olesia będącego wówczas dyrektorem Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkalnych. Według części członków miał nie dotrzymać swoich obietnic wobec jednostki, w związku z tym później pojawiły się nawet spekulacje, że został obrany w sposób bezprawny. Okres działalności przy Miejskim Zarządzie Budynków Mieszkalnych część strażaków oceniała negatywnie⁹. W tym czasie ich siedziba mieściła się na ówczesnej ul. 22 Lipca¹⁰. W dotychczasowej remizie przy ul. 1 Maja zaszły duże zmiany. W świetlicy urządzone mieszkania, a w garażach – magazyny. Pomieszczenia suterenu zajmował technik. Pomiędzy członkami doszło do rozłamu. Przyczyniło się do tego pogorszenie sprawności bojowej oraz problemy w kontaktach z władzami jednostki i Miejskim Zarządem Budynków Mieszkalnych. Część powróciła do dawnej remizy na nowo rozpoczynając samodzielną działalność. Do tej sytuacji znacząco przyczynił się Jan Lenczowski wraz z gronem towarzyszy. Gdy przedstawiono mu projekt zmian architektonicznych dotyczących wyglądu zewnętrznego dawnego budynku straży, miał napisać do Komendy Wojewódzkiej. Otrzymał wezwanie na spotkanie w Urzędzie Miasta, na które stanął się razem z druhami Prizlem. Podczas niego zgromadzeni przedstawiciele letosownych władz, po jego myśli orzekli, że w pomieszczeniach ma znajdować się jednostka ochrony przeciwpożarowej¹¹. 25.01.1968 r., przy pełnej frekwencji członków, wybrano nowe władze OSP, na których spoczął ciężar pełnego odrodzenia się organizacji. W składzie zarządu znaleźli się: prezes Zygmunt Ziętek, naczelnik Stanisław Prizel, wiceprezes Jan Lenczowski, skarbnik Józef Konieczny, sekretarz Halina Holc, gospodarz Marian Grabski, przedstawiciel Rady Narodowej Michał Kosiak. Działania w komisji rewizyjnej rozpoczęli: przewodniczący Marian Buchnał, członkowie Mieczysław Michałowski oraz Alfred Studziński, a także ich zastępcy Zbigniew Mozol i Jan Królikowski. Zaplanowano także

5 P. Maziarz, *Kudowa Zdrój – miasto bezpieczne!* [w:] *Kudowa zdrój, miasto i ludzie*, oprac. B. Burger, R. Deryło, B. Kamiński, J. Kamiński, M. Kot, C. Kręcichwost, A. Norowska-Kieca, Klodzko: Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Miasta Kudowa Zdrój 2002 r., s. 75. W tekście błędnie podano rodzinę Ruparów jako Rupartów.

6 *Przemówienie Andrzeja Kozłowskiego podczas ogniska z okazji pięćdziesięciolecia jednostki*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

7 A. Kozłowski, *70 lat OSP Kudowa-Zdrój*, „Nowa Gazeta Gmin” 2016 r., nr 220, s. 12.

8 *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Andrzejem Kozłowskim z dnia 3.05.2016 r.*, archiwum autorki.

9 *Protokół opisowy z walnego zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju w dniu 25 stycznia 1968r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

10 A. Kozłowski, *70 lat OSP...*, op. cit., s. 12.

11 *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Janem Lenczowskim dnia 11.04.2016 r.*, archiwum autorki.

podjąć starania, aby odzyskać świetlice wraz z jej wyposażeniem od Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkalnych oraz powiększyć ją powiększyć. Poza tym, planowano urządzić budynek straży kawiarnię „Ruch” i doposażyć jednostkę w rzeczy potrzebne do działań przeciwpożarowych¹². OSP Kudowa-Zdrój udało się przejąć budynek. Przez niemal dwa lata dochodziło do konfliktów przeważnie dotyczących podziału sprzętu pomiędzy jednostkami. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Kudowie Zdroju stało na stanowisku, że obydwie straże mają równe prawa bytu, więc powinny skończyć z nieporozumieniami i przejść do współzawodnictwa. Zobowiązywało się także wyróżnić nagrodami najlepszą załogę¹³. 4.04.1969 r. Powiatowa Komenda Straży Pożarnych sprawdziła gotowość operacyjną OSP Kudowa-Zdrój. Jednostka zrzeszała wówczas sześćdziesięciu ochotników, w tym dwudziestu czterech członków oddziału bojowego oraz szesnastu chłopców i dziewięć dziewcząt z drużyn młodzieżowych. Remizę oceniono pozytywnie. Zaznaczona została jednak potrzeba wykonania prac remontowych, a także zamontowania centralnego ogrzewania. Sprzęt był dobrze zabezpieczony oraz obsługiwany. Straż posiadała jeden samochód gaśniczy Star 20. Uzyskana została pozytywna opinia dla przekształcenia jednostki w typ S2. Alarmowanie było odpowiednie. Na miejscu znajdował się telefon. Na sygnał stawiała się załoga odpowiednią liczebnie. Poprawnie wykonywała zadania, zachowywała właściwą dyscyplinę, ale brakowało jej zgrania. Potrzebowano szkoleń oraz specjalnych podręczników i instrukcji do sprzętu. Strażacy zostali ubezpieczeni w PZU od nieszczęśliwych wypadków. Poważny problem stanowiły braki w umundurowaniu. Ogólnie prace zarządu oceniono pozytywnie¹⁴. Ostatecznie nadszedł kres istnienia straży z siedzibą zarządu przy ówczesnej ul. Świerczewskiego wraz z pismem Powiatowego Komendanta Straży Pożarnych w Kłodzku kpt. poż. Juliana Czyrka do MZBM w Kudowie-Zdroju z dnia 30.10.1969 r. Adresat, po uzgodnieniu z Zarządem Oddziału Powiatowego Związku OSP w Kłodzku, wyraził zgodę na likwidację jednostki. Stwierdził, że w związku z ożywieniem działalności straży przy ul. 1 Maja nie potrzebują trzymać ich obydwu. Resztę posiadanego przez nią sprzętu miała przejąć Powiatowa Komenda Straży Pożarnych w Kłodzku¹⁵. Wraz ze wznowieniem działalności OSP w dawnej siedzibie przybyło do niej wielu nowych członków. Znaczną część z nich stanowili ludzie młodzi¹⁶. W niedługim czasie utworzono żeńską i męską drużynę młodzieżową. Trend utrzymał się do połowy lat 70-tych. Istotne okazywały sięczynnik nie związane typowo z zajęciami wykonywanymi przez strażaków. Jednym z nich była obecność w świetlicy jednego z pierwszych telewizorów w okolicy. Starsi członkowie starali się zachęcać do działalności swoich potencjalnych następców. Szczególny prym wiódł w tym względzie ówczesny naczelnik Stanisław Prizel

12 *Protokół walnego zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju z dnia 25 stycznia 1968 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

13 *Protokół z narady Zarządów Ochotniczych Straży Pożarnych Kudowy-Zdroju OSP Kudowa-Górna i OSP MZBM zwolanej przez Przewodniczącego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Kudowie-Zdroju w dniu 16 marca 1968 r. o godz. 10 w sali zebrani MRN*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

14 *Protokół z kontroli gotowości operacyjno-bojowej OSP w Kudowie Zdroju w dniu 4.04.1969 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

15 *Pismo Powiatowego Komendanta Straży Pożarnych w Kłodzku kpt. poż. Juliana Czyrka do Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkalnych w Kudowie Zdroju z dnia 30.10.1969 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

16 *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Andrzejem Kozłowskim z dnia 3.05.2016 r.*, archiwum autorki.

zwany „dziadkiem”¹⁷. W czasie zebrania w dniu 28.02.1972 r. jednostka została połączona z jej odpowiednikiem w Czermnej¹⁸. Stan takitwał do roku 1973¹⁹. Zachowana dokumentacja jednostki z okresu PRL często wspomina o czynach społecznych, nierzadko z okazji związanej z państwem lubpartią. W 1968 roku jednostka przyczyniła się do utworzenia lodowisk oraz zapewnienia porządku w czasie Festiwalu Moniuszkowskiego²⁰. Niejednokrotnie jej członkowie malowali gabloty reklamowe, pełnili dyżury w świetlicy²¹, a także uczestniczyli w kontrolach przeciwpożarowych na terenie miasta²². W 1975 roku utworzyli boisko dosiatkówki²³. Brali udział w przedsięwzięciach Terenowej Organizacji Samoobrony²⁴. W 1981 roku wyremontowali zastawkę wodną przy ul. Słonecznej oraz w latach 1980-1981 razem z Przedsiębiorstwem Wodociągów i Kanalizacji w Kudowie Zdroju sprawdzili wszystkiehydranty w miejscowości²⁵. Strażacy okazywali swoją wrażliwość na ludzką krzywdę nie tylko poprzez uczestnictwow akcjach. Podczas zebrań powtarzał się wniosek, aby wszyscy członkowie oddali krew²⁶. Inicjatywa ta najpełniejszą formę uzyskała w 1995 roku poprzez utworzenie Klubu Honorowych Dawców Krwi Koła Polskiego Czerwonego Krzyża przy OchotniczejStraży Pożarnej w Kudowie Zdroju²⁷.

Pierwszą akcją jednostki po powrocie do dawnej remizy stanowił pożar budynku mieszczącego się w Kudowie-Zdrojuprzyul. 1 Maja. Drugą – gaszenie dwóch stodół przy ówczesnej ul. Świerczewskiego. Trzeci wezwanie zostało otrzymanew związku z ogniem w restauracji „Kosmiczna”. Piąte działania miały miejsce w Wolanach²⁸. W 1971 roku członkowie organizacji ugasili piętnaście pożarów²⁹. Dwa lata później, oprócz działań gaśniczych,

17 Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Elżbietą Rupar z dnia 2.04.2016 r., archiwum autorki.

18 Protokół z zebrania OSP Kudowa Zdrój w dniu 28.02.1971 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

19 Ostatnia wzmianka w zachowanej dokumentacji o połączonych jednostkach pochodzi z 28.01.1973 r. Protokół z walnego zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju z 28.01.1973 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

20 Sprawozdanie z działalności OSP Kudowa Zdrój za 1968 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

21 M. in. Sprawozdanie z pracy i działalności OSP w Kudowie Zdroju za rok 1976, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

22 M. in. Sprawozdanie z pracy i działalności OSP w Kudowie Zdroju za rok 1974, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

23 Sprawozdanie z pracy i działalności OSP w Kudowie Zdroju za rok 1975, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

24 M. in. Sprawozdanie z działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1973 na walne zebranie w dniu 24 lutego 1974 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

25 Sprawozdanie z pracy i działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1981 [maszynopis], archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju. Sprawozdanie z pracy i działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1980, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

26 M. in. Protokół z zebrania walnego OSP w Kudowie Zdroju z dnia 24.02.1974 r. [rękopis], archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

27 A. Kozłowski, 70 lat OSP..., op. cit., s. 12.

28 Sprawozdanie z działalności OSP Kudowa Zdrój za 1968 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

29 Sprawozdanie z działalności OSP Kudowa Zdrój za rok 1971, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

strażacy wypompowywali wodę z zalanych piwnic³⁰. W latach 1977-1978 w mieście miały miejsce susza. W związku z tym, poza uczestnictwem w trzynastudziałaniach ratowniczo-gaśniczych, ochotnicy dowozili wodę do domówwypoczynkowych³¹. W roku 1980 w Kudowie-Zdroju doszło między innymi do awariiwodociągów. Członkowie jednostki wypompowywali wodę z piwnic. Poza tym, dostarczali także tę niezbędną dożycia ciec do obiektów turystycznych. Gasili także pożary oraz ratowali dobytek mieszkańców³². Czternaście lat później uczestniczyli jużtylko w sześciu akcjach³³. Informacje dotyczące akcji można uzyskać nie tylko z dostępnych dokumentów.Bogate źródło informacji stanowią wspomnienia doświadczonych strażaków. warto wyróżnić te szczególnie pamiętne dla strażaków. Na AndrzejuKozłowskim duże wrażenie zrobiła seria 7-8 podpaień stodół mająca miejsce w 1969 roku. Działania gaśnicze odbywały się zarówno na terenie Czermnej jak i tak zwanej GórnejKudowy³⁴. Janowi Lenczowskiemu zapadła w pamięć akcja w kościele znajdującym się wuzdrowiskowej części miasta. Do zapłonu doszło od radia Pionier. Ochotnik przezywając wpomieszczeniu usiłował opanować panikę wśród ewakuowanych kuracjuszy. Zanim zdążył ubrać hełm, strop spadł mu na głowę. Największe trudności sprawiła mu jednak trwająca dobę akcja w domuwczasowym „Mufлон” w Dusznikach Zdroju. Dowodził wówczas sekcją. W czasie trwania działańwykorzystywanosześć motopomp. Węże pękały, więc dokończono je z Kłodzka. Na cały skład z jednostki, do podziału,otrzymaliwtedy jeden bochenek chleba oraz puszkę głowizny. Dopiero rano, pozakończeniu akcji, ostali zaproszeni na zupę³⁵.

W 1992 roku w OSP służyło tylko dwudziestu sześciu członków. Każdy z nich posiadał jednak przeszkolenie. Wśród nichnie znalazła się ani jedna kobieta. W zarządzie w zdecydowanej większości znajdowali sięemeryci i renciści³⁶. Pomimotrudności jednostka otrzymywała pozytywneoceny podczas okresowych sprawdzianów gotowości bojowej.W 1995 roku organizacja liczyła dwudziestu pięciu członków³⁷. Nie posiadała drużyny młodzieżowej oraz kobiecej³⁸. W 1995 r. zaawansowany wiekiem prezes Zygmunt Ziętek wyraził zgodę na urządzenie mieszkania kierowcy na terenie połowy strażackiej świetlicy. Niedługo po tym przekazał dokumentację jednostki sekretarzowi Andrzejowi Kozłowskiemu³⁹.

30 *Sprawozdanie z działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1973 na walne zebranie w dniu 24 lutego 1974 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

31 *Sprawozdanie z pracy i działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za lata 1977-1978*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

32 *Sprawozdanie z pracy i działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1980 [rękopis]*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

33 *Sprawozdanie z działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1994 na walne zebranie w dniu 8.01.1995 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

34 *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Andrzejem Kozłowskim z dnia 23.04.2016 r.*, archiwum autorki.

35 *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Janem Lenczowskim dnia 11.04.2016 r.*, archiwum autorki.

36 *Karta ewidencyjna Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju według danych na 31.12.1992 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

37 *Protokół z zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju z dnia 8.01.1995 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

38 *Plan działalności i budżetu Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju uchwalony w dniu 8.01.1995 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

39 *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Andrzejem Kozłowskim z dnia 3.05.2016 r.*, archiwum autorki.

Później zrezygnował ze sprawowania funkcji. Podczas zebrania 8.01.1995 roku Janusz Gustaw został wybrany jego następcą. Poza tym, w składzie zarządu znaleźli się: naczelnik Zygmunt Bahrynowski, naczelnika Zdzisław Rupar, wiceprezes Mieczysław Przymisek, sekretarz Andrzej Kozłowski, skarbnik Józef Konieczny, gospodarz – Marian Grabski⁴⁰. W związku z tym w organizacji dokonały się ogromne zmiany. Znacznie wzrosła liczba strażaków. 26.02.1995 roku służyło ich już czterdziestu czterech, w tym dwie kobiety⁴¹. W tym samym roku zorganizowano też biesiadę przy ognisku z okazji pięćdziesięciolecia działalności organizacji⁴². Pomimo szeroko zakrojonej aktywności OSP Kudowa-Zdrój na polu działalności wychowawczej, organizacyjnej i kulturalnej oraz znacznego zwiększenia zasobów ludzkich, nie obyło się bez dramatycznych wydarzeń. 15.02.1995 roku w Gazecie Gmin ukazała się notatka mająca zobowiązać burmistrza do rozwiązania jednostki. Skuteczną odpowiedź na nią stanowił tekst protestacyjny autorstwa Janusza Gustawa oraz Andrzeja Kozłowskiego opublikowany w tej samej gazecie⁴³.

Na działalność OSP wpływ posiadały nie tylko czynniki o charakterze ogólnopolskim. Duże znaczenie posiadała również sytuacja panująca w ich społecznościach lokalnych. Badanie działalności organizacji utrudniają braki w zachowanej dokumentacji. Przeważnie nie jest ona zabezpieczona i posegregowana zgodnie z zasadami archiwistyki. Ponadto nie zawsze jest chętnie udostępniana badaczom. Zdarza się, że większe zaufanie wśród członków zarządów budzą inni strażacy ochotnicy. Wartościowe źródło informacji stanowią również wspomnienia doświadczonych ochotników. Wieloaspektowa działalność OSP stanowi istotny element życia codziennego w małych miejscowościach Polski.

BIBLIOGRAFIA

1. Gustaw J., Kozłowski A., *Brawo Panowie!*, „Gazeta Gmin” 1995 r., nr 5/95.
2. *Karta ewidencyjna Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju według danych na 31.12.1992 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.
3. Kozłowski A., *70 lat OSP Kudowa-Zdrój*, „Nowa Gazeta Gmin” 2016 r., nr 220.
4. *Lista uczestników zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju z dnia 26.02.1995 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.
5. Matusak P., *Tradycje i profil ideowy ruchu strażackiego w Polsce*, [w:] Zeszyty Historyczne Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej z Dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych, t. 6, red. J. Gmitruk, P. Matusak, Warszawa 2007.
6. Maziarz P., *Kudowa Zdrój – miasto bezpieczne!* [w:] Kudowa zdrój, miasto i ludzie, oprac. B. Burger, R. Deryło, B. Kamiński, J. Kamiński, M. Kot, C. Kręcichwost, A. Norowska-Kieca, Kłodzko: Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Miasta Kudowa Zdrój 2002 r.
7. *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Andrzejem Kozłowskim z dnia 23.04.2016 r.*, archiwum autorki.
8. *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Andrzejem Kozłowskim z dnia 3.05.2016 r.*, archiwum autorki.
9. *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Elżbietą Rupar z dnia 2.04.2016 r.*, archiwum autorki.
10. *Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Janem Lenczowskim dnia 11.04.2016 r.*, archiwum autorki.
11. *Pismo Powiatowego Komendanta Straży Pożarnych w Kłodzku kpt. poż. Juliana Czyrka*

40 *Wykaz członków Zarządu Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

41 *Lista uczestników zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju z dnia 26.02.1995 r.*, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

42 *Notatka z rozmowy z Andrzejem Kozłowskim z dnia 23.04.2016 r.*, archiwum autorki.

43 J. Gustaw, A. Kozłowski, *Brawo Panowie!*, „Gazeta Gmin” 1995 r., nr 5/95, s. 20.

do Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkalnych w Kudowie Zdroju z dnia 30.10.1969 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

12. Plan działalności i budżetu Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju uchwalony w dniu 8.01.1995 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

13. Protokół opisowy z walnego zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju w dniu 25 stycznia 1968r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

14. Protokół walnego zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju z dnia 25 stycznia 1968 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

15. Protokół z kontroli gotowości operacyjno-bojowej OSP w Kudowie Zdroju w dniu 4.04.1969 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

16. Protokół z narady Zarządów Ochotniczych Straży Pożarnych Kudowa-Zdroju OSP Kudowa-Górna i OSPMZBM zwołanej przez Przewodniczącą Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Kudowie-Zdroju w dniu 16 marca 1968 r. o godz. 10 w sali zebrań MRN, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

17. Protokół z walnego zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju z 28.01.1973 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

18. Protokół z zebrania Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju z dnia 8.01.1995 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

19. Protokół z zebrania OSP Kudowa Zdrój w dniu 28.02.1971 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

20. Protokół z zebrania walnego OSP w Kudowie Zdroju z dnia 24.02.1974 r. [rękopis], archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

21. Przemówienie Andrzeja Kozłowskiego podczas ogniska z okazji pięćdziesięciolecia jednostki, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

22. Sprawozdanie z działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1973 na walne zebranie w dniu 24 lutego 1974 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

23. Sprawozdanie z działalności OSP Kudowa Zdrój za 1968 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

24. Sprawozdanie z działalności OSP Kudowa Zdrój za rok 1971, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

25. Sprawozdanie z działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1994 na walne zebranie w dniu 8.01.1995 r., archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

26. Sprawozdanie z pracy i działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za lata 1977-1978, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

27. Sprawozdanie z pracy i działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1980, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

28. Sprawozdanie z pracy i działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1980 [rękopis], archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

29. Sprawozdanie z pracy i działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju za rok 1981 [maszynopis], archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

30. Sprawozdanie z pracy i działalności OSP w Kudowie Zdroju za rok 1974, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

31. Sprawozdanie z pracy i działalności OSP w Kudowie Zdroju za rok 1975, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

32. Sprawozdanie z pracy i działalności OSP w Kudowie Zdroju za rok 1976, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

33. Wykaz członków Zarządu Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie Zdroju, archiwum Ochotniczej Straży Pożarnej w Kudowie-Zdroju.

34. Wyniki badań bieżących - Baza Demografia - Główny Urząd Statystyczny, demografia. stat.gov.pl [dostęp 26.01.2021 r.].

**ЕТНОПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В ДОБУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1921 РР.):
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ЕТНОПОЛІТИКИ
ДИРЕКТОРІЇ УНР**

*Ладний Юрій Анатолійович,
аспірант Київського національного університету імені Тараса
Шевченка
yura_ladnyi@ukr.net*

*Науковий керівник –
Заслужений працівник освіти України
кандидат історичних наук, доцент В.Г. Ціватий*

Етнополітична історія України, інституціональна історія етнополітики, інституціональна історія державних установ і організацій, державотворчих процесі в нових геополітичних реаліях набуває особливої актуальності. У зазначеному контексті посилюється інтерес і до історії тих організацій, інституцій і процесів, які відбувалися на теренах українських земель у добу Української національної революції (1917-1921рр), зокрема – і у сфері етнополітики [1].

Інституціональна історія – це один із перспективних напрямів сучасної історичної науки. Наукова школа інституціональної історії сформована на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка і презентована, перш за все, такими відомими науковцями як: І.К. Патриляк, В.І. Сергійчук, В.Г. Ціватий, В.П. Капелюшний, О.П. Машевський, А.Г. Слюсаренко, Т.В. Горбань, Ю.В. Латиш, О.В. Даниленко, Г.П. Савченко, А.І. Чуткий та інші [2].

Вирішальний вплив на трансформацію наукових і методологічних робіт науковців у зазначеній проблематиці стала деконструкція тоталітарної системи на рубежі 1989-1991 рр. На завершальному етапі перебудови важливо політичною подією стала публікація історичних джерел – «Чотири Універсали», видане Товариством любителів книги УРСР. Демократичні перетворення в Україні сприяли поверненню зі спецховищ наукової спадщини М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, Д. Дорошенка, П. Христюка, І. Мазепи, П. Скоропадського, М. Шаповала, О. Шульгина, Н. Махна та інших безпосередніх учасників і дійових осіб Української революції [3].

Мета дослідження – проаналізувати особливості етнополітичної історії України в період Директорії, а також її особливості в історичній ретроспективі доби національних визвольних змагань (1917-1921рр.).

Період Директорії в історії Української держави сповнений багатьма подіями. Поразка Німеччини та її союзників у Першій світовій війні (1914-1918рр.), зростаючий антигетьманський рух в Україні спонукали Павла Скоропадського до активних політичних маневрів. Але поле для цих маневрів було доволі вузьким. Необхідно зазначити, що спроби самого П. Скоропадського знайти порозуміння з «білим табором» виявилися марними. Русофільські елементи в Україні бажали не федерації, а віднов-

лення імперії.

Провал етнополітики П. Скоропадського дав поштовх Українському Національному Союзу та Директорії розпочати антигетьманське повстання. У спеціальному оповіщенні Директорії Української Народної Республіки йшлося: «...Гетьман хоче «єдиної, неділимої» Росії, хоче віддати Україну знов під владу російського царсько-поміщицького ладу. Отож, хто хоче єдиної неділимої Росії, той, значить, хоче собі гетьмана і поміщика. Хто хоче Української Народної Республіки, той хоче землі трудящому людові і права Народові».

Соціально-політичний аспект повстання проти гетьмана посилював національний. Дослухаємось до коментарів учасника подій Ю. Тютюника, який писав, що вирішальним кроком до виступу стало бажання «повалення федерації російсько-польсько-українських поміщиків, що її підтримували велика буржуазія всіх націй, що панувала на Україні, федерації, яка загрожувала зміцненням російського монархічного режиму. Вона загрожувала зміцненням поміщицького тягара, над українським робітником та селянином і втратою всіх національних здобутків, що їх зроблено за час революції. Гострота зовнішньополітичної ситуації вимагала від Директорії активізації своїх сил на дипломатичному фронті для міжнародної підтримки УНР, консолідації всіх проукраїнських сил та їх союзників і симпатиків [4; 5].

Прийшовши до влади, Директорія намагалася створити умови для позитивного ставлення до УНР національних меншин, залучити їх представників до будівництва Української державності. Наслідуючи етнополітику Центральної Ради, Директорія розпочала процес відновлення національних міністерств. Однак налагодило роботу й діяло у той період лише Міністерство єврейських справ УНР. Із січня 1919 р. його очолив А. Ревуцький, а з квітня цього ж року – П. Красний – обидва представники партії «Поалей-Ціон». Міністерство провело велику підготовчу роботу до відновлення «Закону про національно-персональну автономію», зазначаючи той факт, що він буде сприяти «повній солідарності єврейської нації і Української Народної Республіки і будуть откриті можливості для широкого братнього співробітництва українського і єврейського народів на процвітання відродженої України» [6, арк. 1-2].

У січні 1919 року Уряд Директорії прийняв «Закон про державну мову в Українській Народній Республіці». Але виконання цього важливого державного акта відбувалось за принципами революційної чи національної доцільності. Помилкові дії очільників Директорії в соціальній і національній сферах відштовхували від Директорії вчорашніх прибічників та симпатиків. В умовах більшовицької, білогвардійської та польської агресії, зростаючої під впливом отаманщини, анархії українська влада часто виявлялась безпорадною перед зростаючими військовими і політичними викликами. У діях керівників УНР часто розчаровувались не тільки ситуативні союзники, а навіть патріотично налаштовані українські кола.

Героїчна боротьба, перемоги і фінальна поразка Директорії в національних визвольних змаганнях викликала великий дослідницький інтерес і різноманітні суспільні інтерпретації з цього приводу. Пошук етнічного сліду як вирішального фактору в поразці Директорії навряд чи дає об'єктивну картину у висвітленні подій громадянської війни. У такій інтерпретації автори часто намагаються уникнути доволі складних відповідей на незручні

питання.

Анархія, криваве насильство, катування невинних людей за національною ознакою, як акт колективної помсти і колективної відповідальності, руйнували Українську державність, інститути державної влади УНР не менше, а то навіть і більше, ніж «червоні» чи «білі» росіяни. Кривавий круговерть погромів не мав нічого спільного з українською соціал-демократичною національною ідеєю і загалом тільки шкодив їй. Через єврейські погроми і погромництво взагалі Директорія втрачала своє політичне обличчя і міжнародну репутацію.

Навряд чи можна було сподіватися на підтримку країн Антанти, де періодика постійно майоріла жакливіми світлинами з нещодавно погромлених єврейських містечок і свіжими наскоруч стихійно зростаючими по Україні єврейськими цвинтарями. Тема єврейських погромів стала однією із подразливих проблем сучасної української історіографії подій 1917-1921 років.

На початку 1990-х років велику дослідницьку роботу зі збору документів про єврейські погроми провів відомий історик, професор Володимир Сергійчук. Зібрані науковцем матеріали наочно передають жахи погромницьких дій проти єврейського населення, які здебільшого мали місце в Україні і викликали широкий міжнародний резонанс. Суспільно-політична та історична спадщина зберегла для сучасників важливий наративний пласт з особистих архівів головного отамана і очільника Директорії УНР Симона Петлюри. Серед багатьох його історичних та літературних творів особисте місце займає стаття-відозва «Проти погромів». Важливо звернути увагу на дату відозви – 27 серпня 1919 р. – у цей час українське військо наближалось до Києва і вело запеклу боротьбу з більшовиками.

Опинившись в екзилі після поразки визвольних змагань, Уряд Директорії продовжував активно займатися проблемами національних меншин. Актуальність питання ще пояснювалась тим, що наразі українці не як єдина нація, а як «меншина» перебували під владою Польщі, Румунії та Чехословаччини, до яких за рішенням Версальського договору відійшла частина українських теренів. Основний відсоток українського населення Наддніпрянської України та етнічних спільнот України опинились під владою більшовиків. Останні були вимушені рахуватися з національним питанням, вносити корективи в комуністичний проект, який прийшов на зміну Російській Імперії. А ще, вже з незалежних від більшовиків причин вимусив їх відмовитись від проекту Російської Соціалістичної Федерації народів.

Активізація дій на національному фронті, політика коренізації-українізації, широке забезпечення національних прав меншин, які здійснювались радянською владою одразу після завершення громадянської війни, відбувались не за більшовицькими планами, а всупереч їхнім попереднім проектам. Це й була велика і головна перемога етнополітики Української Народної Республіки, і цей історичний досвід не втратив своєї актуальності й до сьогодні.

Отже, пошук нових концептуальних моделей, особливо в такій делікатній темі, як концепт «етнополітика» та її історія 1917-1921 років, на думку неупереджених дослідників, має обов'язково виявити граничний науковий і водночас взаємний національний такт, повагу до всіх аргументів, а не бажання реалізувати старі образи, інші емоції, покласти їх в основу досліджень. Формування української політичної нації зробило можливим

продуктивне, науково-об'єктивне і правдиве висвітлення етнонаціональних процесів та етнополітичної історії України в добу 1917-1921 років.

1. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920 рр.) / В.Г. Стрельський, В.Г. Ціватий, Л.С. Тупчієнко. – К.: Видавний дім «ДЕМІД», 2000. – 48с.
2. Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність. Історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань. – Київ, 2003. – 607 с.
3. Устименко В. М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920): Інститут історії НАН України. – К., 2010. – 144с.
4. Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр.: Монографія. – Тернопіль: Астон, 2009. – 520 с.
5. Веденєв Д. В. Дипломатична служба Української держави. 1917-1923 роки / Національна академія Служби безпеки України. – К., 2007. – 260 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф.3296. – Оп.1. – Спр. 3.

НА ШЛЯХУ ДО СВІТОВОГО ЛІДЕРСТВА: ФОРМУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В РОКИ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

*Ожерельєва Діана Петрівна,
студентка Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
ozhereleva2003@ukr.net
Науковий керівник –
д. істор. наук, проф. О.П. Машевський*

Нині в сучасній системі міжнародних відносин одноосібне панування США призвело до інформаційного домінування цієї країни, яка має контроль над світовими інформаційними потоками в доповнення до економічної та політичної зверхності, як важливих складових статусу єдиного світового лідера. Тобто, американська інформаційна перевага стала визначальним чинником новітнього світового інформаційного суспільства, для глибшого розуміння сутності якого вважаю за необхідне дослідити шляхи формування домінуючої позиції США в інформаційному просторі в системі глобальних міжнародних відносин в роки «Холодної війни».

Саме тоді американські вчені почали звертати увагу на можливість отримання переваги над суперниками шляхом використання психологічних засобів і за твердженням фахівця з питань «психологічної війни» П. Лайнбарджера в першій половині ХХ ст. Сполучені Штати вважали інформаційні атаки лише допоміжною зброєю серед методів ведення воєн. [11, с. 312-313] Якщо звернутися до праць радянських авторів, які присвятили велику кількість досліджень цьому питанню, то радянський історик і журналіст Вачнадзе Г. Н. характеризував активізацію західних засобів масової інформації в роки «Холодної війни» відповідно до «класового підходу»: підбурюючи ідеологічну боротьбу, «імперіалізм» прагне загальмувати процес розповсюдження ідей соціалізму, дискредитує їх в очах світової гро-

мадськості. [10, с. 2-3]

У світлі цього питання хотіла б зазначити, що після того, як попів Другої світової війни осів, на руїнах Європи постали дві неєвропейські супердержави: США і СРСР, тобто утворилася біполярна система міжнародних відносин на чолі зі США та СРСР. І саме тому процес формування комплексу заходів американського інформаційно-психологічного впливу варто досліджувати перш за все через призму глобального психологічного й ідеологічного протистояння країн демократичного й соціалістичного таборів.

Вважаю за необхідне розпочати дослідження саме американської інформаційної політики після завершення Другої світової війни, адже спостерігалася відмова США від доктрини ізоляціонізму, пов'язана в першу чергу із активним входженням в систему міжнародних відносин за умов економічного домінування у світі. Водночас це переросло в прагнення й інформаційного домінування у боротьбі з СРСР і зрештою закріплення статусу єдиного світового лідера.

Уже в березні 1946 року Вінстон Черчилль у своєму знаменитому виступі у Фултоні закликав до тісного союзу між Великою Британією та Сполученими Штатами з метою стримування радянського режиму. «Холодна війна» розпочалася зокрема через зростання страху в серцях американців перед ворожим для них режимом, кардинально відмінним від демократії. Ральф Д. Кейсі визнав, що формування шляхом пропаганди страху перед комунізмом водночас підкріплювалося закликами чинити опір радянському експансіонізму, адже «американців важко налякати». [3] І саме тому професор Флемінг у своїй праці стверджував, що датувати початок «холодної війни» варто від березня 1947 року, коли було прийнято Доктрину Трумена – вирок й оголошення війни комунізму. [6, с. 68-69]

Французький дослідник Р. Арон прогнозував, що в роки «Холодної війни» біполярна система міжнародних відносин рухалася до кризи. [9, с. 64] А якщо спиратися на матеріали статті 1989 р. «Кінець історії?» Ф. Фукуяма, то реформістські рухи в Радянському Союзі та Східній Європі, поширення споживацької культури свідчили зрештою про тріумф західної цивілізації. Для американського політолога кінець «Холодної війни» став не початком чергового періоду післявоєнної історії, а кінцем історії як такої, адже було сформовано ліберальну демократію як остаточну форму управління. [12, с. 436]

А це підтверджує думку про цілеспрямоване формування американського інформаційного домінування саме в роки «Холодної війни», коли освіта, кіно, телебачення, друковані ЗМІ стали потужною зброєю в руках пропаганди США з метою просування демократичних цінностей і маніпулювання масовою свідомістю через творення стереотипних образів. Так Марк Блітц (Mark Blitz) стверджував, що «американська публічна дипломатія» була спрямована на досягнення в першу чергу двох цілей: ознайомлення населення інших країн з політикою США з метою домогтися довіри й розуміння з боку громадськості, а також інформування щодо способу життя в Америці за визначеними урядом США формами. [7, с. 231]

Недарма використано дефініцію «американська публічна дипломатія», адже більшість дослідників, зокрема, і Ж. Меллісен, стверджували, що термін «пропаганда» почав сприйматися зневажливо на Заході після Другої світової війни, адже містив такі суперечливі демократичним цінностям

чинники як, наприклад, введення в оману шляхом дезінформації, викривлення фактів, водночас публічна дипломатія знаменувала собою поширення правдивої інформації, підкріпленої реальними фактами та досягненнями. [4, с. 42] Досвіду США періоду «Холодної війни» не були характерні ознаки «чорної пропаганди»: інформаційно-психологічне протиборство, спотворення інформації з метою агресивного маніпулювання суспільною думкою. В американській пропаганді акцент завжди робився на довірі, відсутності свідомих порушень точності викладу інформації. Але в той же час такої поширеній думці дослідників суперечить оприлюднений 1963 р. Комітетом з міжнародних справ Палати представників Конгресу США звіт про слухання на тему: «Перемогти у Холодній війні: ідеологічний наступ США» (Winning the cold war: the U. S. ideological offensive). Зокрема у своєму виступі директор Інформаційного агентства США (United States Information Agency, USIA) Е. Мурроу визначив завдання структури, характерні чітко спланованій пропагандистській політиці: йшла мова про маніпулювання свідомістю мас через використання інструментів комунікації, як-от: «персональні контакти, радіомовлення, бібліотеки, видавництва та розповсюдження книг, преси, фільмів, а також виставки, телебачення, англомовні інструкції тощо». [8] Звичайно, до уваги також потрібно брати той факт, що назрівання політичного протистояння між Сполученими Штатами Америки та Радянським Союзом з 1945 до 1990 років означало активізацію ворожої пропаганди в країнах обох таборів, спрямовану на загострення інформаційної війни з метою нав'язування світові тої чи іншої ідеології. «Холодна війна» була в першу чергу ідеологічною війною і не передбачала відкритого протистояння.

У численних періодичних виданнях робилися спроби наголосити на кардинальній відмінності американської ідеології від цінностей, що розповсюджувалися країнами соціалістичного табору, а тому заслуговували осуду через несумісність і небезпечність для демократичних ідеалів. Так була поширеною від 1955 р. преса із заголовком: «Do we actually know where to face communism?» («Чи насправді ми знаємо, де чинити опір комунізму?»). Наголошувалося на тому, що головною ідеєю комунізму є виховання дітей за одним зразком з метою знищення особистості й поступового творення підконтрольної маси, відданої радянським ідеологічним цінностям. [5] Задля успішної кампанії засоби масової інформації мали працювати в злагоді. Саме тому вже після завершення Другої світової війни уряд США зробив спроби об'єднати всі інформаційні та культурні програми в межах Офісу міжнародних культурних відносин, міжнародної преси та підрозділу друку (Office of International Cultural Affairs and the International Press and Publication Division). Це рішення знаменувало ухвалення 1948 року «Закон США 1948 року про інформаційні та культурні обміни» (United States Information and Educational Exchange Act of 1948) або ж так званий акт Сміта-Мундта: утворення одразу двох Комісій, що відповідали за здійснення пропагандистської діяльності: Консультативна комісія США з інформації (United States Advisory Commission On Information, USACI) і також Консультативна комісія США з освітніх обмінів (United States Advisory Commission on Educational Exchange).

Поряд із розповсюдженням періодичних видань уже в 1950 році Радіо «Вільна Європа» розпочало мовлення й поширювало спеціальний контент

із закликами пожертвувати так звані «долари правди» («truth dollars») на боротьбу з комунізмом.

Також з початком «Холодної війни» зародилося телебачення, що фінансувалося Міністерством оборони, тобто було підконтрольне державі. Як результат, американський телевізійний контент став широко використовуватися як інструмент пропаганди, спрямований проти СРСР. Протягом 1950-х років Голлівуд зберігав вигідне становище, адже використання конотативних образів і кольорів робило американські фільми поширеним явищем і серед іноземної аудиторії. Такі документальні фільми нав'язували цінності, характерні справжньому патріоту, через сюжетні лінії робилися спроби ознайомити глядачів із ознаками, за якими можна розпізнати комуніста. Наприклад, за сюжетним задумом режисера Віктора Савіля персонаж фільму «Конспіратор» («Conspirator») 1949 року Елізабет Тейлор зрештою приголомшуюче дізналася, що її чоловік насправді був комуністичним агентом. У фільмі «Мій син Джон» («My Son John») 1952 року порушувалося питання того, як комуністичні ідеали можуть вмиг знищити міцні сімейні стосунки. [2]

Більшість друкованих засобів масової інформації були спрямовані на нагнітання атмосфери страху: публікувалися інтерв'ю з американськими шпигунами в СРСР, що давали невтішні прогнози, набували розголосу статті з назвами «Ми можемо програти наступну війну за сім днів» («We Can Lose the Next War in Seven Days»), а також «Наскільки ми готові, якщо Росія атакуватиме» («How Prepared Are if Russia Should Attack»), нав'язувалася думка, що Америка програє ядерну війну. [1] Тобто, з другої половини ХХ ст. почали активно впроваджуватися пропагандистські методи, спрямовані також і на поширення духовного впливу США на світову спільноту.

Отже, США зберігає провідні позиції і в сучасних процесах глобалізації, що доповнюється перевагою у світовому інформаційному просторі. Сполучені Штати одні з перших зрозуміли, що оперативне, організоване розповсюдження інформації може забезпечити провідне становище у світі. І саме тому геополітична перевага досягалася цією країною зокрема і через інформаційну сферу. Активізація пропаганди в роки «Холодної війни» з метою досягнення домінування в системі міжнародних відносин і ознайомлення населення інших країн з політикою США, розповсюдження демократичних цінностей зрештою стала вирішальною в здобутті США світового лідерства не лише в політичній, економічній, військовій сферах, а й повномасштабного впливу в галузі інформації.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Barson, Michael and Steven Heller, *Red Scared: The Commie Menace in Propaganda and Popular Culture*. Chronicle Books, 2001. ISBN: 0811828875
2. Bernhard Nancy E.. *U.S. Television News and Cold War Propaganda, 1947–1960*. (Cambridge Studies in the History of Mass Communications.) New York: Cambridge University Press. 1999. Pp. 245.
3. Casey, Ralph D. “What Is Propaganda?.” *Constructing a Post War World*. University of Minnesota, 2002. Web. 28 Nov 2010.
4. Jan Melissen. *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations*. P. 36. URL: http://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf.
5. Humbert, Mirko. “Examples of American Cold War Propaganda.” Designer Daily. Mirko Humbert, 14 Aug, 2009. Web. 27 Nov 2010.

6. Milchman, Alan. "D. F. Fleming on 'the Origins of the Cold War,'" *Left and Right*, Vol. 1, No. 2 (Autumn 1965), pp. 64-83.
7. Public Diplomacy: USA Versus USSR. Hoover Institution Press Publication, 1986. 291 p.
8. Winning the cold war: the U. S. ideological offensive. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.a0000134312;view=1up;seq=1>
9. Арон Р. Ми і війна між націями [Текст] / Р. Арон / Пер. з фр. – К.: Юніверс, 2000. – 688 с.
10. Вачнадзе Г.Н. *Антенны направлены на Восток. Формы и методы империалистической радиопропаганды на страны социализма*. Издание 2-е, переработанное и дополненное. (Москва: Политиздат, 1977)
11. Лайнбарджер П. *Психологическая война* - М.: Воениздат, 1962. - 350 с.
12. Перепелиця Н. О. *Особливості політичної концепції Френсіса Фукуяма* / Н. О. Перепелиця // Гілея: науковий вісник. - 2017. - Вип. 122. - С. 434-438. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_122_112.

KORABNICTWO SŁOWIAN NADBAŁTYCKICH

Częścik Tomasz,

Akademia Pomorska w Słupsku

Korabnictwo jest definiowane jako „szkutnictwo, budowa łodzi, okrętów korabi. Od rozwoju korabnictwa zależała wielkość floty wojennej, rybackiej i handlowej. U Słowian była najpewniej zawsze wyodrębnioną specjalnością. (...) W Polsce nazwy miejscowości typu Korabniki wskazują, że korabnictwo zostało miejscami wciągnięte w system powinności wsi służebnych. Szczegóły konstrukcji statków wskazują, że słowiańscy korabnicy korzystali głównie z własnych doświadczeń w zakresie żeglugi, lecz w rejonie Bałtyku przyjmowali też niektóre wzory skandynawskie, na Adriatyku bizantyjskie”¹. Celem niniejszej pracy będzie próba charakterystyki jednostek pływających typowych dla wczesnośredniowiecznych Słowian nadbałtyckich.

Źródła historyczne przekazują niewiele informacji na temat typów łodzi słowiańskich. Analizując lakoniczne przekazy można stwierdzić, że do różnych celów używano konkretnych typów łodzi. Dla przykład łodziami zwinnym, szybkimi i smukłymi posługiwano się w działaniach wojennych. Opisy zwrotnych i szybkich łodzi Słowian możemy znaleźć u Saxo Gramatyka. Autor *Kroniki Danii* przytoczył taki przykład opisując jedną z bitwę między flotą Rugijską i Pomorską a siłami biskupa Absalona w wąskim ujściu rzeki Dugader². O długich łodziach Słowian pisał także SnorriSturluson w *Heimskringla*³. Przemysław Smolarek pokusił się nawet o interpretację słów sagi i ukucie terminu „sneka-wendyjska”. W terminologii skandynawskiej sneka to okręt typu landskip. Jego długość mogła dochodzić do ponad 20 m, a załoga mogła liczyć nawet 90 osób. Były to jednostki smukłe⁴. Nie wiele także mamy przekazów o statkach handlo-

1 L. Leciejewicz, *Słownik kultury dawnych Słowian*, red. L. Leciejewicz, Warszawa 1988, s. 184-185,

2 Saxo, *Kronika ...*, XIV, s. 357.

3 SnorreSturluson, *Heimskringla*, s. 311.

4 P. Smolarek, *Studia nad szkutnictwem Pomorza Gdańskiego X-XIII w.*, Gdańsk 1969, s. 103.

wych. Informacje, że takie były znajdujemy w dziele Adama z Bremy. Kanonik wspomniał o wyprawie kupieckiej Słowian do Birki⁵. Informacji o łodziach używanych do połowu ryb praktycznie w źródłach pisanych nie ma. Autorzy kronik najczęściej ograniczają się do informacji o zasobach łowisk, a w dokumentach dyplomatycznych zachowały się informacje o ilościach połowów i nałożonych w związku z tym opłatami⁶. Pewną wskazówką są zapisy późniejsze. W XIII w. dla zapisu łodzi rybackiej używane jest określenie szkuta i burdynek⁷.

Jedynym zachowanym źródłem graficznym słowiańskiej łodzi wczesnośredniowiecznej jest obraz na Drzwiach Gnieźnieńskich. W kwaterze X przedstawiony został św. Wojciech podczas podróży na północ, do kraju Prusów. Łódź ma konstrukcję klepkową i napędzana jest wiosłami⁸.

Początki budowy łodzi przez Słowian są dość prymitywne. Pierwsze łodzie to tak zwane jednodrewki, dębunki lub też czółna. Jednostki powstałe z wydrążonego pnia, najczęściej dębiny miały zazwyczaj długość kilku metrów, ale znajduwane są też znacznie dłuższe, bo przekraczające 10 metrów⁹. Tego typu jednostki pływające przetrwały na ziemiach polskich przynajmniej do połowy XX wieku. Znane są przykłady między innymi z Kaszub, gdzie przed budową wrzucano kłodę do wody i patrzono jak się zachowuje. Część, która obróciła się w stronę wody była dnem przyszłej łódki. Technika budowy dębunek niewiele zmieniła się przez setki lat. Były one wykonywane z całych pni drzew. Ich rozmiary wahały się od 3-4 m do nawet 16 m, szerokość wynosiła do 60 cm. Na samym początku obróbki drewna ciosano pień, aby nadać mu wrzecionowaty kształt ze zwężającym się dziobem. Przy pracy współcześnie, ale można mniemać, że podobnie robiono w średniowieczu, wykorzystywano proste narzędzia gospodarskie takie jak siekiery, ciosła, topory i świdy. Pnie drążono, ale także posługiwano się ogniem, tak aby wypalić środek, a następnie obrobić go przy pomocy narzędzi. Zachowane jeszcze w XX wieku czółna na terenie Oolski swoim wyglądem przypominały duże koryta. Znane są przekazy ustne, że takimi korytami również pływano¹⁰.

Wedle przyjętej teorii, technikę budowy łodzi klepkowych Słowianie mieli przejąć od Skandynawów. Hipoteza jest dość prawdopodobna, bo łodzie klepkowe odnalezione w Skandynawii są znacznie starsze od tych znalezionych na południowym wybrzeżu Bałtyku. Łodzie klepkowe miały się rozwinąć z dębunek, do których nadbudowywano burty. W ten sposób zwiększono ładowność łodzi. Doskonałym przykładem takiej ewolucji jest wrak łodzi znaleziony w Wolinie, na stanowisku oznaczonym nr VIII. Jednostka miała stępkę płaską podobną do dębunki. Do niej przymocowane były deski poszycia. Miała długość około 7,5 m, szerokość 1,6-1,7 m, a wysokość 0,85 m. Szacunkowe zanurzenie wynosiło niespełna 0,4 m. Jak wynika z analizy dendrochronologicznej wybudowana została po roku 860. Jednostka była naprawiana w lach 50 X w. Pływać mogła koło stu lat. Łódź wykonana została z drewna ściętego na zachodnich krańcach

5 Adam, *Gesta...* IV, 29, s. 177.

6 P. Smolarek, *Studia...*, s. 84.

7 *Pommersches Urkundenbuch*, t. V, 2726, s. 52.

8 M. Szczeban, *Program misji pruskiej w symbolice Drzwi Gnieźnieńskich (Na marginesie pewnej koncepcji Gerarda Labudy)*, „*Studia z Dziejów Średniowiecza*”, nr 21, 2017, s. 189.

9 W. Kowalenko, *Łodzie u Słowian wczesnośredniowiecznych*, Gdynia 1969, s. 8.

10 M. Pokropek, *Entografia...*, s. 546.

ówczesnej Słowiańszczyzny, na terenie między Lubeką a Hedeby, remontu zaś dokonano w Wolinie. Świadczy to o tym, że jednostka o stosunkowo niedużych rozmiarach była wykorzystywana także do transportu pełnomorskiego¹¹. Wraki o podobnej konstrukcji, które były ewolucyjną formą dłubanki, znaleziono także w pobliżu Rostoku, czyli tak zwane „czółno rostockie” z IX w., a także w Gdańsku. Tamtejsza jednostka datowana jest na XIII w.¹²

Kolejnym etapem ewolucji budowy łodzi klepkowych są jednostki z tak zwaną owalną stępka. Przykładem takiej łodzi mogą być fragmenty wraku także wydobytego w porcie wolińskim. Były one wmontowane w nabrzeże przy Starym Mieście¹³. Łódź także o półokrągłej stępce znaleziono w Szczecinie, na Rynku Warzywnym. Z całej konstrukcji zachowała się jedynie część dena. Jednostka była zbudowana z długich desek łączonych na zakładkę. Jej budowa określona została na po roku 841. Wewnątrz łodzi znaleziono zabytki ruchome w tym: haczyki, ciężarki z otoczaków, a także wiośło i drewniany czerpak. Znaleźisko interpretowane jest jako łódź o przeznaczeniu rybackim¹⁴.

Najwyższą formą ewolucji łodzi wczesnośredniowiecznych z basenu Morza Bałtyckiego są jednostki o stępce w kształcie litery T. Konstrukcję taką można zauważyć zarówno w łodziach określanych jako skandynawskie, jak i słowiańskich. Trudno jest stwierdzić, kiedy dokładnie i w jaki sposób Słowianie zaczęli budować łodzie klepkowe, bowiem dla południowego wybrzeża Bałtyku nie ma udokumentowanej ciągłości rozwoju budownictwa okrętowego. Łodzie o tej konstrukcji są najczęściej znajdowanymi na całym wybrzeżu południowego Bałtyku¹⁵. Tego typu jednostki odnalezione zostały m.in. w miejscowości Schuby niedaleko Szlezwiku, w pobliżu jeziora Łebsko w Charbrowie i Czarnowsku, a także u ujścia Odry i Wisły¹⁶.

Cechą charakterystyczną, a zarazem odróżniającą łodzie słowiańskie od skandynawskich jest sposób uszczelnienia poszycia. Łodzie pochodzące z omawianego terenu we wczesnym średniowieczu, w większości przypadków były zabezpieczone mchem przed przeciekaniem i nabieraniem wody. Przeważnie polegało to na tym, że materiał uszczelniający umieszczano pomiędzy klepkami poszycia kadłuba przed ich połączeniem drewnianymi kołkami. Wzdłuż dolnej krawędzi, w płaszczyźnie przylegania klepki, wykonywano niewielki, wąski i płytki rowek, w którym umieszczano naturalną uszczelkę. Mech jako materiał uszczelniający w dawnym szkicnictwie stał się w temacie badań archeologicznych w ostatnich dekadach XX wieku. Materiał pobrany z wraków bałtyckich łodzi został poddany szeregowi badań specjalistycznych. Ich wyniki potwierdziły, że nadbałtyccy Słowianie do budowy swoich łodzi najchętniej używali mchu z gatunku sierpowca *Drepanocladus* rosnącego na terenach bagiennych i pod-

11 W. Filipowiak, W. Filipowiak, *Korabnictwo, port i żegluga wczesnośredniowiecznego Wolina*, [w:] *Wolin wczesnośredniowieczny cz II*, red. B. Stanisławski, W. Filipowiak, Warszawa 2014, s. 356-357.

12 P. Smolarek, *Kilka uwag w sprawie kształtowania się typów południowo-bałtyckich łodzi klepkowych*, „*Pomorania Antiqua*”, t. 3, Gdańsk 1971, s. 506-507.

13 W. Filipowiak, W. Filipowiak, *Korabnictwo ...*, s. 354.

14 A. B. Kowalska, *Życie codzienne mieszkańców wczesnośredniowiecznego Szczecina w świetle źródeł archeologicznych*, [w:] *Szczecin wczesnośredniowieczny. Nadodrzańskie centrum*, red. A. B. Kowalska, M. Dworaczyk, Warszawa 2011, s. 291.

15 W. Kowalenko, *Łodzie u Słowian wczesnośredniowiecznych*, Gdynia 1969, s. 13.

16 J. Kobylecki, *Sztuka korabnicza Słowian Północno-Zachodnich*, s. 45 http://www.srebroperuna.pl/download/korabnictwo_slowianskie_we_wczesnym_sredniowieczu.pdf, dostęp 10 grudnia 2019 r.

mokłych. Dawni żeglarze z całą pewnością musieli znać więc właściwości tej rośliny. Wynikało to z faktu zamieszkiwania przez nich Słowian terenów sąsiadujących z naturalnymi siedliskami tego mchu¹⁷. Ponadto jak dowodzą badacze, łodygi tego mchu osiągają długość do 70 cm, co daje możliwość formowania z nich długich warkoczy, które wciskano między klepki poszycia burt. Dodatkowa wartością tej rośliny jest fakt, że pobiera ona stałą ilość wody, co miało znaczenie przy różnicach temperatur. Nie powodowała ona rozsadzania i pęknięcia szwów kadłuba łodzi¹⁸.

Dla porównania innego rodzaju uszczelnienia w swoich łodziach stosowali Skandynawowie. Wykorzystywali oni sierść zwierzęcą, umiejscawianą między klepkami poszycia łodzi. Było to między innymi włosie kóz i owiec, ale także innych zwierząt hodowlanych, bardzo często powleczone tłuszczem. Taki materiał z całą pewnością lepiej spełniał swoje zadania na zimnych wodach północy¹⁹.

Drugą ważną cechą wyróżniającą łodzie słowiańskie od skandynawskich jest sposób mocowania poszycia. W statkach skandynawskich używano stałowych nitów. Przy ich pomocy do szkieletu przymocowano dranice. Na ziemiach słowiańskich stosowano inny materiał. Szkutnicy z południowego wybrzeża Bałtyku do tego celu stosowali kołki drewniane. Najczęściej były one wytwarzane z miękkiego drewna na przykład sosny. W środek kołka wbijany był klin z drewna twardszego, bardzo często dębu. Zastosowanie takiego rozwiązania ma duży walor praktyczny. Kołki pęcznieją pod wpływem wody, więc dodatkowo uczelniane w ten sposób było łączenie. Trzeba także nadmienić, że w przypadku mocowania kołków używano także dodatkowych uszczelniaczy na przykład smoły drzewnej lub dziegciu. Ponadto zastosowanie kołków drewnianych ułatwiało bieżące naprawy łodzi. W przypadku wypadnięcia takiego mocowania na pełnym morzu łatwo było zastąpić go drugim. Z całą pewnością stosowane powszechnie przez Skandynawów nity żelazne są żywotniejsze. Jednak materiał ten pod wpływem kwasów wydzielających się z dębiny, a z niej najczęściej były budowane łodzie, a także wody morskiej ulegał przyspieszonej korozji. Należy także dodać, że w łodziach słowiańskich czasem używano metalowych nitów. Przykładem na to jest wrak łodzi znalezionej w Kamieniu Pomorskim. Przy jej budowie zastosowano w większości kołki drewniane, natomiast nitów użyto przy łączeniu stępki i stewą, łączeniu klepek poszycia ze stawą oraz łączeniu klepek poszycia w pasa. Były to miejsca szczególnie narażone na działanie czynników zewnętrznych. Wymiana kołków, czy też nitów w tych miejscach w warunkach żeglugi byłaby bardzo trudna²⁰.

Cechą, która może także charakteryzować i odróżniać łodzie słowiańskie jest ich wielkość. Znalezione do tej pory jednostki o cechach przypisywanym korabnictwu południowo-bałtyckiemu są mniejsze od ich skandynawskich odpowiedników. Jedynym, do tej pory odnalezionym, słowiańskim wrakiem, który swoimi rozmiarami przypomina znane odkrycia ze Skandynawii, jest łódź określana jako Puck III. Została odnaleziona podczas prac na znanym wcześniej,

17 K. Gos, W. Ossowski, *Nowe dane o zastosowaniu mchów w dawnym szkutnictwie na obszarze Polski*, „Pomorania Antiqua”, t. XXIII, Gdańsk 2009, s. 109-111.

18 W. Filipowiak, W. Filipowiak, *Korabnictwo ...*, s. 352-353.

19 K. Gos, W. Ossowski, *Nowe dane ...*, s. 122.

20 W. Filipowiak, Statek z Kamienia Pomorskiego jako źródło do badań, [w:] Wolińskie Spotkania Mediewistyczne – Ekskluzywne Życie, Dostojny Pochówek, red. M. Rębkowski, Wolin 2011, s. 33.

podwodnym stanowisku archeologicznym w Zatoce Puckiej w 1979 roku. Ze statku zachował się fragment o długości 11,1 m, oraz 2,8 m szerokości, co szacunkowo daje 2/3 jego rzeczywistych rozmiarów. Sprawę jednoznacznej interpretacji tego zabytku utrudnia brak zachowanych górnych pasów poszycia oraz wielu innych elementów konstrukcyjnych kadłuba, pozwalających na obecnym etapie określić szerokość i wysokość kadłuba²¹.

Dużą ilość charakterystycznych, drewnianych kołków, które badacze przypisują łodziom Słowian nadbałtyckich, odkryto w trakcie wykopalisk w dzielnicy Ogrody w Wolinie. Ponadto archeolodzy odkryli liczne fragmenty łodzi oraz drewniane elementy ich wyposażenia i stalowe nity. Wśród nich były między innymi pływaki z kory, drewniany czerpak, knaga, deski poszycia, a także specyficzny, drewniany dysk z nacięciami, który można interpretować jako kompas słoneczny. Może to świadczyć o warsztatach szkutniczych, które działały w porcie lub jego pobliżu²². Znaleźsk potwierdzających, że na terenie Wolina działała jedna z najstarszych stocznia na południowym wybrzeżu Bałtyku, jest znacznie więcej. W południowej części dawnego portu nad brzegiem Dziwny w warstwie datowanej na IX w. odkryto podstawę kołowrotu. Wykonana była z potężnego pnia dębu. Analogiczne kołowroty do wyciągania łodzi rybackich na brzeg używane były między innymi na Wolinie jeszcze w latach 60-tych XX w. Za istnieniem dużego ośrodka stoczniewego we wczesnym średniowieczu na tym terenie przemawiają także liczne znaleziska wiórów i odpadów drewnianych, elementy poszycia statków i ich konstrukcji²³.

Podobne artefakty odkryto w Szczecinie. Tamtejszą działalność szkutniczą potwierdzają liczne znaleziska fragmentów poszycia łodzi, kilkaset kołków drewnianych przygotowanych do użycia, a także zużytych, a także kliników niezbędnych do odpowiedniego zakotwiczenia kołków oraz stalowe nity. Ponadto natrafiono na sprzęt związany z wyposażeniem łodzi m.in. wiosła²⁴. Znane są także inne miejsca produkcji i naprawy statków na południowym i zachodnim wybrzeżu Morza Bałtyckiego. Istnienie wyspecjalizowanych warsztatów rzemieślniczych zajmujących się tą profesją stwierdzono na przykład w Gdańsku, Pucku i Ralswieku na Rugii²⁵. Na miejsce budowy wybierano najczęściej miejsca położone w pobliżu brzegu, na lekkim skłonie w kierunku wody, co umożliwiała wodowanie. Potrzebna była także przestrzeń dla celu składowania materiałów do pracy przy korabiach²⁶.

Badania archeologiczne potwierdziły dwie zasadnicze techniki budowy łodzi klepkowych. Pierwsza z nich to tak zwana technika szkieletowa. Polega na tym, że elementy poszycia, czyli drancie dopasowywane i przymocowywane są do wręg oraz stępki. Druga zaś to tak zwana technika skorupkowa. W tym przypadku pasy poszycia przytwierdza się do stępki, a następnie wzmacnia wręgami. Technika skorupkowa użyta była m. in. do budowy części łodzi odnalezionych

21 W. Ossowski, *Pierwsze bałtyckie statki handlowe i ich użytkownicy*, [w:] *W epoce żaglowców. Morze od antyku do XVIII wieku*, red. B. Możejko, E. Bojaruniec-Król, Gdańsk 2016, s. 54.

22 W. Filipowiak, B. Stanisławski, M. Jusza, *Archeologiczne badania wykopaliskowe w Wolinie w latach 1996-2002*, [w:] *Wolin wczesnośredniowieczny*, cz. 1, Warszawa 2013, s. 55-60, 169-172.

23 W. Filipowiak, W. Filipowiak, *Korabnictwo ...*, s. 368-370.

24 A. B. Kowalska, *Życie...*, s. 292-293.

25 W. Filipowiak, W. Filipowiak, *Korabnictwo ...*, s. 369.

26 *Ibidem*, s. 366.

w Wolinie i Kamieniu Pomorskim²⁷. Wręgi łączono z poszyciem przy pomocy wspomnianych wyżej kołków o grubości około 2 cm, wpuszczonych główką od zewnątrz. Od strony wewnętrznej wpuszczano zawsze dębowe kliny. Wręgi rozmieszczane były w odległości 0-100 cm. Ich rozstaw na śródkręciu był większy i zwężał się w stronę dziobu i rufy. Ważnym elementem usztywnienia konstrukcji były ławki poprzeczne dla wioślarzy. Oparte były na dennikach i połączone z burtą drewnianymi kolankami. Na uwagę zasługuje także konstrukcja denników wzmacniających całość łodzi. We wszystkich przypadkach, także w odkrytych dłubankach, miały one owalne otwory. Pełniły one rolę przepustów umożliwiających swobodny przepływ wody. Dzięki nim woda nie gromadziła się w jednym miejscu i nie powodowała przechyłów²⁸. W łodzi z Kamienia Pomorskiego znaleziono pozostałość dulki, czyli miejsca, w którym odsadzone było wiosło. Była ona przymocowana do kadłuba drewnianym kołkiem. Zastosowanie dulki podniosło efektywność wiosłowania. Wioślarz siedział tyłem do kierunku żeglugi. Zapierając się nogami odpychał się, zużywając mniej siły. Zwiększyło to także rolę sternika na łodzi²⁹.

Jak wspomniano wcześniej, poszycie słowiańskich statków było uszczelniane warkoczami z mchu. Aby jednostka była odporna na działania wody, dawni szkutnicy wykonywali w deskach poszycia, w płaszczyźnie przylegania klepki wąski i płytki rowek o szerokości ok. 2,5 cm i głębokości do 0,5 cm. Właśnie w tym rowku układano materiał uszczelniający. Jego rdzeń znajdował się w wydrążonej szczelinie, ale warstwa była tak ułożona, że uszczelniała całą szerokość szwu. Mech stosowano również w szwach poprzecznych, czyli przy połączeniach klepek tworzących jeden pas poszycia³⁰.

Wiosła nie były jedynym, choć jak uważa się pierwotnym, napędem słowiańskich łodzi. Ławka umiejscowiona na śródkręciu podtrzymywała maszt, który obsadzony był w gnieździe. Było ono łączone poprzecznie do stępki, z boku wręgi dennika. Ten sposób mocowania gniazda masztu potwierdzono we wrakach słowiańskich łodzi znalezionych m.in. w Ralswiek, Charbrowie, Czarnowsku oraz Wolinie³¹. O samym maszcie w słowiańskich łodziach wiadomo bardzo mało. Nie występują w materiale archeologicznym. Pewną wskazówką dotyczącą ich wielkości może być zapis w dokumentach pomorskich dla okresu nieco późniejszego. W taryfie dla miasta Anklam ogłoszonej przez Bogusława IV w 1302 roku, gdzie mowa jest o produktach i obróbce drewna, wymienione są maszty duże i małe³². Maszt w gnieździe musiał być usztywniony przy pomocy lin. Musiał posiadać sztagi i wanty. Liny podtrzymujące maszt, ale także służące do manewrowania statkiem na żaglach wykonane były z m.in. konopi. We wszystkich badanych częściach aglomeracji wolińskiej znaleziono fragmenty lin o różnej grubości. Jednym z najciekawszych z uwagi na swoje wykonanie jest fragment liny cumowniczej znalezionej na Starym Mieście. Zrobiona ona została z dwóch cieńszych lin oplecionych sznurkiem. W Wolinie znaleziono także

27 W. Filipowiak, *Statek* ..., s. 30.

28 W. Filipowiak, W. Filipowiak, *Korabnictwo* ..., s. 362.

29 W. Filipowiak, *Statek* ..., s. 39.

30 K. Gos, W. Ossowski, *Nowe dane* ..., s. 109.

31 W. Filipowiak, W. Filipowiak, *Korabnictwo* ..., s. 362.

32 *Pommersches Urkundenbuch*, t. IV, 2044, s. 57.

przedmiot, który interpretowany jest jako blok lub ściągacz talrepowy służący na przykład do napinania lin takielunku łodzi³³.

Jednostki z okresu wczesnego średniowiecza z rejonu Bałtyku pływały na żaglach rejowych. Nie znaleziono do tej pory rei. Jednak ten typ ożaglowania przedstawiają między innymi kamienne stele znane ze Szwecji i Gotlandii³⁴. Żagle tego typu w rejonie Bałtyku oraz na terenie Polski utrzymały się dość długo, jeszcze w XVIII wieku statki wiślane nosiły żagle rejowe. Pozostałością tego typu ożaglowania były pływające jeszcze w I połowie XX w. po Zalewie Wiślanym barkasy³⁵.

Nieodzownym elementem wyposażenia każdego statku jest ster. Urządzenia sterujące były dostosowane do poziomu technicznego i warunków eksploatacji konkretnych typów jednostek pływających. Dłubanki i niewielkie łodzie klepkowe były sterowane przy pomocy wiosel. Większe, które służyły do podróży dalekomorskich wyposażone były w ster boczny, wiosłowy. Nie odbiegało to od ówczesnych standardów. Nieznany jest cały egzemplarz takiego steru z ziem polskich. W Gdańsku w latach 50-tych znaleziono blok sterowy z łodzi bałtyckiej³⁶. Natomiast w Szczecinie udało się odkryć półfabrykaty sterów wiosłowych. Datowane są one na XIII w³⁷. Na wyposażenie łodzi znajdowało się znacznie więcej sprzętów pokładowych. Jego pozostałości odnajdywane są podczas badań archeologicznych. W Wolinie, w dzielnicy Ogrody przykładowo odkryto pozostałości półfabrykatów i gotowych czerpaków służących do wylewania wody z kadłubów łodzi. Były one wykonane z drewna. W Wolinie także odnaleziono drewniany krzyżak-kotwicę. Podobne jeszcze przed II wojną światową wykorzystywane były przez rybaków pracujących w Mielnie koło Koszalina. W Wolinie również znaleziono będące na wyposażeniu statków, jednak rzadko spotykane, kotły brązowe. W sumie znaleziono tam sześć egzemplarzy tego typu naczyń, a także kuty żelazny hak służący do zawieszania kotła. Pojemność tych garów waha się od 1,5 do 8 litrów³⁸.

Statki wczesnośredniowieczne były jednostkami odkrytymi. Nie było miejsca na pokładzie, które zapewniałoby schronienie na przykład podczas deszczu lub złych warunków atmosferycznych. Dawni korabnicy i żeglarze także na ten problem mieli sposób. We wraku łodzi z Kamienia Pomorskiego znaleziono bardzo ciekawy przedmiot, który przez badaczy zidentyfikowany jest z elementem namiotu. Nie ma on analogii w znaleziskach z terenu Polski. Podobne znajdowano w Skandynawii. Rekonstrukcja domniemanego pałaka namiotu wskazuje, że miał on szerokość identyczną jak druga wręga łodzi. Namiotów tego typu używano na rufie. Chroniono w ten sposób cenny ładunek przed zamknięciem. Było to także schronienie dla załogi. Namioty na łodziach wczesnośredniowiecznych stawiano także w oparciu o reję, którą kładziono wzdłuż kadłuba i na niej

33 W. Filipowiak, W. Filipowiak, *Korabnictwo ...*, s. 363-364.

34 L. Kitzler-Ahfeldt, *Picture-stoneworkshops on Viking Age Gotland – a study of craftworkers' traces*, s. 353. https://www.academia.edu/30042217/Picture-stone_workshops_on_Viking_Age_Gotland_a_study_of_craftworkers_traces, dostęp 5 czerwca 2020 r.

35 P. Smolarek, *Studia ...*, s. 351.

36 *Ibidem*, s. 352-353.

37 W. Filipowiak, W. Filipowiak, *Korabnictwo ...*, s. 365.

38 *Ibidem*, s. 365-366.

rozciągano płótno³⁹. Opis rozpościerania płócien jako schronienia można znaleźć w *Kronice Danii Saxa*⁴⁰.

Wraz z zajęciem terenów nadmorskich Słowianie opanowali sztukę budowy łodzi oraz żeglugi. Początkowo były to tak zwane jednodrewnki, inaczej nazywane dłubanki lub czółnami. Łodzie te powstawały z jednego pnia, któremu nadawano smukły kształt i drażono go wewnątrz. Jednostki tego typu osiągały długość przekraczającą nawet 10 m. Zwyczaj ich budowy na terenie Słowiańszczyzny utrzymał się aż do XX w. Łodzie tego typu były jednak niewielkimi jednostkami, które nie były przystosowane do transportu znacznej ilości towarów. Aby poprawić ładowność zaczęto nadbudowywać burty czółen. Robiono to przy pomocy dartych desek. Z czasem dłubanka przekształciła się w stępkę, do której dokładano wręgi, a taką konstrukcję obkładano rzędami desek poszycia. Pierwsze łodzie klepkowe Słowian, bo o nich mowa datowane są na IX w. Przykładem takiej łodzi jest egzemplarz znaleziony w Szczecinie. Stępka także ewoluowała od przypominającej czółno poprzez półokrągłą do nawiązującej kształtem do lityery T. Zapewniało to możliwość lepszego panowanie nad łodzią, podnosiło jej sterowność.

Początki żeglugi Słowian nadbałtyckich są słabo uchwytny w źródłach pisanych. Autorzy wczesnośredniowiecznych kronik z końcowego okresu omawianej epoki poświęcają temu zagadnieniu sporą część uwagi. Jednak trzeba zaznaczyć, że głównymi tematami w działach takich autorów jak Adam z Bremy, Helmold, Saxo Gramatyk, czy też żywotopisarze biskupa Ottona z Bambergu są sprawy polityki, wiary, chrystianizacji i prowadzonych działań wojennych. Sprawa podróży, przemieszczania się, a co za tym idzie także żeglugi jest traktowana marginalnie, przy okazji wzniosłych i znaczących według autorów wydarzeń. Niemniej jednak żegluga odnotowywana jest dość często. Ma to związek między innymi z położeniem geograficznym, sąsiedztwem z wybrzeżem morza. Ponadto podróż szlakiem wodnym była zdecydowanie szybsza i sprawniejsza niż lądem. Wczesnośredniowieczni kronikarze dość dokładnie opisują czas potrzebny do odbycia rejsów między konkretnymi portami. Z tych relacji wynika także, że gdy dopisywały warunki pogodowe podróżowano zarówno w dzień i w nocy.

BIBLIOGRAFIA ŹRÓDŁA PISANE

- Adam z Bremy, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, <https://archive.org/details/gestahammaburgen00adamuoft/page/n6>
- *Pommersches Urkundenbuch*, Stetin 1869.
- Saxo Gramatyk, *Kronika Danii*, opr. F. Horn, tł. J. Wolucki. Warszawa 2014.
- Snorre Sturlason, *Heimskringla*, [w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna pierwotna* Warszawa 1954, s. 307-314.

LITERATURA

- Filipowiak W., *Statek z Kamienia Pomorskiego jako źródło do badań*, [w:] *Wolińskie Spotkania Mediewistyczne – Ekskluzywne Życie, Dostojny Pochówek*, red. M. Rębkowski., Wolin 2011, s. 23-45.
- Filipowiak W., Filipowiak W., *Korabnictwo, port i żegluga wczesnośredniowiecznego Wolina*, [w:] *Wolin wczesnośredniowieczny cz II*, red B. Stanisławski, W. Filipowiak, Warszawa 2014, s. 350-386.
- Filipowiak W., Stanisławski B., Jusza M., *Archeologiczne badania wykopaliskowe w Wolinie w latach 1996-2002*, [w:] *Wolin wczesnośredniowieczny, cz I*, Warszawa 2013, s. 45-200.

39 W. Filipowiak, *Statek ...*, s. 40.

40 Saxo, *Gesta...*, XIV, s. 357.

- Gos K., Ossowski W., *Nowe dane o zastosowaniu mchów w dawnym szutnictwie na obszarze Polski*, „Pomorania Antiqua”, t. XXIII, Gdańsk 2009, s. 109-124.
- Kitzler-Ahfeldt L., *Picture-stoneworkshops on Viking Age Gotland – a study of craftworkers' traces*, s. 353. https://www.academia.edu/30042217/Picture-stone_workshops_on_Viking_Age_Gotland_a_study_of_craftworkers_traces, dostęp 3 stycznia 2021.
- Kowalenko W., *Łodzie u Słowian wczesnośredniowiecznych*, Gdynia 1969.
- Kowalska A. B., *Życie codzienne mieszkańców wczesnośredniowiecznego Szczecina w świetle źródeł archeologicznych*, [w:] A. B. Kowalska, M. Dworaczyk, *Szczecin wczesnośredniowieczny. Nadodrzańskie centrum*, Warszawa 2011, s. 217-342.
- Leciejewicz L., *Słownik kultury dawnych Słowian*, red. L. Leciejewicz, Warszawa 1988.
- Ossowski W., *Pierwsze bałtyckie statki handlowe i ich użytkownicy*, [w:] *W epoce żaglowców. Morze od antyku do XVIII wieku*, red. B. Możejko, E. Bojaruniec-Król, Gdańsk 2016, s. 45-57.
- W. Ossowski, *Przemiany w szutnictwie rzeczonym w Polsce. Studium archeologiczne*. Gdańsk 2010.
- Pokropek M., *Etnografia. Materialna kultura ludowa Polski na tle porównawczym*, Warszawa 2019.
- Smolarek P., *Kilka uwag w sprawie kształtowania się typów południowo-bałtyckich łodzi klepkowych*, „Pomorania Antiqua”, t. 3, Gdańsk 1971, s. 497-509.
- Smolarek P., *Studia nad szutnictwem Pomorza Gdańskiego X-XIII w.*, Gdańsk 1969.
- Szczepan M., *Program misji pruskiej w symbolice Drzwi Gnieźnieńskich (Na marginesie pewnej koncepcji Gerarda Labudy*. „Studia z Dziejów Średniowiecza”, nr 21, 2017, s. 179 – 199.

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТОСТІ, ЇЇ
РОЗВИТКУ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ**

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ І СІМ'ЯМ, ЩО ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ, В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Лунченко Надія Вікторівна,

*науковий співробітник Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи м. Київ
lnvpsi@urk.net*

Ситуація, яку переживає Україна, виходить за межі звичайного нормального людського досвіду. Вона спричинила значне порушення життєдіяльності людей, шкоду їх здоров'ю, великі людські втрати, значні матеріальні збитки тощо. Все це вкрай негативно позначається на кожній родині. Одні сім'ї були вимушені залишити домівку та переживають кризу, пов'язану з втратами не лише матеріальними, але і соціальними. Інші родини переживають втрату близької людини. Так чи інакше в Україні не залишилося практично жодної відстороненої від конфлікту особи [2].

Психологічна служба системи освіти є важливою складовою державної системи охорони фізичного та психічного здоров'я молодих громадян України і діє з метою з'ясування та створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості. Особливо ця функція служби важлива в умовах складної соціально-політичної ситуації в країні.

Діяльність працівників психологічної служби закладу освіти має бути спрямована на досягнення двох основних цілей: 1) подолання травматичного досвіду, віктимності і соціопатичних тенденцій розвитку (зокрема, девіантних і делінквентних форм поведінки) у дітей, які опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій на сході країни; 2) забезпечення умов і можливостей ефективної соціальної адаптації за допомогою пролонгованої психологічної, соціальної та правової допомоги, організації систематичних психокорекційних та інших заходів [2].

У широкому сенсі психосоціальна допомога, за визначенням Я.П. Дубініної – це напрям роботи, основна мета якого надання первинної психологічної допомоги, соціальної підтримки людям, які перебувають у важкій життєвій ситуації, та організація комплексу умов для продуктивної адаптації людини у змінених умовах життєдіяльності. У вузькому сенсі психосоціальна робота – це діяльність фахівця, спрямована на відновлення втраченої психосоціальної рівноваги, на пошук ресурсів особистості і ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у життєвій ситуації. Основні завдання психосоціальної допомоги – розширення діапазону соціальних і особистісних ресурсів людини для самостійного вирішення виникаючих проблем, подолання труднощів, актуалізація її творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних можливостей, необхідних для виходу з кризового стану, стимулювання самоповаги і впевненості в собі [5].

Соціально-педагогічну підтримку О. Дронова розглядає як особливий вид діяльності соціального педагога, який спрямований на організацію ним превентивної та оперативної соціально-психоло-педагогічної допомоги у попередженні та подоланні ситуацій, що порушують їх життєдіяльність [4].

Модель (за О.М. Дроновою) соціально-педагогічної підтримки підлітків, які опинились у складних життєвих обставинах, у діяльності соціального педагога закладу загальної середньої освіти, розроблена на основі взаємодії соціального педагога, підлітків і соціального середовища, включає:

- мету (створити умови для підлітків щодо попередження і подолання перешкод в процесі соціалізації);

- завдання (сприяти підлітку в розвитку самостійності і відповідальності, у прагненні до власної ідентифікації; інтегрувати підлітка у певну соціальну групу; стимулювати підлітка до особистісного саморозвитку і самореалізації);

- принципи (гуманістичної спрямованості соціально-педагогічної діяльності, природовідповідності, культуровідповідності, індивідуалізації, суб'єктності, діалогічності, само- і взаємопідтримки, соціальної адекватності, соціального загартовування);

- технологію, що складається з організаційно-методичного блоку, що представляє собою сукупність засобів, форм, методів, прийомів соціально-педагогічної підтримки, і алгоритмічного блоку, який включає циклічну реалізацію соціальним педагогом послідовності кроків [4].

Л. Оліференко вважає, що соціально-педагогічна підтримка дитинства представляє особливий вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на виявлення, визначення й вирішення проблем дитини з метою забезпечення та захисту її прав на повноцінний розвиток і освіту. Вона виокремлює такі основні напрями реалізації системи соціально-педагогічної підтримки дитинства як: соціально-педагогічну підтримку школяра у загальноосвітніх навчальних закладах; соціально-педагогічну підтримку діяльності позашкільних виховних закладів; соціально-педагогічну підтримку дітей і молодих людей з функціональними обмеженнями; соціально-педагогічну підтримку діяльності дитячих громадських об'єднань; соціально-педагогічну підтримку центрів організації дозвілля школярів та дитячих спортивних об'єднань і секцій [7].

Н. Заверико зазначає, що соціально-педагогічна підтримка передбачає діяльність соціального педагога, спрямовану на створення умов, сприятливих для розвитку у дитини задатків та здібностей, для визначення мети, реальних прагнень, усвідомлення своїх труднощів, проблем, можливостей, лінії розвитку, та на формування в підлітка знань, умінь, навичок щодо подолання своїх труднощів, вирішення власних проблем. Результатом соціально-педагогічної підтримки має стати зміцнення бажання дитини давати раду своїм труднощам; наявність умінь та навичок вирішення конкретних проблем, самоконтролю та самопомоги тощо [6].

До основних принципів здійснення педагогічної підтримки вітчизняний науковець Т. Дейніченко зараховує такі:

1. Принцип «загальності»: потреба в допомозі та підтримці існує об'єктивно й закономірно, тому кожний учень потребує систематичної та індивідуальної допомоги.

2. Принцип «суб'єктності і індивідуальності»: педагогічна підтримка спрямована на розвиток суб'єктності та індивідуальності.

3. Принцип «проблемності»: педагогічна підтримка служить розв'язанню проблеми дитини.

4. Принцип «пріоритету захисту прав та інтересі дитини»: педагогіч-

на підтримка – це діяльність, спрямована на відстоювання інтересів і прав дитини, яка враховує, що дитина має право на помилку.

5. Принцип «адресності й дозованості допомоги»: допомога здійснюється адресно й тоді, коли власних зусиль дитини не досить для розв'язання проблеми.

6. Принцип «співпраці й угоди між дитиною та дорослим»: пріоритет у розв'язанні проблеми належить самій дитині; доброзичливий, безоцінний такт учителя, ненав'язливість допомоги, дотримання конфіденційності.

7. Принцип «систематичності підтримки»: швидке й ефективне реагування на проблеми дітей, прогнозування їх виникнення.

8. Принцип «диференційованого підходу при наданні підтримки»: поступове збільшення або зменшення дози допомоги [3].

Т.Ф. Алексеєнко, аналізуючи концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді, з поміж інших виокремлює організацію соціально-педагогічної підтримки дітей у Великобританії за моделлю К. Маклафіна. Ця модель є розвивальною і містить у собі чотири базових компоненти:

- 1) компонент благополуччя;
- 2) програмний компонент;
- 3) компонент контролю і співучасті;
- 4) компонент керування [1].

Дана модель у науковій літературі також трактується як концепція розвитку освітнього середовища та освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко, Т.Ф. (2017) Концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді // *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Інститут проблем виховання НАПН України, (21), 39-40.

2. Байдик, В., Бондарук, Ю., Гніда, Т., Корнієнко, І., Лунченко, Н., Луценко, Ю, Мороз, Р., & Ткачук, І. (2019). *Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій* (В. Г. Панок, І. І. Ткачук, ред.). Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. https://lib.iitta.gov.ua/718798/1/Konsultuvannya_2019.pdf

3. Дейніченко, Т.І. (2002). Педагогічна підтримка в системі роботи вчителя. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. праць, (22), 88-92.

4. Дронова, Е. Н. (2004). *Социально-педагогическая поддержка подростков в деятельности социального педагога образовательной школы* : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Барнаул.

5. Дубініна Я.П. *Оволодіння технологіями психосоціальної допомоги як складова професійної підготовки фахівця з соціальної роботи* [Електронний ресурс] // Я.П. Дубініна. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/10251/1/131-132.pdf>

6. Заверико, Н. В. (2009). Соціально-педагогічна підтримка підлітків у притулку для неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету*, (2). <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/Pedagogi-2-2009/077-80.pdf>

7. Олиференко, Л. Я. (2002). *Социально-педагогическая поддержка детства. Муниципальная система*. Москва: Нар. образование.

РОЗВИТОК ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ МОЛОДІЖНОГО ЦЕНТРУ

Гомоляко Роман Андрійович

магістрант НДУ імені М. Гоголя, м. Ніжин

gomolyako.roman@gmail.com

Науковий керівник -

доц. кафедри соціальної педагогіки і

соціальної роботи НДУ імені М. Гоголя

Володченко Ж.М.

Головним завданням державної молодіжної політики є допомога молоді у самореалізації та впровадженні творчих ініціатив, а також наданні кожному з молодих людей соціальних послуг для організації навчання, професійної підготовки, духовного та фізичного розвитку [1]. Місцем, де відбувається спілкування, обмін досвідом між молодими людьми, а також створюються можливості для всебічного розвитку та самоактуалізації (процес набуття особистістю внутрішніх сил, лідерських якостей, сенсожиттєвих ціннісних орієнтацій, здібностей), які спонукають молодь до усвідомленої діяльності та поведінки є Молодіжний центр – установа, яка вирішує питання соціального становлення та розвитку молоді [2].

Розвиток молоді – як процес становлення та формування особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, у якому провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання. Самореалізація особистості розглядається науковцями як процес розгортання та зростання потенційних та спонукально-мотиваційних сутнісних сил людини, її задумів, творчих здібностей, умінь, потреб, життєвих цінностей. Саме ці два процеси тісно пов'язані з роботою молодіжних центрів України.

В науковій літературі представлені три види самореалізації: особистісна, соціальна та діяльнісна. До першого слід віднести творчу самореалізацію як успішне використання власних талантів та творчого потенціалу, який, згідно з дослідженнями А Маслоу, притаманний кожній людині. До особистісної самореалізації входить і духовний розвиток – процес індивідуально-особистісного залучення до духовної культури суспільства, оволодіння цінностями – загальнолюдськими, національними та соціокультурними. Для забезпечення такої самореалізації, молодіжним центром створюються можливості та проводяться заходи з формування національно-патріотичної свідомості (форуми, гутірки, ігри), збереження та пропагування національних звичаїв та традицій (акції, майстер-класи), створення клубів та онлайн-рубрик творчого спрямування (літературний, мистецький), розробляються навчальні програми та проводиться робота в напрямку неформальної освіти.

Соціальна самореалізація передбачає успіх у взаємовідносинах з іншими людьми – таких, які б приносили відчуття щастя, свободи та задоволення, успішності за власним баченням, а не за об'єктивними мірками суспільства, пошук себе у соціумі та усвідомлення частиною громади. Для цього молодіжними центрами проводяться тренінги та семінари з

налагодження комунікації між активними представниками молодіжних субкультур за допомогою різноманітних форматів (настільні ігри («Світ Громад», «Країна гідності», творчі зустрічі, спортивні змагання, акустичні вечори та караоке т.п.). Досить широкого поширення набуло залучення до роботи молодіжного центру волонтерів, які на добровільних засадах допомагають у роботі певного напрямку. Задля усвідомлення свого місця та ролі в житті власної громади, соціального розвитку та міжкультурного діалогу працівники молодіжних центрів стають фасилітаторами програми «Активні громадяни», яка діє в Україні з 2009 року за сприяння Британської Ради [3], і проводять тренінги за вказаною програмою для активістів громад.

Професійна самореалізація стосується розвитку фахівця та його професійної майстерності. в основі якої лежить реалізація власного потенціалу з оприлюдненням у професійній діяльності [4, с.152]. Профорієнтація – є одним з ключових напрямків роботи багатьох молодіжних центрів України, тому проводяться профорієнтаційні програми (наприклад, «SkillsLab: Власна справа та «SkillsLab: Успішна кар'єра»), кар'єрні консультування молоді та клуби за інтересами (фотографії, відеомонтажу і т.п.).

Загалом, напрямки роботи молодіжних центрів залежать від особливостей та розміщення регіону, ресурсів громади та інтересів молоді. яка в ній проживає. Вектори їх роботи досить різноманітні, тому кожна молода людина може знайти собі заняття в якому вона проявить свою креативність, відповідальність, лідерські якості і потенціал. Однією з унікальних особливостей молодіжних центрів є те, що вони сприяють реалізації молодіжних ініціатив, можуть надавати ресурси (технічні, матеріальні, людські, інформаційні) авторам ідей.

Таким чином, площині реалізації державної молодіжної політики, саме молодіжний центр забезпечує одне з головних її завдань: на базі такої установи існують можливості для успішної самореалізації молодої людини в усіх її видах – особистому, соціальному та творчому. Унікальним є те, що найактивніші представники молоді можуть за допомогою молодіжних центрів реалізовувати свої задуми та ідеї, таким чином створюючи можливості для розвитку за допомогою можливостей для розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація від 15.12.1992 р. № 2859. Дата оновлення: 03.03.2006. URL: <https://bit.ly/2YiZEsZ> (дата звернення 26.01.2021).
2. Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 р. № 1014. Дата оновлення: 07.08.2020. URL: <https://bit.ly/3poCf1J> (дата звернення 26.01.2021).
3. British Council. Active Citizens : веб-сайт. URL: <https://bit.ly/2Yfks4r> (дата звернення: 26.01.2021).
4. Прус А. Категорійний аналіз понять «самореалізація» та «професійна самореалізація». *Педагогічний дискурс*. 2016. №20. С. 149 – 153.

ПСИХОЛОГІЯ СПРИЙНЯТТЯ КОЛЬОРУ В РЕКЛАМІ ТА МАРКЕТИНГУ

*Бондаренко Анна Володимирівна,
студентка НУ «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка», Україна
annabond16@ukr.net
Науковий керівник –
д. психол. наук, проф. С.П. Яланська*

Актуальність теми. Полягає в необхідності дослідження особливостей сприйняття кольорів, які використовуються у сучасній рекламі, та їх впливу на свідомість людини як споживача.

Аналіз наукових досліджень. Вивченням сприйняття кольорів споживачами та врахуванням його у рекламі займалися такі відомі психологи і маркетологи світу як Г. Фрилінг, М. Люшер, Ж.-Ж. Ламбен, Б. Уїлан. Заслужують на увагу дослідження щодо аналізу бренд-колеристики як інструменту впливу на цільову аудиторію бренда (С. Махнуша, Н. Косолап) [2], впливу кольору товару на психологічне сприйняття споживачів (І. Чумак О, О. Кононова) [1] та ін.

Метою дослідження є психологічний аналіз та визначення впливу кольору реклами при виборі товару споживачем.

Основні завдання дослідження: 1) визначити значення кольорів в рекламі; 2) дослідити психологічні особливості сприйняття кольорів споживачем та їх урахування в рекламі та маркетингу.

Виклад основного матеріалу. Способом виділення свого товару серед багатьох подібних стала бренд-колеристика – це маркетинговий інструмент, який впливає на споживача через вивчення та аналіз психології сприйняття кольорів, та застосовує у рекламі ті, що викликають позитивні емоції та асоціації у людей (потенційних покупців). Колір є важливим елементом фірмового стилю певного бренду, він може до 80,0% підвищити його спроможність бути впізнаним серед інших. Колір допомагає зробити бренд привабливішим і виразнішим, та краще запам'ятися споживачу своєю особливістю та унікальністю.

Щоб зрозуміти, які кольори найпопулярніші в рекламі та, які більше сприймаються потенційними споживачами, потрібно знати, що саме вони означають, які емоції викликають. Вибір конкретного кольору залежить від особливостей психології сприйняття (див. табл.1.)

Таблиця 1.

Вплив кольору на споживача та відчуття, які він викликає

Колір	Вплив на споживача	Компанії
Червоний	Асоціюється з міццю, силою, владою, ініціативністю, агресією і наштавхує на сильну емоційну реакцію. Саме червоний колір здатний створювати відчуття потреби, належності, спонукає до дії, що обумовлює те, чому саме він привертає увагу до себе і викликає інтерес.	«MTC», «Coca-Cola», «Old Spice», «Lego», «Pinterest», «Netflix», «YouTube».
Чорний	Таємниця, витонченість, благородність. Може бути строгим, а може і грайливим, все залежить від подачі реклами.	«CHANEL», «DOLCE & GABBANA».
Синій	Колір спокою і врівноваженості, наштавхує на роздуми і змушує концентруватися. Створює відчуття довіри і безпеки.	«Facebook», «Nivea», «Samsung».
Жовтий	Нагадує людям про спілкування, колір відкритої душі і бажання комунікувати. Викликає настрій: радості, піднесеності, задоволення. Є кольором молодості та оптимізму.	«Nuts», «Lipton», «McDonald's», «Chupa Chups».
Зелений	Символ миру і надії. Колір спокою і природи, який відразу натякає на молодість, натуральність, життєву силу, розслабляє. Деякі його відтінки мають заспокійливу дію, гіпнотизують і навіть знімають біль.	«Доктор Мом», «Ahmad», «ПриватБанк», «Starbucks».
Рожевий	Колір наївності, дитячості і в цілому, відразу асоціюється з жіночністю, ніжністю і романтичністю.	«Mary Kay», «Barbi», «Hello Kitty».
Білий	Колір спокою, чистоти, прозорості та чесності. Характеризується досконалістю та завершеністю, демонструє абсолютне й остаточне рішення.	«Raffaello», «Google», «Vogue».
Фіолетовий	Асоціюється з творчістю, з благородством, елегантністю і витонченістю. З іншого боку це уява і мудрість.	«Milka», «Cadbury», «YANHO!».

Найчастіше привертають увагу споживача такі кольори: синьо-фіолетовий колір (100%), темно-синій (90,0%), бірюзовий (85,0%), інтенсивно-лимонний (60,0%), чорний (47,0%), жовтий (22,0%), блакитний (17,5%), коричневий (9,5%), рубіновий (7,5%) [1, с. 97].

Психологи вважають, що до 60,0% відмов при первинній купівлі

товару трапляється через несприйняття потенційним споживачем колірнього оформлення продукту. Товар, який не мав попиту раніше, може стати дуже популярним після зміни кольору його етикетки. Також сприйняття певного кольору залежить від емоційного стану людини. Залежно від настрою люди можуть сприймати один колір позитивно, другий – негативно і нейтрально відносяться до третього кольору.

Ще варто зазначити, що вибір кольору упаковки залежить від багатьох факторів:

- країна, в якій реалізується товар. Наприклад, в Україні білий колір символізує чистоту, а в Індії означає траур;

- сезонність. Влітку люди часто купують товари з холодними відтінками, а взимку – з теплими;

- стать. Психологи стверджують, що чоловікам більш притаманні такі кольори: червоний, фіолетовий, зелений, синій, а жінкам – блакитний, білий, рожевий, зелений, помаранчевий, бузковий;

- матеріальне становище. Люди, які мають високий достатком обирають товари переважно холодних кольорів, а люди з малим достатком – теплих та яскравих;

- асоціація кольору та смаку. Багато кольорів асоціюються з певним смаком. Наприклад, коричневий колір асоціюється з шоколадом чи кавою. [2, с. 489]

Висновки. Отже, з усього вище зазначеного, можна сказати, що елементи бренд-колеристики впливають на свідомість людини як споживача. Вони впливають на сприйняття споживачем певного товару та на його продажі. Покупці при виборі товару, в першу чергу, звертають увагу на упаковку. Більш того, завдяки вдалому поєднанню кольорів, товар може стати популярним і буде користуватися високим попитом серед покупців. Таким чином, ми не можемо недооцінювати важливу роль кольору упаковки у «просуванні» певного продукту, адже його вплив на сприйняття товару споживачем є беззаперечним.

Список використаних джерел:

1. Махнуша С.М., Косолап Н.Є. Аналіз бренд-колеристики як інструменту впливу на цільову аудиторію бренда : стаття. Суми : науковий журнал Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011, № 2. С. 95 – 104.

2. Чумак І.О., Кононова О.О. Вплив кольору товару на психологічне сприйняття споживачів : стаття. Миколаїв : Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки, 2015. Вип. 3. С. 486 – 490.

3. Психологія кольору в маркетингу. URL: <http://www.management.com.ua/blog/1521>

4. Психологія кольору в рекламі. URL: <https://marketer.ua/>

ТРИВОЖНІСТЬ СТУДЕНТІВ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ НАВЧАННЯ У ЗВО

*Гулько Андрій Дмитрович,
студент Національного університету
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
pilot_an9ruha@ukr.net
Науковий керівник –
к. психол. н, доцент Н.М. Атаманчук*

Актуальність нашої розвідки полягає в необхідності вивчення тривожності, як одного із основних чинників впливу на психологічне здоров'я студентської молоді. Студент першого курсу закладу вищої освіти (далі ЗВО) особливо гостро переживає стресові ситуації в житті. Так, зокрема: негаразди в навчальному закладі, сварки з однолітками, сімейні конфлікти, батьківська та педагогічна черствість, матеріальні труднощі – це далеко не повний перелік обставин, які травмують психіку студента на початкових етапах навчання у ЗВО. Тривожність студентів-першокурсників суттєво позначається на продуктивності навчальної діяльності, веде до труднощів у спілкуванні. Студент з підвищеною тривожністю метушливий, неспокійний, розсіяний. Зазначені прояви поведінки значно зростають в умовах його особистої відповідальності за щось чи перед кимось і негативно позначаються на характері, який набуває рис невпевненості, заниженої самооцінки, внутрішнього конфлікту між високим рівнем домагань і низькою самооцінкою своїх можливостей та успішності. Тривожну молоду людину постійно супроводжує думка: «Аби чогось не трапилося».

Під тривожністю розуміємо підвищений неспокій особистості у різних ситуаціях, часто в тих, які не потребують хвилювань.

Виділяють два основних види тривожності: ситуативна та особистісна [2, с.35-36] (див. табл.1).

Таблиця 1

Характеристика основних видів тривожності в людей

Види тривожності	
<i>Ситуативна</i>	<i>Особистісна</i>
Пов'язана з конкретною ситуацією та викликає стурбованість індивіда. Виникає перед можливими неприємностями і життєвими ускладненнями та дозволяє людині серйозно і відповідально підійти до вирішення проблем, що виникають.	Характеризується наявністю стану несвідомого страху, відчуттям невизначеної загрози, готовністю сприйняти будь-яку подію як несприятливу та небезпечну. Людина, постійно знаходиться в настороженому і пригніченому настрої, їй складно контактувати із оточуючими.

Ми поставили мету – дослідити ситуативну та особистісну тривожність студентів на початкових етапах навчання у ЗВО.

Нами було проведено онлайн дослідження у 2020 році. У ньому брали участь 90 студентів першого курсу.

Під час емпіричного дослідження за допомогою методики «Шкала ситуативної та особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна» [3, с. 214-218] нами було визначено рівень ситуативної тривожності (СТ) студентів-першокурсників та рівень їх особистісної тривожності (ОТ).

«Шкала ситуативної тривожності» – дозволила виявити особливості стану студентів-першокурсників у конкретній складній для них ситуації. «Шкала особистісної тривожності» – дозволила виявити особливості стану тривожності як властивості студента-першокурсника, які формуються при тривалому впливі різного роду факторів.

Аналіз ситуативної тривожності студентів-першокурсників показав, що середній рівень притаманний 64% студентів, високий рівень ситуативної тривожності виявили у 19% досліджуваних та у 17% студентів-першокурсників виявлено низький рівень ситуативної тривоги (див. табл.2).

Установлено, що серед досліджуваних студентів першого курсу, більшість студентів мають середній рівень особистісної тривожності – 49%, низький рівень особистісної тривожності – 27%, а також у 24 % студентів-першокурсників виявлено високий рівень особистісної тривожності (див. табл.2)

Таблиця 2

Рівні ситуативної та особистісної тривожності студентів-першокурсників ЗВО

Види тривожності					
Ситуативна			Особистісна		
Рівні тривожності					
Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
17	64	19	27	49	24

Таким чином, як показало наше дослідження, студенти-першокурсники з високим рівнем ситуативної та особистісної тривожності проявляють надмірне хвилювання перед очікуваними труднощами, досягненням результатів у навчальній діяльності, для них характерна занижена самооцінка, спостерігаються порушення врівноваженості й задоволення власним життям. Причиною показників надмірної тривожності студентів на початкових етапах навчання у ЗВО є ситуації, пов'язані з адаптацією до навчання (завантаження навчальним матеріалом, розчарування професійним вибором, конфлікти в сім'ях, низьке матеріальне забезпечення тощо), що негативно позначається на психологічному здоров'ї студентської молоді. Тому, для збереження психологічного здоров'я, студентам-першокурсникам потрібно навчитись розуміти себе, визначати особисті пріоритети, цілі, завдання та активно працювати задля їх реалізації, досягнення.

Зменшити прояву тривожності у студентів на початкових етапах навчання у ЗВО допоможе використання викладачами на заняттях арт-технік. Мистецтво відволікає від проблем, гармонізує внутрішній світ молодшої людини, формує позитивний ресурс образу «Я», допомагає позбутися депресії і поганого настрою, не впадати у відчай у складній життєвій ситуації та

знаходити вихід, зняти напругу, стрес, тривожність.

Подаємо опис арт-техніки розробленої Вікторією Назаревич (модифікованої нами), яку можна запропонувати студентам при нападах тривоги за своє життя [1, с. 7].

Створення арт-щоденника «Мої емоційні стани».

Мета: розвиток емоційного інтелекту; управління емоціями і ситуаціями в позитивному, оптимістичному, конструктивному ключі; усвідомлення позитивного значення будь-якої емоції.

Матеріали і техніка декорування листів арт-щоденника:

Можна використовувати колажі, апплікації, тканини та інші матеріали, образотворчі техніки різними видами фарб (акрилові, акварель, гуаш тощо).

Інструкція: Пропонуємо у довільній формі створити власний арт-щоденник. Тему для наповнення сторінок реалізуйте за бажанням, яку хочеться, час для створення не обмежений. Для того, щоб детальніше представити тему можна використовувати усі візуальні матеріали: картини, вирізки з газет, афоризми, вірші, малюнки, апплікації, фото.

Під час наповнення арт-щоденника фіксуйте ті питання, які у Вас виникають. Запам'ятовуйте те, що дивує або те, що не зрозуміло.

Обмежень по роботі над запропонованою темою немає, будь-яка форма, вид, образ може відображати тему.

Кількість аркушів повинна бути не менше 10.

Приблизна тематика арт-щоденника «Мої емоційні стани»:

1. Різнокольоровий настрій.
2. Моя улюблена погода.
3. Мій плюс і мінус.
4. Мій внутрішній годинник.
5. Смайлик мого настрою.
6. Пейзаж, який дає спокій і радість.
7. Мої позитивні емоції.
8. Мої негативні емоції.
9. Емоції оточуючих мене людей.
10. Те, що приносить мені задоволення.

Примітка. Вище перелічені теми є лише рекомендованими, студенти мають змогу обирати теми самостійно.

Аналіз представленої теми проводиться разом з викладачем.

Отже, психологічне здоров'я студентів на початкових етапах навчання у ЗВО значною мірою залежить від того, як їх сприймають одногрупники, з якими вона навчається; від ставлення до них викладачів, які навчають; від особистісних успіхів у навчальній діяльності.

Переконані, студенту-першокурснику щоб зберегти своє психологічне здоров'я необхідно мати високий рівень стресостійкості, одним із способів подолання стресу, тривожності є творчість. Застосування мистецтва у навчальному процесі дає змогу переключити увагу і вид діяльності студентів, що сприяє зниженню їх внутрішньої напруги, тривожності. Мистецтво дає можливість кожному виразити себе творчо, позбутися негативних емоцій та думок, гармонізувати психоемоційний стан, підвищити самооцінку, активізувати свій потенціал.

Надалі варто вивчити питання про роль арт-практик у формуванні по-

зитивного ресурсу образу «Я», що допоможе в боротьбі з хронічною втомою, стресом та проявом тривожності студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманчук Н.М. Емоційне здоров'я студентської молоді: ресурс арт-технік. Психолого-педагогічні координати розвитку особистості : зб. наук. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 червня 2020 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. С.6-9.

2. Бассин Ф. В., Бурлакова М.К. Проблема психологической защиты. Психологический журнал. 1988. № 3. С. 30-41.

3. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности. СПб.: Питер, 2007. С. 214-218.

ZESPÓŁ ASPERGERA, CHARAKTERYSTYKA, ETIOLOGIA I PROBLEMY SPOŁECZNE Z JAKIMI NA CO DZIEŃ ZMAGAJĄ SIĘ OSOBY CHORE I ICH BLISCY

Gucwa Kamil

student Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

kamil.gucwa@student.up.krakow.pl

Promotor -

Dr hab. Alicja Walosik

Katedra Dydaktyki Biologii i Chemii

Instytut Biologii

Wstęp;

Zespół Aspergera, mimo wielu publikacji na jego temat a także badań, wciąż pozostaje zagadnieniem kontrowersyjnym, nie tylko w świecie psychologii, ale również medycyny i psychiatrii. Nieustannie toczą się spory dotyczące najbardziej skutecznych metod leczenia dzieci z zaburzeniami Aspergera. Jako ciekawostkę warto dodać, iż z zespołem Aspergera zmagало się wiele znanych i wybitnych osób, będących niekwestionowanymi autorytetami w swojej dziedzinie jak choćby Albert Einstein, Issac Newton czy Thomas Edison. W mojej pracy, zostaną przedstawione podstawowe zagadnienia teoretyczne, niezbędne do zapoznania się z tematyką zespołu Aspergera. Opisane zostaną również problemy i trudności, z którymi na co dzień zmagają się osoby chore, a także ich bliscy.

Zarys historyczny;

Zespół Aspergera jest łagodniejszą odmianą autyzmu. Terminy te są ze sobą w pewnym stopniu nierozzerwalnie połączone. Pojęcie autyzmu dziecięcego budziło zainteresowanie ludzi od wielu lat. Co ciekawe, wątek ten pojawiał się w mitach, podaniach ludowych a nawet baśniach. Wszystkie te teksty kultury sugerowały, że początkowo dzieci rozwijały się prawidłowo, lecz następnie zostały one podmienione przez wróżki bądź też złe duchy. Starożytni filozofowie i lekarze opisując dzieci

przejawiające autystyczne zachowania, twierdzili że są one bliskie bogom. Z kolei kultura chrześcijańska, uznawała je za błogosławione z powodu ich naiwności i obojętności na ludzkie potrzeby. Pojęcie autyzmu stworzone zostało przez szwajcarskiego psychiatrę Eugena Bleulera na początku XX wieku, i wywodziło się z języka greckiego od słowa „autos” czyli „sami” bądź też

„własne ja”. W książce „Autyzm i Zespół Aspergera” autorstwa J. Komander, G. Jagielskiej i A. Bryńskiej (2009), opisane zostały przypadki dwojga dzieci, które wykazywały dziwne, wręcz nienaturalne zachowania. Pięcioletni chłopiec przebywając w Bethlem Hospital nie przejawiał żadnego zainteresowania interakcjami wobec rówieśników. Z kolei Victor, wychowywany przez francuskiego lekarza E.M Itarda pomimo wysiłków społeczeństwa, nigdy nie przyswoił norm społecznych i nie stał się samodzielny. W 1943 r. Leo Kanner wprowadził pojęcie autyzmu wczesnodziecięcego (ang. Early infantile autism). Zdefiniował je jako „niezdolność do wchodzenia w normalny sposób w relacje z ludźmi i sytuacjami” oraz „skrajne wycofanie, które sprawia, że kiedy tylko jest to możliwe, wszystko, co pochodzi z zewnątrz, jest pomijane, ignorowane, odrzucane”. Opisywane przez niego dzieci od wczesnych lat przejawiały charakterystyczne trudności i odmienności w rozwoju. Rok później, czyli w 1944 r. psychopatia autystyczna okresu dzieciństwa wzbudziła zainteresowanie austriackiego pediatry Hansa Aspergera – od którego nazwiska pochodzi zaburzenie rozwoju czyli zespół Aspergera. Analogicznie jak Kanner zauważył, że obserwowane przez niego dzieci swym zachowaniem odstają od swoich rówieśników. Przejawiają one niezdolność do integracji społecznej, wykazują tendencje do izolowania się, niechęć wobec zmian czy też zaburzenie zdolności komunikacyjnych. Lorna Wing w 1981 r. (rok po śmierci Aspergera) objawom opisanym przez Hansa nadała nazwę zespołu Aspergera. Zespół Aspergera opisywano już kilkadziesiąt lat wcześniej, ale do rejestru Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób ICD-10 został wpisany stosunkowo niedawno, bo dopiero w 1994 r. [6, str. 12-19], [1, str. 9-13]

Etiologia;

Po dzień dzisiejszy prowadzonych jest wiele badań, których celem jest odpowiedzenie na pytanie skąd tak naprawdę bierze się zespół Aspergera. Istnieje prawdopodobieństwo, że schorzenie to może wynikać min. z uszkodzenia centralnego układu nerwowego. Inni za przyczynę podają również wiek rodziców, nieprawidłowy przebieg ciąży czy zakażenie wirusami. Po dzień dzisiejszy nie można jednoznacznie stwierdzić co tak naprawdę wywołuje zespół Aspergera. Z całą pewnością można stwierdzić, że nie wynika to absolutnie ze sposobu wychowywania dzieci przez rodziców. [6, str. 23-24], [4, str. 1], [6, str. 201-204]

Epidemiologia;

Na podstawie wielu badań, udowodnione zostało, że zaburzenia ASD pojawiają się u ludzi żyjących na całym świecie. Jest to schorzenie występujące zdecydowanie częściej u płci męskiej, aniżeli żeńskiej. Proporcja chorujących na nią chłopców w stosunku do dziewcząt wynosi 8:1. W Europie na ASD cierpi w przybliżeniu 1 na 100 dzieci. Z każdym rokiem liczba zdiagnozowanych przypadków wzrasta. Ponadto większe rozpowszechnienie autyzmu ma miejsce nie tylko w Europie, ale także i Stanach Zjednoczonych. Wynika to na pewno z tego, że coraz częściej mówi się o tym schorzeniu. Pedagogowie, lekarza i nauczyciele dysponują coraz to większą wiedzą na ten temat, co umożliwi im szybsze rozpoznanie symptomów u dziecka. [7], [2, str. 56-61]

Charakterystyczne objawy w latach szkolnych;

Kluczową rolę w zdiagnozowaniu u dziecka zespołu Aspergera we wczesnych latach pełni przede wszystkim szkoła i nauczyciel mający dużą liczbę zajęć z danym dzieckiem. Doświadczony pedagog w pewnym momencie powinien zauważyć u potencjalnie chorego ucznia alarmujące sygnały, które mogą mówić mu o tym, że dziecko cierpi na zespół Aspergera. Uczeń pomimo imponującej

wiedzy z określonej dziedziny, przejawia problemy z nauką innych dyscyplin naukowych, ma także problemy w okazywaniu i rozumieniu emocji innych ludzi. Chory może nie tolerować pewnych dźwięków. Podczas konfrontacji z innymi rówieśnikami, dziecko celowo unika kontaktu z nimi, może cechować je naiwność, bycie natrętnym bądź też dominującym. Dzieci zmagające się z tym syndromem nie lubią zmian, czują się zagubione bądź zdenerwowane wówczas gdy do ich życia biegnącego w sposób rutynowy wprowadza się nagle zmiany. Chorzy zmagają się z brakiem umiejętności właściwego zinterpretowania zachowań i gestów innych osób. Cechuje ich specyficzna mimika twarzy, często nieadekwatna do sytuacji; np. na informację o śmierci członka rodziny dziecko reaguje śmiechem. Dziecko nie potrafi również rozumieć znaczenia słów, zdań w znaczeniu metaforycznym, nie wyłapuje podtekstów, dwuznaczności, żartów czy ironii. [2, str. 23-28] [6, str. 234-235]

Po co diagnozować? Wady i zalety diagnozy;

Zdiagnozowania u dziecka zespołu Aspergera pod żadnym pozorem nie należy odbierać jako rzeczy złej, powodującej wstyd. Wręcz przeciwnie, w miarę możliwości wczesna diagnoza przyniesie nie tyle co rodzicom, ale ich pocieszenie więcej korzyści, aniżeli szkód. Przede wszystkim szkoła świadoma sytuacji słuchacza będzie mogła wdrożyć wobec niego specjalne procedury, ułatwiające mu funkcjonowanie w miejscu nauki, a nawet zastosować indywidualny tok nauczania. Ponadto osoba ta w życiu dorosłym będzie świadoma swojej sytuacji, co umożliwi mu łatwiejsze znalezienie zatrudnienia, czy wiedza, że może ona skorzystać min. z usług takich podmiotów jak np. agencję doradztwa personalnego. [2, str. 30-31] Dodatkowo ciekawość i niepokój rodziców w końcu zostaje zaspokojony. Znają już oni przyczynę nietypowego zachowania i odmienności córki lub syna, i nie muszą martwić się, że wynika to z ich błędów wychowawczych. Ponadto świadomi sytuacji swojego dziecka, z pewnością będą się starali zapewnić mu odpowiednią pomoc psychologiczną. Koledzy w szkole a także rodzzeństwo w domu świadomi schorzenia chorego, są w stanie lepiej zrozumieć jego odmienny sposób bytu i w ten sposób nie naśmiewać się z niego, nie przysparzać mu przykrości, a także pomagać w codziennych trudnościach. Jak natomiast prezentuje się sytuacja gdy diagnoza zostaje postawiona w dorosłym już życiu? Reakcja jest uzależniona od wielu czynników min. temperamentu danej osoby. Może pojawić się wówczas uczucie i ulgi i zrozumienia pewnych swoich zachowań. Z drugiej zaś strony prawdopodobne jest to, że wystąpi uczucie gniewu na wadliwy system szkolnictwa, pretensje do bliskiego otoczenia, a także pedagogów dlatego przez tyle lat nie zauważyli niepokojących symptomów i karcili dziecko za zachowania które nie są zależne od niego. Ponad to jeśli informacja jest zbyt często rozgłaszana pewne osoby, mogą chcieć ją wykorzystać w celu zaszokowania chorego, pogorszeniu jego opinii społecznej. [2, str.38-41]

Zespół Aspergera na studiach i w dorosłym życiu;

Przed wyborem odpowiedniego kierunku studiów zwłaszcza osoby zmagające się z ASD powinny zaczerpnąć o nim jak i o samej uczelni informacji. Pomocą służy im sam internet a także mogą oni zasięgnąć o opinie do byłych i obecnych studentów danej uczelni czy kierunku. Po rozpoczęciu roku akademickiego istnieje opcja, aby osoba z personelu byłej szkoły lub grona pedagogicznego skontaktowała się z uczelnią, celem udzielenia wskazówek dotyczących osoby z ZA które ułatwią jej odnalezienie się w nowym środowisku. Niektóre osoby rozważają czy w ogóle powinny one informować uniwersytet o swojej sy-

tuacji, bądź wręcz przeciwnie – nie przyznawać się by zacząć wszystko od nowa i „odciąć” się od tego co było. Wynikać może to z urazów i złych doświadczeń jakie dana osoba wyniosła z byłych miejsc nauki jak choćby szykanów i gorszego traktowania ze strony rówieśników. Kolejne przeszkody pojawiają się, jeśli student podejmuje naukę w innym mieście aniżeli zamieszkuje. Konieczna jest wtedy świadomość obowiązków jakie niesie wyprowadzenie się z rodzinnego domu. Student musi również wraz z rodzicami lub szkolnym pedagogiem przeanalizować kwestię znalezienia mieszkania, finansów i ilości zajęć na uczelni. Wskazane jest by na początek dobrał sobie mniejszą ich ilość, ze względu na problemy adaptacyjne. Student może także o pomoc zwrócić się do psychologa na uczelni bądź też mentora akademickiego. Obie te osoby pomogą mu np. W organizacji czasu lub odnalezieniu się z nowym planem zajęć. Pozostaje jeszcze kwestia życia poza uczelnią. Student na pewno będzie chciał nawiązać nowe znajomości i relacje. Na niektórych uczelniach istnieją specjalne grupy oferujące wsparcie i pomoc. Pozytywne aspekty, może on również wnieść z relacji z osobami, które nie zmagają się z ZA, jak choćby pomoc w nauce, pożyczanie sobie nawzajem notatek. Z życiem studenckim niestety wiążą się też jego pokusy jak choćby alkohol i narkotyki. W wspieraniu osoby chorej ważną rolę pełnią wykładowcy i jego koledzy. Wskazane jest też, by na bieżąco informować terapeutę uczelnianego o swoim stanie, otwarcie z nim rozmawiać, mówić o obawach i lękach. Ukończenie studiów otwiera drzwi do wymarzonej ścieżki kariery. T. Attwood przekonuje swoich czytelników, że nie istnieje taka praca, której osoba z zaburzeniami ASD nie mogłaby wykonywać. Wręcz przeciwnie! Jest on zdania, że osoby z zespołem Aspergera posiadają komplet wielu unikatowych i pożądanых cech na dzisiejszym rynku pracy. Ich charakter (tak jak pokazuje nam historia) sprawia, że skrupulatnie będą one dążyć do wyznaczonego celu i często osiągają w dziedzinach naukowych duże sukcesy; jak choćby fenomen Einsteina, Newtona czy wynalazcy żarówki - Thomasa Edisona. W przypadku jakichkolwiek wątpliwości pomoc mogą świadczyć agencje doradztwa zawodowego, działające przy wielu uniwersytetach. Również w obecnej sytuacji rynkowej, u osób ubiegających się na dane stanowisko zaistnieć mogą wątpliwości czy informować przyszły zakład pracy o swojej sytuacji? A także czy potencjalny pracodawca zechce zaakceptować odmienność, czy wręcz przeciwnie, automatycznie odrzuci jego podanie i poszuka innego człowieka na dane stanowisko. Osoba chora jednak świadoma musi być tego, że wiedza przyszłego pracodawcy o jego stanie zdrowia powinna działać na jego korzyść z powodu większego zrozumienia w początkowym okresie pracy. Czynnikiem ułatwiającym relację będzie również pozytywne nastawienie pracodawcy i zdobywanie przez niego wiedzy na temat specyfiki zespołu Aspergera. [2, str. 41], [2, str. 323-330]

Metody leczenia zaburzeń ZA;

Wraz z postępem medycyny i upływem lat powstają coraz to nowsze techniki i terapie leczenia osób z tymi zaburzeniami. Niektóre z nich uznawane są za mniej lub bardziej kontrowersyjne. Inne cieszą się ogromną popularnością, a pozostałe omijane są szerokim łukiem. Do najpopularniejszych metod zaliczamy;

A) integracyjną sensoryczną (SI) - sięga ona początków lat 60. XX wieku i została wynaleziona w Stanach Zjednoczonych przez dr Ann Jean Ayres. Ścisłe powiązana jest ona z procesami neuronalnymi, w którym „ mózg rozpoznaje, segreguje i organizuje bodźce płynące ze zmysłów naszego ciała i oraz z otoczenia w taki sposób, by można było je wykorzystać do codziennego, celowego

działania”. Dzieci poddane tej terapii odbywają specjalne ćwiczenia pod okiem terapeuty, a także w domu wraz z pomocą rodziców wykonują specjalne, zadane wcześniej ćwiczenia. Podstawą tej metody jest przede wszystkim systematyczność. Początkowe i zauważane efekty pojawiają się po 6-12 msc. Jednak w bardziej skomplikowanych przypadkach okres ten wydłuża się nawet do kilku lat.

B) Trening umiejętności społecznych (TUS) - wynaleziona przez przez amerykańskiego psychologa Arnolda Goldsteina, ciesząca się olbrzymią popularnością, polega na tym, że jej uczestnicy otrzymują konkretne sytuacje a następnie mówią jak by się w nich zachowali.

C) Trening zastępowania agresji (TZA lub ART) - technika opracowana przez amerykańskiego profesora Arnolda Goldsteina w latach 80. XX. Skupia się ona na emocjach, szczególnie agresji i gniewu. Zajęcia powinny odbywać się systematycznie, 1 raz w tygodniu, czynnikiem który zwiększa skuteczność tej metody jest praca z rodzicami w domu. Jej uczestnicy uczą się jak radzić sobie z docinkami kolegów, nie okazując przy tym złości. Ponadto uczy się jakimi emocjami może ono zastąpić agresję innymi emocjami, które są powszechnie akceptowane wśród rówieśników i społeczeństwa.

D) Indywidualna Stymulacja Słuchu Johansena (JIAS) - technika opracowana przez dr. Kjelda Johansena, duńskiego nauczyciela i psychologa i skupia się na zaburzeniach przetwarzania słuchowego. Może być ona łączona z innymi terapiami. Muzykę nagraną na płytę dziecko ma słuchać 10 min. codziennie o tej samej porze. Trwa ona od 6 do 10 miesięcy.

E) Trening słuchowy Tomatisa - metoda opracowana przez francuskiego otolaryngologa Alfreda Tomatisa. Zwraca ona szczególną uwagę na to jak ogromną rolę odgrywa proces słuchania. Rozpoczęcie cyklu leczenia poprzedzone jest wywiadem środowiskowym z pacjentem i jego rodzicami i badaniem audiometrii tonalnej. W terapii pomaga urządzenie zwane „elektronicznym uchem” za pomocą którego dziecko wysłuchuje różnych dźwięków o określonej częstotliwości.

F) Terapia komunikacji – terapia poza usprawnieniem aparatu mowy, kładzie nacisk na składnię, fleksję i umiejętność zadawania pytań do tekstów. Ma ona na celu zwiększenie zasobu słownictwa osób chorych, a także rozumieniu słów nie tylko w znaczeniu dosłownym, ale i też metaforycznym. [3, str. 42-53], [4. Str. 11-13]

Czym kierować się w doborze terapii?;

Od wyboru właściwego sposobu leczenia zależeć będzie czy i w jakim stopniu uda się dziecku przystosować do funkcjonowania w społeczeństwie, w sposób odpowiedni skoryguje jego ubytki w funkcjonowaniu i sprawi, że z czasem będzie mogło ono w lepszy sposób nawiązywać relacje rówieśnicze. Przede wszystkim formy i metody pracy muszą być adekwatne do możliwości dziecka. Terapia pod żadnym pozorem nie może zbyt nachalnie i gwałtownie zmieniać stylu i sposobu bytu dziecka, powinna ona być jak najmniej inwazyjna. Niezbędne jest doświadczenie i profesjonalizm terapeutów, którzy w sposób umiętny i indywidualny podejną do chorego, będą widzieć jego słabe i mocne strony a także umieli je skorygować. Należy pamiętać też o tym, że to co skuteczne wraz z biegiem dni, powinno przynosić efekty. Jeśli po upływie wielu miesięcy rodzice nie dostrzegają choćby najmniejszych efektów leczenia, warto rozważyć zmianę metod leczenia czy też samego terapeuty. [4, str. 14]

Wspieranie dziecka – co ułatwia?

Dziecko u którego zdiagnozowano ASD wymaga opieki i zwracania na niego szczególną uwagę. Kluczową rolę w procesie wspierania go powinna odgrywać szkoła (wychowawca, szkolny pedagog czy psycholog), a także rodzice. Przydatnym narzędziem okazać się może wprowadzenie systemu zasad jakie należy na co dzień przestrzegać, a także konsekwencji które grożą dziecku, gdy się do nich nie dostosuje. Czynnikiem ułatwiającym wspieranie dziecka na pewno będzie zaciśnięcie relacji rodzic-szkoła. W której to jedna strona może liczyć na drugą i odwrotnie. „Budowanie murów” nie tylko przysporzy obydwu grupom niepotrzebnego stresu i nerwów, ale przede wszystkim może ono zaszkodzić dziecku, a to właśnie jego dobro jest tutaj najważniejsze. Nawiązywanie konstruktywnej współpracy między domem a szkołą jest jednym z czynników który umożliwi dostrzeżenie silnych stron dzieci z zaburzeniami, a także skorygowanie wad. Co więcej rzeczka, która usprawni kontakt z pociechą jest nie tyle koncentrowanie się na jego słabych stronach, lecz również zwrócenie uwagi na jego mocne aspekty. U dziecka wskazane jest, by wspierać jego oryginalność, nie karcić za zainteresowania ukierunkowane na nietypowe dziedziny. Ponadto będąc świadomym obszarów, którymi interesuje się dziecko można wykorzystać to do zslifowania dziedzin, w których dziecko nie do końca się odnajduje. Jeśli dziecko dysponuje imponującą wiedzą z dziedziny matematyki, warto by ten potencjał wykorzystać choćby w tłumaczeniu trudnych zagadnień kolegą ze szkoły, którzy dostrzegą że osoba chora poza specyficznym zachowaniem, na dobrą sprawę w niczym nie jest gorsza i może z pomocą innych normalnie funkcjonować. [5, str. 156-159], [8]

Własne wnioski, obserwacje na podstawie zgromadzonego materiału;

Pojęcie zespołu Aspergera ma swoje korzenie w XX. wieku i z całą pewnością po dzień dzisiejszy pozostaje zjawiskiem kontrowersyjnym. Postęp współczesnej medycyny pozwala nam obalić mit jakoby dzieci były podmieniane w dzieciństwie przez duchy czy złe wróżki i uświadomić nam, że schorzenie to ma głównie podłoże biologiczne i pod żadnym pozorem nie wynika też z błędów popełnianych w dzieciństwie przez rodziców. Wiadome jest to, że dzieci, u których diagnozuje się ASD mają tendencję do przejawiania trudności w komunikacji z innymi osobami, nie potrafią, bądź też w nieodpowiedni sposób przekazują emocje, oraz mają problemy w tworzeniu więzi emocjonalnych i zawieraniu przyjaźni. Wczesne objawy ASD zauważyć powinni rodzice, a w późniejszym etapie nauczyciele. Ważne jest to, aby zacieśniać więź szkoła-rodzic. Aby strony te w sposób umiętną się ze sobą komunikowały, nie były do siebie wrogo nastawione i miały świadomość, że priorytetem jest dobro dziecka. Wiele wybitnych, uczonych osób opracowało mnóstwo metod, terapii i technik, którymi można leczyć takie osoby. Każda metoda jest inna i wykorzystuje w leczeniu różne elementy. Jedne skupiają się na komunikacji z otoczeniem, drugie na dźwiękach bądź też fizycznych ćwiczeniach. Niezbędnym elementem jednak w każdej terapii jest jej systematyczność. Od tego jaką metodę wybierzemy i z jakim terapeutą będziemy mieć do czynienia, zależeć będzie skuteczność leczenia, oraz to po jakim czasie pojawić się powinny pierwsze efekty. Osoby z syndromem Aspergera są wśród nas! Możemy spotkać je wszędzie. Ciągłe zmieniający się świat sprawił, że wiele z nich podejmuje studia na uczelniach wyższych, a następnie pracę na wymarzonej ścieżce kariery. Jednym z trudniejszych momentów w ich życiu może być chwila usamodzielnienia się poprzez rozpoczęcie studiów w miejscowości innej niż ta gdzie znajduje się dom rodzinny. Studia to dodatkowo czas, w którym

młodzież ulega wielu pokusom. Warto aby osoba z ASD stale uczęszczała na konsultacje do uczelnianego psychologa, a także nie bała się prosić o pomoc rodziców i kolegów. Ludzie ci dysponują kompletem wielu pożądaných cech przez pracodawców i często w sposób nienaganny wywiązują się z powierzonych im zadań i obowiązków. Z pomocą przychodzą ponad to fachowe organizacje jak choćby agencja doradztwa zawodowego. Podsumowując należy zaznaczyć, że my także dla tych ludzi możemy zrobić wiele! W szkole nie należy wyśmiewać się czy piętnować ich oryginalności i odmienności od reszty środowiska. Takie zachowania spowodować mogą, że osoby te jeszcze bardziej zamkną się w sobie i przysporzy im to tylko niepotrzebnych nerwów. Znajomość z tymi ludźmi może poprawić ich ogólny sposób komunikacji ze społeczeństwem, a my często korzystać możemy z ich ogromnego zasobu wiedzy z określonych dyscyplin.

Literatura;

1. Komender J., Jagielska G., Bryńska A. 2009 „*Autyzm i zespół Aspergera*” Wydawnictwo Lekarskie PZWL
 2. Atwood T. 2013 „*Zespół Aspergera. Konkretny przewodnik*” Wydawnictwo Harmonia Gdańsk
 3. Całek G., Łuszczak H., Jankowska H. 2014 „*Mam dziecko z zespołem Aspergera*” Polskie Towarzystwo Zespołu Aspergera, Warszawa
 4. Umińska A. 2013 „*Autyzm i zespół Aspergera. Porady lekarza rodzinnego*” Wydawnictwo Literat
 5. Kantor H. 2016 „*Szkola na miarę możliwości dziecka. Dziecko z ADHD i zespołem Aspergera w szkole*” Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec
 6. Frith U. 2005 „*Autyzm i zespół Aspergera*” Wydawnictwo Lekarskie PZWL
- Netografia;
7. <http://bit.ly/3nlfqZm>
8. <http://bit.ly/2JdBBaS>

TWÓRCZOŚĆ PRZEDSTAWICIELI SPOŁECZNOŚCI ŻYDOWSKIEJ, KTÓRZY POCHODZILI Z GALICJI NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH RZESZOWA I OKOLICY

Mgr Janusz Kawa
Uniwersytet Rzeszowski

Wstęp

Galicja to jedno z wielu miejsc na świecie w którym Żydzi odgrywali jedną z ważniejszych ról społecznych danego społeczeństwa. Mieli oni znaczący wpływ na kształtowanie się kultury polskiej (Bonusiak 2001, s. 17). Zgodnie z literaturą przedmiotu kultura żydowska i polska nawzajem się przenikały i uzupełniały. Według W. Panek te dwa narody łączy bez wątpienia wspólna historia, która pozwoliła na wzajemną koegzystencję (Panek, Warszawa, s. 4-5).

Żydzi zdobyli miano takiej zbiorowości społecznej, która na tle zaprezentowanej definicji kultury wpłynęła na całokształt jej rozwoju w Polsce. Warto też wspomnieć dla niniejszych rozważań, że Polska w języku jidysz otrzymała określenie : „kraj, w którym będziesz żył bezpiecznie” Jak wskazano we wstępie w Polsce, w tym także na terenie Rzeszowa i okolic funkcjonowała liczba diaspora żydowska. Jak wskazuje D. Pater: „*Ich obecność w Polsce pozwoliła im na prowadzenie działalności kulturowej przez całe wieki. Żydzi w ramach swojej twórczości materialnej i duchowej kształtowali swoją, charakterystyczną dla tego narodu, kulturę. Taki wymiar działalności kulturalnej wynikał między innymi z braku zasymilowania się Żydów z narodem polskim. Ich tradycje, religia, obyczaje, normy społeczne składały się na tożsamość żydowską i pozwalały trwać temu narodowi przez wieki*” (Pater, s. 188).

Artur Rubinstein (1963)

Twórczość przedstawicieli społeczności Żydowskiej

Jak wskazuje natomiast A. Żbikowski jest wiele płaszczyzn żydowskiej kultury, które cechują się uniwersalnym charakterem, jednak pozostawały wspólne także dla kultury polskiej. W tym miejscu wskazuje autor nie tylko na literaturę, teatr czy film, ale także na muzykę. Żbikowski podkreśla w swoich opracowaniach, że twórczość żydowska z tego obszaru miała znaczący wpływ na polski dorobek kulturowy i tym samym jawi się jako jego integralna część. W swoich rozważaniach dotyczących powiązań twórczości żydowskiej oraz polskiej wskazuje wspomniany autor na wielu twórców i artystów np.: Artura Rubinsteina – znanego pianistę i wirtuoza czy Władysława Szpilmana – pianistę. Żbikowski podkreśla także, że społeczność żydowską cechowały znaczące

muzyczne predylekcje, które zaowocowały zakorzenieniem się trendów muzyki żydowskiej właśnie w kulturze polskiej (Żbikowski, 1998, ss. 164-168).

Muzyka żydowska określana także na gruncie literatury jako muzyczna kultura Żydów ma swoje początki już w końcu drugiego tysiąclecia przez naszą erą. Należy jednak w tym miejscu zaznaczyć, iż źródła historyczne nie dają jej pełnego obrazu. Jednym ze źródeł traktującym o początkach muzyki żydowskiej są ikonografie, do których zaliczamy między innymi staroegipskie malowidła. Pierwszych, chociaż bardzo ogólnych, wzmianek na temat muzyki Żydowskiej można doszukiwać się także w Biblii, warto w tym obszarze wskazać na Pięć ksiąg, Lamentacje, Pieśni nad Pieśniami lub Psalmi. Zarówno egipskie malowidła jak i Biblia wskazują, że twórczość i działalność muzyczna społeczności Żydowskiej opierała się na wykorzystywaniu bogatego zbioru instrumentów muzycznych i jak wskazują źródła historyczne do najbardziej popularnych zaliczyć można kitarę, harfę, bębni, cymbały oraz instrumenty dęte. Jednak w twórczości żydowskiej dominowała muzyka wokalna, która kształtowała się w oparciu o kulturę religijną (Doktor, 2004, s. 69).

Jak wskazuje liczna literatura przedmiotu muzyka żydowska ukształtowała swoje trwałe trendy w dobie renesansu. Początkowo na terenie Europy, w tym także Polski, narodziła się twórczość określana mianem klezmerskiej. Koncentrowała się ona zasadniczo na obrzędach religijnych. Do wykonywania utworów wykorzystywano między innymi skrzypce, akordeon, klarnet oraz cymbały. Warto w tym miejscu przywołać takie osobistości jak: klarncista Naftule Brandwein oraz jego następcę Leopold Kozłowski. Byli to dwaj ostatni przedstawiciele klezmerów w Rzeczypospolitej. Jak wskazuje literatura przedmiotu tylko Kozłowski przeżył mord, który został wykonany na klezmerach. A jego utwory były później wykonywane także przez polskich artystów. Czasem jednak ten trend muzyczny zaczął się rozbudowywać i tym samym przybrał formę muzyki rozrywkowej (Pater D., s. 189). Jak wskazuje D. Pater: „*Na samą strukturę melodyczną duży wpływ miały psalmy i ich ciekawy sposób wykonania. Słuchający tej muzyki twierdzą, że w niej jest wszystko: radość, smutek, tęsknota. Siła emocji jest dużo większa niż w przeciętnym folklorze. Żydzi grywali na polskich i żydowskich weselach (obrzędy obu są uderzająco podobne). Grali muzykę polską i żydowską.*” (Pater D., s. 188-189).

Leopold Kozłowski występujący trzeciego dnia XIII Międzynarodowego Festiwalu Muzycznego im. Krystyny Jamroz w Busku-Zdroju.

Historia społeczności Żydowskiej jest do dziś obecna w wielu miastach Polski i można by przedstawić różnorodne przykłady zachowanych obiektów architektonicznych i sakralnych oraz różnorodnej twórczości artystycznej. Na potrzeby niniejszych rozważań należy jednak podkreślić, iż ślady działalności oraz różnorodnej twórczości przedstawicieli narodu żydowskiego są także obecne we współczesnym Rzeszowie (Węgrzynek, 2000, s. 87). Doskonałą egzemplifikację relacji oraz powiązań kultury dawnego Rzeszowa z kulturą społeczności dawnych przed-

stawiciele grup żydowskich stanowi inicjatywa określana mianem: *SPACEROWNIK RZESZOWSKI: Dziedzictwo Rzeszowskich Żydów* (Burchard, 1990, s. 98). Zaprojektowana w ramach wspomnianej inicjatywy trasa turystyczna pozwala zapoznać się z historią Żydów w Rzeszowie, prezentując tym samym niezwykle zdarzenia i historie ludzkie (Kotula, 1985, 49). Wśród interesujących punktów Rzeszowskiego Spacerownika wskazać można: Centrum Rynku, Żydowski kahał – kamienica przy ulicy Matejki 2, Alko – zlokalizowana pod adresem Rynek 25, Luftmaszynę – kamienica na skrzyżowaniu ulicy Kościuszki oraz ulicy Słowackiego, historię Frieda Zinnemanna, rytualną Jadłodajnię przy ulicy Mickiewicza 5, Przesmyk – ulica Przesmyk 2, Talmud Tora- ulica Króla Kazimierza 10, Bramę do piekieł – zlokalizowaną na skrzyżowaniu ulicy Baldachówka oraz ulicy Króla Kazimierza, Moshe Oster – ulica Baldachówka 7, Szpital Żydowski – zlokalizowany przy ulicy Stanisława Leszczyńskiego 1, Okrutny plac „zabaw” – znajdujący się przy ulicy Szpitalnej 12 oraz Szpitalnej 5, Lapidarium przy Przejściu 2001 – plac Cichociemnych, Dom Aarona Lewina – zlokalizowany przy ulicy Bożniczej 2, Synagogi – ulica Bożnicza (Tobiasz 2017, nr 51), Sąd Rabinacki z karą anatemy – zlokalizowany przy ulicy Jana III Sobieskiego 15, Nowe Miasto – aktualnie plac Wolności, cmentarz żydowski – znajdujący się przy placu Ofiar Getta czy Ostatnie wyjście z getta – zlokalizowane na skrzyżowaniu ulicy Kopernika oraz ulicy Krętej (Kotula, 1985, 49).

Fred Zinnemann

Jednak na potrzeby niniejszych rozważań wskazać należy szczególnie na dwa miejsca. Pierwsze z nich – Bet Am – znajduje się przy ulicy Okrzei 7 (Potocki, 2004, s. 69). Dzisiaj jest to, pełniący funkcję oświatowo – kulturalną, Wójcicki Dom Kultury. Podobną funkcję pełnił od roku 1929 jednak wówczas był nazwany Domem Ludowym Bet Am Fundacji im. Adolfa Tannenbauma. Przyczyną powstania centrum kulturalnego życia Żydów Rzeszowskich było zainicjowanie przez zarząd rzeszowski oddziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w roku 1905 uchwały ograniczającej życie kulturalne Żydów. Na mocy rozporządzenia wdrożono zakaz udostępniania społeczności żydowskiej sali z przeznaczeniem na imprezy i wydarzenia kulturowe i muzyczne realizowane w języku hebrajskim. Warto wspomnieć, że wewnątrz Bet Am przy ulicy Okrzei 7 znajduje się duża scena, która bez wątpienia odegrała znaczący wpływ na rozwój żydowskiej kultury muzycznej Rzeszowa i okolic. Gościli na niej bowiem goście i przedstawiciele świata muzyki z Warszawy, Lwowa, Palestyny, Krakowa (Kotula, 1947, s. 36).

Drugim, istotnym miejscem na które należy wskazać przy podejmowaniu tematyki muzyki żydowska i jej determinantów na społeczność lokalną na przykładzie Rzeszowa i okolic jest niewątpliwie Kino Muzeum, które mieści się przy

dzisiejszym Placu Wolności 3. I chociaż zasadniczo działalność kina koncentrowała się na zaspokojeniu apetytu rzeszowskich kinomanów to jednak należy wspomnieć w tym miejscu o znanym i cenionym artyście jakim był Nachum Sternheim. Warto podkreślić, iż Nachum Sternheim, pomimo swojego dużego talentu, nadal pozostaje w Polsce mało znany. Sytuacja ta dziwi tym bardziej, że w wielu programach renomowanych szkół muzycznych na całym świecie znajduje się jego twórczość. Skąpe dane biograficzne wskazują, że wychowany w Rzeszowie Sternheim urodził się w rodzinie chasydzkiej w roku 1879. Rozwijając się karierą zaowocowała wyjazdem do Stanów Zjednoczonych w roku 1908 oraz podjęciem angażu dla znanych wytwórni filmowych w Hollywood. Z tęsknoty za ukochanym Rzeszowem powrócił jednak do Polski w roku 1917, przekreślając tym samym szansę na zagraniczną karierę muzyczną. Spełniając się jednak w Rzeszowie i całkowicie poświęcając działalności muzyczno-artystycznej tworzył dzieła, które bez wątpienia przyniosły mu międzynarodową sławę oraz stały się symbolem Rzeszowa na światowej arenie muzycznej. Do najbardziej znanych dzieł Sternheima możemy zaliczyć takie utwory jak: *Frajtkojf der nacht – W piątkową noc, A lebnoyf Kolumbusn – Toast za Kolumba, Hobn mir a nigndl – Mamy melodyjkę, Di parodjefun redl – Parodia koła*. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż w roku 1913 została wydana płyta zatytułowana *Alef-Bejs – Pieśni i piosenki żydowskie*, która stanowi doskonałą egzemplifikację i upamiętnienie rzeszowskiego artysty żydowskiego pochodzenia. Fenomen Nachuma Sternheima kryje się bez wątpienia w umiejętności łączenia motywów kulturowych i muzycznych. Podejmował takie działania artystyczne, które nie tylko skupiały się wokół tradycyjnej żydowskiej muzyki ale także ukazywały wspaniałe elementy klasycznej muzyki Rzeszowa (Lang J., *Nachum Sternheim. Zapomniana legenda muzyki żydowskiej*, 15.11.2018, Chidusz Magazyn żydowski <https://chidusz.com/nachum-sternheim-zapomniana-legenda-muzyki-zydowskiej/>).

Nachum Sternheim / Zdjęcie uzyskane dzięki uprzejmości rodziny Sternheim-Grill

Nie ulega wątpliwości, że wiele wydarzeń historycznych, zwłaszcza w okresie II Wojny Światowej, w dużym stopniu ograniczyły rozwój kultury i tradycji Żydowskiej, w tym także propagowanie i utrwalanie utworów muzycznych. Dokonując analizy oferty kulturalnej Rzeszowa i okolic należy jednak zaznaczyć, iż jest ona bogata w różnorodne wydarzenia, które zbliżają odbiorców do tradycyjnej muzyki żydowskiej. Egzemplifikację takich wydarzeń stanowią mogą następująco: Koncert muzyki żydowskiej «Raduj się Rzeszowie» w Teatrze Maska, który prezentował osiągnięcia muzyczne wspomnianego już w niniejszej publikacji Nachuma Sternheima. Jego celem była popularyzacja muzyki i kultury Ży-

dowskiej (Koncert muzyki żydowskiej «Raduj się Rzeszowie» w Teatrze Maska - Biznes i Styl). Kolejnym przykładem, wciąż żywej kultury jidysz stanowi działalność RKB – Rzeszów Klezmer Band. W ramach swojej działalności RKB organizuje wieczory z kuchnią oraz muzyką żydowską dla mieszkańców Rzeszowa, okolic oraz dla turystów (Wieczór z kuchnią i muzyką żydowską « Rzeszów Klezmer Band). Jeszcze innym przykładem działalności przywołującej żydowski skarb Rzeszowa jest Koncert piosenek ze spektaklu «*Hava Nagila Raysha*» w wykonaniu aktorów i muzyków Stowarzyszenia Twórczego SztukPuk Sztuka (Koncert (podkarpackiefilm.pl). Inicjatyw propagujących muzykę i kulturę żydowską jest w Rzeszowie bez wątpienia bardzo wiele i nie sposób dokonać prezentacji wszystkich wydarzeń. Jest to jednak dowodem na jej obecność i znaczenie dla współczesnych mieszkańców Rzeszowa i okolic.

Podsumowanie

W literaturze przedmiotu łatwo znaleźć związki pomiędzy dwoma narodami, narodami które się nawzajem uzupełniały i przenikały. Na terenie obecnego Rzeszowa i okolicznych miejscowościach z łatwością można odnaleźć aktualnie wiele świadectw jej wpływów na kształtowanie się lokalnej społeczności. Jedną z nich była muzyka żydowska, która jest integralną częścią polskiej kultury. Nie ulega wątpliwości, iż pamięć o twórczości żydowskiej jest nadal obecna i kulturowana w opisywanym obszarze. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że elementy żydowskiej twórczości muzycznej, te o charakterze synagogalnym jak i ludowym zakorzeniły się w kulturze polskiej na dobre. Wielu sławnych i znanych kompozytorów pochodziło z Rzeszowa i okolic. Pomimo trudnych losów jakie spotykało społeczeństwo żydowską zawsze wracali do rodzinnego gniazda, gdzie czuli się dobrze.

BIBLIOGRAFIA

- Bonusiak W., *Stosunki ludnościowe* [w:] *Dzieje Rzeszowa*, red. F. Kiryk, t. III, Rzeszów 2001,
- Burchard P., *Pamiętki i zabytki kultury żydowskiej w Polsce*, Wyd. Burchard Edition, Warszawa 1990.
- Chymkowski, R., Dudzik, W., Wójtowski, M. 2003. *Wiedza o kulturze – podręcznik*. Warszawa, Wyd. WSiP
- Doktór, J. 2004. *Początki chasydyzmu polskiego*. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław
- Koncert (podkarpackiefilm.pl)
- Koncert muzyki żydowskiej «Raduj się Rzeszowie» w Teatrze Maska - Biznes i Styl
- Kotula F., *Z dziejów Rzeszowa 1939–1944. Losy rzeszowskich zabytków i pamiątek*, Rzeszów 1947, Wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Rzeszowie
- Kotula F., *Tamten Rzeszów czyli wędrówka po zakątkach i historii miasta*, Wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Rzeszowie, Rzeszów 1985.
- Lang J., *Nachum Sternheim. Zapomniana legenda muzyki żydowskiej*, 15.11.2018, Chidusz Magazyn żydowski <https://chidusz.com/nachum-sternheim-zapomniana-legenda-muzyki-zydowskiej/>
- Maayan K., *Rzeszów*, [w:] *Encyclopaedia Judaica*, red. F. Skolnik, M. Berenbaum, t. 12, Detroit – New York – San Francisco – New Haven – Waterville – London 2007, .: Detroit : Macmillan Reference USA ; Jerusalem : Keter Publishing House
- Panek, W. 2005. *Wiedza o kulturze*. Wołomin, WYDAWNICTWO POLSKIE W WOŁOMINIE Pater D., *O konwergencji kultur polskiej i żydowskiej. Przysucha jako studium przypadku*, [w] *studia gdańskie* tom XXV
- Potocki A., *Żydzi w Podkarpackiem*, Wyd. Libra Rzeszów 2004.
- Szyper N., *Dzieje żydów w Polsce oraz przegląd ich kultury duchowej: zwięzły podręcznik do użytku szkolnego wraz z mapą Polski. Od przybycia żydów do Polski do XVIII wieku: do panowania*

Sasów, Część I”, Lwów 1926. , s. 57.

Tobiasz L., *Synagoga Rzeszowa. Część 1. Synagoga Staromiejska*, „Wiadomości konserwatorskie – Journal of Heritage CDawidziak E., *Rzeszowskie synagogi – wczoraj i dziś...*, „Renowacje i Zabytki” 2015, nr 3. onservation” 2017, nr 51.

Węgrzynek H., Rzeszów, [w:] *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, , Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Warszawa 2000

Wieczór z kuchnią i muzyką żydowską « Rzeszów Klezmer Band

Yari-Wold M. (red), *Kehilat Raysha sefer zikaron*, Tel Aviv 1967

Żbikowski, A. 1998. *Żydzi*. Wyd. Dolnośląskie, Wrocław

STRESZCZENIE

Jedną z kluczowych i znaczących dziedzin kultury w każdej ze społeczności lokalnych stanowi muzyka, która jest jedną ze składowych w funkcjonowaniu każdego człowieka. Muzyka jest odzwierciedleniem wartości danej społeczności w danym czasie i na określonym obszarze geograficznym. W Galicji oprócz Polaków zamieszkiwali także Żydzi, którzy stanowili znaczną część społeczności. Swoją kulturę wyrażali poprzez słowa i nuty. Muzyka żydowska odgrywała jedną z kluczowych ról w życiu społecznym społeczności lokalnej na terenie w Galicji. Muzyka ta pozostaje zatem integralną częścią polskiej twórczości oraz szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego, bogatego w programy kulturalne i artystyczne, które miały miejsce na terenie Galicji.

Słowa kluczowe: Judaizm, muzyka żydowska, muzyka, kultura żydowska, Rzeszów, Galicja

WORK OF REPRESENTATIVES OF THE JEWISH COMMUNITY WHO CAME FROM GALICIA ON SELECTED EXAMPLES OF RZESZÓW AND THE SURROUNDINGS

ABSTRACT

One of the key and significant areas of culture in each local community is music, which is one of the components of the functioning of every human being. Music reflects the value of a community at a given time and in a specific geographic area. Apart from Poles, Galicia was also inhabited by Jews, who constituted a significant part of the community. They expressed their culture through words and notes. Jewish music played one of the key roles in the social life of the local community in Galicia. Therefore, this music remains an integral part of Polish creativity and the broadly understood cultural heritage, rich in cultural and artistic programs that took place in Galicia.

Keywords: Judaism, Jewish music, music, Jewish culture, Rzeszow, Galicia

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС У ВИМІРІ XXI СТОЛІТТЯ

THE INFLUENCE OF CULTURE ON HUMAN LONELINESS: GLOBAL PROJECTIONS Malimon Vitalii	6
MANIPULACJA W MEDIACH SPOŁECZNOŚCIOWYCH mgr lic. Damian Zakrzewski.....	8
АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У ЗВО НА ПОЧАТКУ XXI СТ Пономаренко Віталій Володимирович.....	14
ПОШУКИ РАЦІОНАЛЬНИХ ФОРМ СПІРЯННЯ РОЗВИТКУ КУСТАРНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В II ПОЛОВИНІ XIX ст. Подрез Юлія Вікторівна	17
УТОПІЯ: НЕДОСЯЖНИЙ ІДЕАЛ ЧИ ПРОЕКТ СИСТЕМОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ СУСПІЛЬСТВА XXI СТ. Звягіна Аліса.....	20
CYBER ETHICS - HISTORICAL OUTLINE AND BASIC PROBLEMS Kukier Joanna	21
АЛГОРИТМЫ, РАЗУМ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В СОВРЕМЕННОМ ФИЛОСОФСКОМ ДИСКУРСЕ Артёмов А.В., Литвиненко М.В., Васильев В.В.	28
<u>ПРОСТІР КУЛЬТУРИ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ</u>	
ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ Дерман Ліля Миколаївна, Кобилянська Марія Юрївна	33
TRANSHUMANISTIC MYTHOLOGEME OF ARTIFICIAL LIFE IN THE ANCIENT WORLD. Gots Liudmyla Sergeevna	36
ВУЛИЧНІ КУЛЬТУРИ ЯК КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ СУЧАСНОГО МІСТА Гурова Інна Володимирівна	38
ПРИРОДА ПОДІЇ В ЕСТРАДНОМУ НОМЕРІ Крипчук Микола Володимирович	41
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕСІЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ Гайдукевич Катерина Анатоліївна	43

МАРІЯ СЛОБОДІВНА – АКТОРКА ТЕАТРУ ТОВАРИСТВА «РУСЬКА БЕСІДА» 1893–1902 РОКІВ Циганик Мирослава Іванівна	46
СОЦІОКУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСТА ЯК РІВНОПРАВНИЙ ЧИННИК ЙОГО РОЗВИТКУ Войцях Наталія Павлівна	49
ЛЬВІВСЬКИЙ ФОТОГРАФ ЮЛІАН ДОРОШ – УЧАСНИК ВИСТАВОК УКРАЇНСЬКОГО ФОТОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА (30-ТІ РР. ХХ СТ.) Патрон Ірина Василівна	51
OSTRZA WIFACJALNE Z WCZESNEGO OKRESU EPOKI BRAZU, CZYLI RZECZ OSCHYŁKU FUNKCJONOWANIA PROFESJONALNYCH WARSZTATÓW OBRÓWKI KRZEMIENNEJ Zgurecki Wojciech	54
WIKTOR SUWOROW – UCIEKINIER Z ANTYUTORII mgr. Dziemski Wiktor	60
ЯВИЩЕ ТРАДИЦІЙ В ТЕАТРАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ Матвеева Катерина Вікторівна	66
УКРАЇНСЬКИЙ РОМАНС У СУЧАСНОМУ БАНДУРНОМУ ВИКОНАВСТВІ СВІТЛАНИ МИРВОДИ Марцинюк Ганна Вавілонівна	68
ПОДІЄВА КУЛЬТУРА В КОНЦЕПЦІЯХ ІДЕАЛЬНОГО МІСТА Федорова Марина Вячеславівна	71
ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕСТИВАЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ КАРАНТИНУ Порохнюк Діана Володимирівна	75
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ Моргун Вікторія Юріївна	78
<u>МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ У ПРОСТОРІ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ</u>	
ЗАРУБІЖНЕ УКРАЇНСТВО, ОСВІТНЯ ДІАСПОРОЛОГІЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (УВУ): ЮВІЛЕЙНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ ДИСКУРСИ Ціватий Вячеслав Григорович	83
REMINISCENCJE Z XIX-WIECZNYCH WĘDRÓWEK DO RUIN ZAMKU CHOJNIK dr Południak Natalia	87
ПЕРЕВІЗНА СЛУЖБА ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1768-1774 РР. Шпитальов Геннадій Георгійович	93

ВІД НАУКОВЦЯ ДО ЄПІСКОПА: ДОЛЯ ПРОФЕСОРА С.ГАЄВСЬКОГО Печеніна Наталя Анатоліївна.....	96
ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ НА ТЕРИТОРІЯХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ГУАМ (2014-2020 РР.): ІСТОРИЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО- ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ДИСКУРСИ Сергеева Анна Олександрівна	99
СВІТОВИЙ КОНГРЕС ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ: ВІД ІДЕЇ ДО СКЛИКАННЯ Вахнянин Анна Сергіївна.....	102
BEZWARUNKOWY DOCHÓD PODSTAWOWY W PAŃSTWACH ROZWINIĘTYCH Biernacki Mateusz	105
BADANIE DZIAŁALNOŚCI POLSKICH OCHOTNICZYCH STRAŻY POŻARNYCH NA PODSTAWIE OCHOTNICZEJ STRAŻY POŻARNEJ W KUDOWIE-ZDROJU W LATACH 1968-1995 mgr Szablewska Justyna	112
ЕТНОПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1921 РР.): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ЕТНОПОЛІТИКИ ДИРЕКТОРІЇ УНР Ладний Юрій Анатолійович.....	120
НА ШЛЯХУ ДО СВІТОВОГО ЛІДЕРСТВА: ФОРМУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В РОКИ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» Ожерельєва Діана Петрівна	123
KORABNICTWO SŁOWIAN NADBAŁTYCKICH Częścik Tomasz.....	127
<u>СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТОСТІ, ЇЇ РОЗВИТКУ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ</u>	
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ І СІМ'ЯМ, ЩО ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ, В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ Лунченко Надія Вікторівна	137
РОЗВИТОК ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ МОЛОДІЖНОГО ЦЕНТРУ Гомоляко Роман Андрійович.....	140
ПСИХОЛОГІЯ СПРИЙНЯТТЯ КОЛЬОРУ В РЕКЛАМІ ТА МАРКЕТИНГУ Бондаренко Анна Володимирівна	142
ТРИВОЖНІСТЬ СТУДЕНТІВ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ НАВЧАННЯ У ЗВО Гулько Андрій Дмитрович	145

**ZESPÓŁ ASPERGERA, CHARAKTERYSTYKA, ETIOLOGIA I PROBLEMY
SPOŁECZNE Z JAKIMI NA CO DZIEŃ ZMAGAJĄ SIĘ OSOBY CHORE
I ICH BLISCY**

Gucwa Kamil148

**TWÓRCZOŚĆ PRZEDSTAWICIELI SPOŁECZNOŚCI ŻYDOWSKIEJ, KTÓRZY
POCHODZILI Z GALICJI NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH RZESZOWA
I OKOLICY**

Mgr Janusz Kawa155

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 37
(том 1)

Матеріали

VI Міжнародної науково-практичної конференції
«Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та
практика» (29.01.2021 р.),
яка відбулась з використанням
сервіса відеоконференцій ZOOM

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.
Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 12.03.2021.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.

Друк. арк. 10,5. Умов. друк. арк. 9,77. Обл.-видавн. арк. 9,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 926/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.
Свідоцтво про державну реєстрацію ФОП
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а, прим. 143.
Тел.: +38 (098) 46-98-043, +38 (096) 97-30-934, +38 (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>